

• *Örke, mi a csoroszlya?* •

•

•

•

•

•

• DÉDANYÁM LEGENDÁJA •

Dédanyám ezernyolcszáznegyvennyolc táján született. Pontos adatot nem tudok róla, nincs kit megkérdezzek, csak a menyé – vagyis az én nagyanyám – meséje nyomán ismerem a legendát. Bár élne még öreganyám, hogy újra elmeséltessem vele! Húszéves voltam, amikor ő kilencvennégy évesen meghalt. Öregapámat, dédanyám fiát nem is ismertem, édesapám tizenhat éves volt, mikor apja hatvannégy évesen elhunyt. Ezért a legenda töredékes, hiányos, de így is rendhagyó. Úgy mesélték, hogy ükapám juhászember volt. Hogy hol legeltetett? Valahol az Alföldön, messze Zentától. Apám ezt onnan is tudta, hogy nagyon messze tőlünk, mert dédanyám furcsa tájszólása, nyílt e hangja, ami mifelénk nincs, s amit ő az apjától tanult, a sírig elkísérte. A tájszólás miatt gondolta apám, hogy igaz lehet a szóbeszéd, mely szerint nagyanyja Felső-Magyarország pusztáit járhatta gyerekkorában. A legenda szerint ükapám tavasszal kihajtotta a birkákat a pusztába, késő őszig legeltetett, be se ment a faluba. A pusztán, víz közelében szárnyéket épített nádból a jószágoknak, sátorot magának. A nádfal, azaz a szárnyék vihar esetén védte a jószágot. A nyár folyamán új legelőkre költözve váltotta a szárnyékok és a sátor helyét. Mivel fiatal házaspár volt, ükanyám is vele járta a pusztát, jót-rosszat megosztottak. Tehették, nem volt még gyerekük. Igaz, az első éppen útban volt, de mivel ükanyám fiatal volt és egészséges, nem találták okát, miért is menne be a faluba. Ahogy közeledett a szülés ideje, gondoltak ugyan rá, hogy jobb lenne emberek között, de egyre csak halogatták az elválást. Azután egy éjszaka megkezdődött a szülés. Ekkor már késő volt bárhova indulni. Ükapám bátorította vajúdjó feleségét: „Legyél erős, meglátod, minden jó lesz!” Egy kicsit tudta is, hogyan kell viselkedni, nem egy birka ellésénél segítette a kisbárányt. Szépen is haladt a szülés, hajnalra megszületett a kis Rúzsi, de utána történt a tragédia. Szép, fiatal ükanyám egyre sápadtabb lett, a vére meg csak ömlött, ömlött. A fiatal férj tehetetlenül kérte, fenyegette az Istent, a felkelő nap sugarai már egy végleg elcsendesedett, halott, fehér arcot világítottak meg a sátor gyékényén, egy kétségbeesett, összetört férfit, s egy éktelenül üvöltő csecsemőt. Ükapám hol az egyik arcot nézte, hol a másikat. Kinn a birkák bőgtek, már rég fejni kellett volna. Mit csináljon ezzel a síró, rúgkapálódó poronttyal? Verje a sátoroszlophoz? Hisz nincs már édesanyja! Ki szoptassa, ki gondozza? Szinte megkövülten ült

az asszony és a gyermek között. Egyszer csak az egyik puli nagy farkcsóválva besompolygott a sátorba, egyenesen az újszülötthöz, s nyalni kezdte a kislány arcát. „Csiba, te!” – mordult ükapám a kutyára, és felkapta a kislányt. A kicsi Rúzszi elhallgatott, száját tátogatva forgatta a fejét jobbra-balra. „Éhes!” – világosodott meg a fiatalemberben. Tej az még van! Hóna alá vette a kicsit, s kibotorkált a sátorból. Az első keze ügyibe eső birka hátsó lábát elkapta. Leguggolt, és a kislány száját a csecs alá helyezte. Rózszi mintha mindig azt csinálta volna, bekapta a csecset, s szívni kezdte erősen, kitartóan. Egy idő után elégedetten elengedte, s elaludt. Arca kipirult, szája álmában apró mosolyra húzódott. Ükapám magához szorította, s már szerette a lányát. Bevitte a sátorba, a gyékény száraz sarkára tette, amely nem volt átítatva az anyja vérével. Ránézett halott feleségére, s görcsös zokogással hagyta el a sátort. Fogta a juhászásót, s nem messze a sátortól sírgödört ásott. Mire eljutott a megfelelő mélységig, a kis Rúzszi újra üvöltetni kezdett. Meg kellett szoptatni. A nyáj nem ment messze, a két puli tudta a dolgát. S tudták azt is, most a gazda nélkül kell megállni a helyüket. Mikor befejezte a szoptatást, elvonszolta a feleségét a sírig. A halom egyik végébe köröszötöt faragott, de nem írt rá semmit, mivelhogy nem tudott írni. Én is csak azt tudom, hogy ükapám vezetéknevének, a Hunyadinak kellett volna a keresztre kerülnie.

Ükapám azután lassan megtanult apa is, anya is lenni, s még gondosabb juhász lett, mint addig volt. Napközben sokat kellett baktatni a nyáj után. Sokszor mindkét kezére szükség volt, nem tudta, mit csináljon a kislánnyal, el nem hagyhatta. Azután kiötlötte: a szűre aljára belülről egy nagy, zacskószerű zsebet varrt, abba tette a babát. Rúzsinak meg is felelt a hely. Sohasem volt magára hagyva, mindig vigyáztak rá, nem történhetett semmi baja. Nem is történt. A kis Rúzszi, az én dédanyám lassan növegetett. Hogy ükapám meddig vándorolt a birkákkal, azt nem tudom, de tény, hogy végleg Zentán telepedett le, a Kukucskában, a Tisza-parton. Ez a város legősibb része. Itt még az én gyermekkoromban is kicsi házak voltak, alacsonyan beépített ablakokkal, a járókelő könnyen bekukucskálhatott rajtuk. Ma a helyükön modern lakótelep van.

A Kukucskában került eladósorba a dédanyám, itt talált rá dédapám, Fehér József. Így lett Hunyadi Rúzsiból Fehér Józsefné.

●

Szegény korán özvegységre jutott, két fiával újra férjhez ment, s nagyapám már csak a nevelőapjáról mesélt történeteket. Egy ilyen kis történet bennem is él a gölődinyfáról. Kisgyerek volt még nagyapám, amikor apjával kertet ástak. Délben a dédanyám szilvalekváros gombócot vitt nekik ebédre. Jól beebédelt a nagyapám, a kis Jani, de úgy öt óra tájt elkezdte hajtogatni a nevelőapjának: „Aggyík kee enni, édesapám!” Dédapám erre azt mondja nagy titokzatosan: „Ezek a koronafák között, a kert szélibe kell lenni egy gölődinyfának. Eredj, keresd meg, melyik az. Hátha most is van rajta.” Jani lassan elindult a koronafák mellett, de csak a csupasz tuskék meredeztek rá. Már kezdte azt hinni, hogy becsapta az apja, amikor az egyik alacsonyan fekvő ágon felfedezett egy igazi nagy gölődinyt. „Édesapám! – kiáltotta izgatottan. – Csakugyan van rajta!” Talált is összesen hármat.

Ezt a történetet már akkor hallottam, amikor tudtam, hogy kerültek oda a gombócok, mégis ha koronafát láttam, sokáig reméltem, hátha terem nekem is valamelyik egy kis jó lekváros gölődinyt.

Idővel elhalt dédanyám is és a férje is. A rege szerint dédanyámnak utána volt még néhány férje. Végül a szegényházban fejezte be. Édesapám úgy emlékszik rá, mint hajlott hátú, nagyon öreg asszonyra, ki mosolyogva jön az unokáihoz, kezében cserépbögrében töklekvár. Ki tudja, talán tőle örököltem a töklekvár iránti szeretetemet.

Ezerkilencszáztizenkettő december kilencedikén született Zentán. Öreganyám negyvennégy éves volt, amikor megszülte kilencedik, utolsó gyereket, az apámat. Az új jövevény a családban nem volt várva várt, kívánatos sem, csak megtűrt. December eleje volt, s még előttük állt a hosszú tél. Öregapám kosárfonó volt, s tél idején bent, a szobában fonta a kosarakat, ami nagy helyet foglalt el. A bölcső már nem fért el a lányok ágya mellett, ezért levágták a talpát, és bedugták az ágy alá. A szoba-konyhás, nádfedeles ház alacsony fekvésű talajon épült, a Kertekben. Fekete földje sokszor csillogott a talajvíztől. Az ágy, a székek lába besüppedt a sárba. Erre a nyirkos, hideg földre tették az ágy alá, a sötétbe apám lábatlan bölcsőjét. Alatta csak egy deszka volt, némi szalma és rongyok. A lányok, kik közül néhányan férjhez menendők voltak, szégyenlették az öccsüket, s örültek, ha nem látták. Öregapám már akkor súlyos asztmás volt, ő se bánta volna, ha nem kellett volna egy szájjal többet etetni. A sok lány között volt még egy fiú, az Imre, de az tüdőbetegesen feküdt az ágyban, nem várhattak tőle segítséget. Minden apám élete ellen szólt, de ő erről nem tudott, s csak növegetett, növegetett az ágy alatt. Míg egyszer csak már nem fért be a bölcsőbe, őt már nem lehetett eldugni. Meséli: a bátyja halálára már emlékszik, aki tizenkilenc évesen halt meg, s a legidősebb nővérére is, akit járvány vitt el, szinte egyszerre az Imrével. A huszonöt éves fiatalasszonynak, a Máriának akkor már volt egy gyereke, aki apámmal egyidős volt, s öreganyám évekig őt is nevelgette. Később a vejkó elvitte a kis Örszit.

Öreganyám szerette apámat, s ahogy tőle telt, kedvébe járt. A többiek sokszor sós-paprikás kenyeret ettek, de apámnak, ha csak tehetett, tejfölt is varázsolt a kenyerére. A lányok apám mellett elmenve jókora barackot nyomtak a fejére, s csúfolódva mondták: „Pistikának téfölös papát!” Azután ahogy múltak az évek, csak tekintélye lett Pistának a családban. Az iskolában kitűnő tanuló lett, a tanító úr nem győzte dicsérni az esztét. Év végén vitte haza a kitűnő bizonyítványt. Büszkén adta oda az egyik lánynak, olvassa fel a szülőknek, mert ők írástudatlanok voltak. Olvasta is a Rozi: számtan kitűnő, olvasás kitűnő, és így tovább, míg a lap aljára nem ért. „Magaviselete... mi ez, mit ír itt? Nem látom.” Odavitte a kis oldalsó ablakhoz, ahol ritkább volt a homály, s már mondta

is: „Magaviselete rossz!” Öregapám akkor is kosarat font vesszőtől körülvéve, arcáról egyszerre eltűnt az elégedett mosoly. Felkapott egy vesszőt, s „micsoda, így hozol te rám szégyent?” Suhogtatta Pistán a vesszőt. Így lett a kitűnő bizonyítvány vége sírás. Apám tanult is belőle. Az osztályban többet nem verekedett. Ha volt valami leszámolnivalója, azt hazafelé, az úton intézte el. De abból is baj lett. Volt az osztályban egy vezna, semmilyen fiú, ki nagy szájhős volt, s árulkodó természetű, a Kontra Jenő. Ez beárulta apámat az iskolában. „Tanító úr, a Fehér verekedett az úton!” Apám a tanítótól húzta a rövidebbet, de összeszorított foggal hallgatott, s megfogadta, az iskola végén ellátja Kontra baját. Bizonyítványosztásra menet kötelet csavart a dereka köré, a kis lajbi alá. Vigyázott is, hogy meg ne lássa a tanító úr, amikor átadta neki a jutalomkönyvet. Hóna alá csapta a kitűnő bizonyítvánnyal együtt, s visszaült a padba. A tanító úr a bizonyítványosztás után egy kis beszédet mondott, külön megdicsérve azokat, akik könyvjutalmat is kaptak. „Csak az a baj, hogy nem jutott mindenkinek magyar, van, aki szerbet kapott” – mondta a végén. Apám erre felpattant ültéből, s odakiáltott: „Tanító úr, az enyém magyar?” „Hallgass, mindjárt visszaveszem tőled!” De apámnak már Jenőn és a kötélén járt az esze. Pironkodva ült vissza, s ránézett a könyvre: „Pósa bácsi meséskönyve” – olvasta a borító-lapon. Később nekem is annyit mesélt arról a csodaszép könyvről, hogy most is lelki szemeim előtt látom. Kár, hogy eltűnt az idő süllyesztőjében, és sohasem tarthattam a kezemben.

Hazafelé menet előkerült a kötél, s az árulkodó megkapta a magát. Ahogy apám elkezdte rakni a Kontrát, az elkezdett ordítani: „Öreganyám!!!” Az öregasszony görbebottal a kezében bicegett feléjük, de apám akkor már árkon-bokron túl járt.

Mesélte, játéka nem volt, de ő segített magán. Maga faragott kis katonákat, lovakat, s mindent, amivel játszani lehetett. Télen fakorc-solyát, s fél napokat csúszkált a nádas jegén. Nyáron gombozott. Ezt öregapám ellenezte, mert nadrágjáról, lajbijáról el-eltünedeztek a gombok. „Gyerek, utoljára mondom neked, ne gombozz!” Apám szót is fogadott, míg az egyik barátja be nem kiáltott a kerítésen: „Gyere, Piki, gombozni!” Apám sebtiben szétnézett, látja-e valaki, megcsörgette zsebében a gombokat, s már ki is csusszant a kapun.

A szuk¹ sarkán már négyen guggolták körül a földön fényesedő gombokat. Apám is közéjük ereszkedett. Vagy egy órája gombozott már, és éppen rajta volt a sor. Nagy sikerrel lőtt is. A földön lévő gomb – egy egész vagyon – mind az övé lett volna, ha egy kicsit föl nem emeli a tekintetét a földről. Vele szemben, a gyerekek háta mögött meglátott egy bársonynadrágot. Nem is nézett feljebb, tudta, ki a nadrág tulajdonosa. Szó nélkül felállt, s elindult a szukba. A gyerekek meghökkenve kiabálták: „Mi van veled, Piki? Mind a tied! Megnyerted!” De apám vissza se nézett, csak irány a kapu! Otthon újra volt dolga a vesszőnek. Mint máshol is a sokgyerekes, szegény házaknál, neki is dolgoznia kellett. Például segített a nővéreinek elvinni a városba, a zsidóhoz a kosarakat. Meséli, nem egyszer jöttek haza üres kézzel. Már megint nem fizetett a zsidó! Otthagyták volna már, de nem volt, aki megvegye a kész munkát. Tombolt a gazdasági válság. A legdolgosabb ember is mélységes szegénységben élt. Édesapám családja szorgalmas, dolgozó volt, sokszor a lányok is fonták a kosarat. Nemcsak garabolyt és szalmahordó kosarat, hanem mindent, amit vesszőből el lehetett készíteni: kocsiüléseket, csirint², kanalasokat, kenyérgoszarokat, párszárítókat. Apám is elsajátította a kosárfonás csínját-bínját, ezer más munkája mellett haláláig fonta a vesszőt. Apám gyerekkora röpke volt, nyúlfarknyi. Tízéves korától tanyákra adták ki szolgálni. Öreganyám kézen fogta egyetlen kisfiát, s kiment vele a cselédpiacra. Áruba bocsátotta, azaz várta, melyik gazda fogadja fel. Meg is alkudott eggyel, ki a kocsiulékba ültette apámat kicsi batyujával, s vitte a tanyára. A kicsi Pista, bizony, könnyein át nézte, hogy távolodik szomorú tekintetű anyjától.

A tanyán jószágra kellett vigyázni, éjszaka a béresekkel együtt aludt az istállóban. A disznófalka megőrzése is nehéz feladat volt, de egy másik szinte teljesíthetetlen. A gazdának volt egy borjas tehene. Apám kapta a feladatot, hogy elvállassa a borjút a szopástól, de ha tíz keze-lába lett volna, akkor se tudta volna megakadályozni, hogy ki ne szopja az anyjából a tejet. A gazda szidta apámat, s megígérte: megveri, ha még egyszer kiszopja a borjút a tejet. Apám sírva cibálta a farkánál fogva a

¹ Zsákutca.

² Kocsioldal.

•

borjút, de eredménytelenül. Beállított a gazda: „Az anyád istenit! Hát nem megmondtam, hogy vigyázz a borjúra!” Azzal felkapott az istálló végéről egy vastag, zöld kukoricaszárat, egyik kezével fogta apámat, a másikkal ütötte, míg szét nem töredezett a szár. A gazda otthagya apámat az istálló földjén, este a munkából hazatérő béres áztatta le a vérbe száradt inget apám hátáról. Az egész háta össze volt dagadva, tele vérző sebekkel. A tízéves gyerek keservesen sírt. Éjszaka a hóna alá kapta kicsi motyóját, s elhagyta a tanyát. Reggelre hazatalált. A gazda másnap megjelent náluk nagy dölyfösen, s kérte vissza a gyereket, aki már az övé volt, megalkudott rá. De békés, szelíd, alázatos öregapám úgy utasította ki az ajtón, hogy nem volt kedve visszajönni.

Éppen abban az évben, amikor apám befejezte a negyedik osztályt, Zentán, az újfalusi iskolában megnyílt az ötödik is. Öregapámék beíratkák a fiukat. Apám a kitűnő bizonyítvány mellett vitte haza a tanító üzenetét: ne hagyják elkallódní a gyereket, írassák szakmára. Apám kőművesmester szeretett volna lenni, de beszédjére öregapám sírva fakadt:

– Fiam, én nagyon beteg ember vagyok, nem tudok semmit sem adni neked, tőled várom a segítséget.

Apám élete végéig neheztelt anyjára, kit egyébként sokra becsült, hogy mért nem állt ki akkor mellette. Az a két év inaskodás valahogy csak elmúlt volna, s mennyivel más lehetett volna az élete. De nem. Újra elállították szolgálni ki, a tanyákra. Tizenöt éves volt, amikor meghalt öregapám. Asztmában fulladt meg. Ad-digra a lányok is mind kikerültek a házból. Apám szolgálatából jól megéltek öreganyámmal, ki kukoricahajból szatyrokat font, kenderből vászoncérnát sodort a rokkán. Azokról az évekről mesélte később apám, hogy az anyja házában, ha ünnepeken hazajöhetett a tanyáról, aranyélete volt. Öreganyám a fia kedvenc ételeit főzte. Senki sem tudott olyan jó nyújtott réteseket sütni, mint ő. Néha száraztészta helyett hétköznap is megkerülgette vele az asztalt. Egy kis mák, tök, túró mindig akadt a háznál. Ekkor már apám kezdett táncdelutánokra is eljárogatni. Öreganyám mindig frissen nyerselt ingnyakakat készített a fiának. Katonaságig, mesélte, sok nagylánya volt. Ragadtak rá a lányok csinos, rendes gúnyjájért, vidám természetért. Olvasni nagyon szeretett. Ha a városból tért vissza a tanyára, a

•

batyuban a tiszta, megfoltozott ruhák mellett mindig akadt könyv is, amit úgy csereberélt a cimborákkal. Űgyesen tudott bánni a szóval, ezért is szerették a lányok, de komolyabban nem akarta magát lekötni a katonasáig. Valamiért sokáig nem vitték el katonának. Addig dolgozott, legénykedett. Szinte egész Bácskát bebarangolta napszámosként. Volt Csókán, Gložánban, Újvidéken, Bezdánban. Gložanban vesszőt vágtak, vesszőt húztak, főztek.

Újvidéken a nővérénél, az Ilonkánál élt egy kis ideig, ki oda ment férjhez. Meséli, egyszer sétált a Duna-parton. Hirtelen jött egy forgósél, s belesodorta az új szalmakalapját a vízbe. Apám levetette magáról az inget, nadrágot, beugrott a Dunába, s elkezdett úszni a kalap után. Alig úszott néhány métert, örvénybe jutott. Teljes erőből úszott tovább, de a víz sodrása húzta lefelé, az örvény nem engedte el többé. Egyre lejjebb és lejjebb került a teste. Ő csak úszott, úszott, ereje egyre fogyott, az örvény meg szopta lefelé. Kimerült erőlködésében már csak az ujjait tudta mozgatni. – Itt a vég! – járta át a jeges tudat, s úszott volna még, de ereje elhagyta. Ekkor valahonnan a folyóról jutott hozzá az elnyújtott hang: – Čekaaj! – és többet nem tudott magáról. Egy révész csónakjában tért magához.

Egy másik alkalommal nyári vasárnap estefelé lenn sétált a Tiszaparti töltésen a barátaival. – Gyerünk, fürödjünk egyet! – mondta valaki, s mindannyian leereszkedtek a Tiszára. Be is vetették magukat a legények a vízbe. Ahányan voltak, annyifelé úsztak. Apám beúszott egy darabig, visszafordult, kiült a partra, rágyújtott és nézte a vizet. Látja, az egyik, a Flóri ott tapogatózik a sekélyben, de egyszer – talán valami gödörbe léphetett – elmerül. Apámnak úgy tűnt, sokáig van lenn. Nagy sokára feljött, de csak annyit mondott. – A búúú! – Újra elmerült. – Flóri, te nem mondtad, hogy nem tudsz úszni! – kiáltott apám, de bizony senki sem felelt neki vissza, mert valahol a mélyben fuldoklott már a legény. Gondolkodás nélkül vetette apám utána magát. Tapogatott az egyik kezével, a másikkal úszott. És megtalálta! Az görcsösen megragadta apám karját, még szerencse, hogy éppen csak a karját, mert így tudott úszni is, s ereje is volt kijutni vele a partra. Mire kiértek, a többiek már mind ott voltak, s segítettek a Flóriból kipumpálni a vizet. – Mintha kisbékák ugráltak volna a szájából – mesélte nekünk sokszor később az apánk –, ahogy a sok

•

víz bugyogott ki tüdejéből. – Ez a Flóri gyerek egy életen át második apjának hívta az apámat.

A kubikosmunkát is kipróbálta. Tizenkilenc éves volt, amikor Bezdánban dolgozott kubikosként. Nehéz, megfeszítő munkát végzett, ásta, lapátolta a földet látástól vakulásig. A koszt egyhangú volt, és sovány. Meg is fázott a nedves barakkban. Komolyan megbetegedett. A dereka úgy megmeredt, hogy mozdulni sem tudott. Betegen feküdt napokon át a barakk földjére szórt szalmán. Egy idősebb kubikos vitt neki esténként egy kis meleg ételt. Nyomorultul érezte magát, elhagyatottnak. Nem volt, aki hazavigye, vagy orvoshoz. Egyszer egy délelőtt nagy kiáltozást hallott:

– Jön a víz! Itt a Duna! Siessünk, emberek! – szerszámok csattogása, emberek, lovak dobogása, kordék zörgése, kapkodás, káromkodás. – Elnyel bennünket az árvíz! Hallotta a deszkákon keresztül, de mozdulni nem tudott. Egyszer csak távolodott a zaj, s hirtelen végtelen csönd lett körülötte.

– Ezek engem itt hagytak! – világosodott meg előtte. – Itt kell elpusztulnom nyomorultul! – Szeméből ömlöttek a könnyek. Már hallotta is a víz zúgását. A moraj veszélyesen közeledett. Hiába erőlködött, feje erőtlenül zuhant vissza a szalmára. Egyszer csak egy ló dobogását hallotta, s egy kordé csattogását. Már a barakknál is volt. – Hó! – kiáltott egy ember, s már hallotta is rohanó lépteit. – Pista, itt vagy? – törtetett be a barakkba. – Majdnem elfelejtettelek! – s káromkodott nagyot. Sietve felnyalábolta apámat, s bedobta a kordéba. Az a Misa bácsi volt, ki eddig is gondját viselte. Sebesen ostorozta a lovat, amely galoppban vágatott a szürke, sáros, szélesen hömpölygő Duna elől. Versenyt futott az árral.

Ekkor édesapám elhagyta a kubikot, de jobb sors máshol sem várt rá. Napszámából napszámba járt, vagy tanyán béreskedett egészen a katonaságig. Mint családfenntartó (ő tartotta el az édesanyját) csak kilenc hónapig volt katona Macedóniában, Veleszen, amiről azután egész életén át rengeteg történetet mesélt. Utána olyan szerencséje volt, hogy egyetlen napot sem volt tartalékos, sem a második világháborúba nem vitték el.

A katonaság letöltése után huszonnyolc évesen megnősült. Családszerető, józan ember volt. Becsületes küszködéséből csak annyira

futotta, hogy felneveljen négy gyereket. Vagyonra nem tett szert. Tüdőasztmája, mit még fiatalon szerzett, egész életén végigkísérte. Időnként asztmás, fulladásos rohamtól sokat szenvedett, s a család ilyenkor rettegett: mi lesz velünk, ha meghal apuka?! De hála Istennek, volt ereje útnak indítani bennünket. Csak akkor omlott össze, amikor magukra maradtak édesanyámmal. Hetekig feküdtek betegen mindketten. A föld szántatlan maradt, kóró verte fel, otthon az ólak üresen álltak. Üres volt a kamra, a zsebük is. Hosszú tanácskozás után úgy döntöttünk, hogy hozzám, a legöregebb gyerekükhöz költöznek, Szabadkára. Otthagyták kis házukat, s testben-lélekben megtörve beköltöztek hozzám egy szobába. Idővel testileg-lelkileg jobban lettek. Apám, szegény, nagyon igyekezett alkalmazkodni. Asztmája egyre súlyosabbá vált. Nagyon sokszor ültünk ketten a szobájukban, az asztal oldalán. Ő egyik kezét az asztalra fektette, én sürgősen nyitottam az ampullákat, készítettem a vénás Aminophylint, s már kerestem is a vénát, amit – hál' Istennek – mindig gyorsan megtaláltam, s lassan, nagyon lassan fecskendeztem be az életmentő gyógyszert. Közben beszűkült pupilláit néztem, szürke arcszínét, lilás ajkait. Lélegzete felületes volt, sípoló. Néhány perc múlva egyszer csak mély lélegzetet tudott venni. Arca kipirult. A rohamnak vége volt. Tíz évet élt még. 76 évesen fulladt meg egy roham következtében a kórház tüdőosztályán. Itt nyugszik Szabadkán, a Bajai úti temetőben.

• AZ ELSŐ OSZTÁLY •

Én voltam az első gyerek a családban. Törődtek is velem, amennyit csak érkezték. Mikor első osztályba indultam, apám mindig megnézte a házi feladatomat. „De görbék azok a vonalak!” – mondta elégedetlenül. Azután, hogy a betűkig jutottunk, mindig újraíratta velem, mert förtelmesen csúnyának látta őket. Mikor elkezdtek az olvasást, esténként, a kinti munka befejezése után, mindig olvastott velem. „M-a-m-a” – tagoltam. „Nem, m-a-m-a, hanem mama!” Én újra kezdtem: „M-a-m-a.” „Nem jó! Nem érted, hogy mondom?” – vált szigorúra a hangja, s engem elfogott a félelem. Sehogyan sem tudtam folyékonyan elolvasni egyetlen szót sem. Azután ez így is folytatódott. Itt meg kell jegyeznem, hogy az osztályban hatvanan voltunk, egy fiatal tanító néni tanított bennünket, Guelminó Ilona, akinek mi voltunk az első osztálya. Ráadásul én két héttel később kezdtem járni, mert számárköhögésem volt. Minden betűt felismertem, el is olvastam őket egyenként, de egybefoglalni sehogy se tudtam. Apám erőfeszítése is hiábavaló volt. „Megvert bennünket a sors ezzel a buta lánnyal! Meg fog bukni.” Egész ősszel minden este olvastattam, én előre félttem az estéktől, ha lehetett volna, visszataszítottam volna a napot az égre, csak ne jöjjön még haza édesapám a rétből. De az este minden nap könyörtelenül eljött, s vele édesapám is. Lámpagyújtás után bejött: „Na, lány, gyereünk olvasni!” Én remegő kézzel vettem elő a salátás könyvet, melyből előttem, ki tudja, hány gyerek tanult már. Apám mindig szépen javított a kezdetén, de türelme hamar elfogyott, s akkor jött az ostor. Nem nagyot vágott rám, de én félelmemben már előre sírtam, a betűk összefolytak előttem. Apám megvárta, még abbaahagyom a sírást, s újrakezdte. Így ment ez fél évig. Sohasem felejttem el, éppen a p betűt tanultuk. Karácsony böjtje volt, s otthon, tudtam, ünnepi ebéd vár rám. „Jaj, csak most tudjam elolvasni, amit tanultunk!” Leírtunk a füzetbe egy mondatot, s otthon azzal kellett teleírni egy oldalt. „Pista pipál” – ezt írtuk. Én fél úton az iskolából jövet hajtogattam magamban, de azután valami érdekeset meséltek a barátnőim, én odafigyeltem, s mire hazaértem, teljesen elfelejtettem, mi áll a füzetben. Rémülten bújtam be az abrosszal leterített asztal alá, s minden erőmet megfeszítve betűzni kezdtem: „P-i-s-t-a p-i-p-á-l.” Elhajtottam egyszer, kétszer, tízszer, s egyszer csak Pista pipál lett belőle. Rózsaszín lett

körülöttem a lelógó abrosz alatt a félhomály. Egyet visszalapoztam. Csodálatos volt. Azt is el tudtam olvasni. A harmadik oldalt is. Az egész füzetet. Az egész ábécéskönyvet! Hirtelen kirontottam az asztal alól: „Apuka, apuka, jöjjön csak be, nézze, mit tudok!” Édesapám nem akart hinni a fülének. Attól a naptól nem volt sem ostor, sem esti olvasás. De azért nem változott meg rólam a véleményük: „Borzasztó buta ez a gyerek. Nehéz ennek a feje, mint az ólom. Nem viszi ez soha semmire.” Szülői értekezletekre sem jártak, minek szégyenkezzenek miattam! Én is beletörődtem a sorsomba, nem tudok én semmit, meg fogok bukni. Azután elérkezett az év vége. Akkor még a szülők is mentek a bizonyítványért. Édesapám kijelentette, ő nem pirul miattam, de édesanyám megsajnálta, és eljött velem. Beültünk az utolsó padba. A tanító néni beszédet tartott, s utána azt mondta, most kiosztja a bizonyítványokat – először a kitűnő tanulóknak, akik jutalomkönyveket is kapnak. Sorolni kezdte a neveket. Alig mondott kettőt, hallom az enyémet is. Én nem mozdulok. Az nem én vagyok. Csodálkozom, hogy került ide egy ugyanolyan nevű lány, mint én. De senki se jelentkezett. A tanító néni még egyszer szólított. Én csak ültem. Harmadszor is elmondta a nevem, s kérdően nézett rám. Ekkor édesanyám oldalba lökött: „Eredj már!” Én hitetlenkedve álltam fel, vettem át a könyvet, s értetlenkedve mentem a helyemre. „Mutasd!” – kérte el édesanyám, s én csak akkor néztem rá. Vastag könyv, színes kép a tetején, jelenet a *Csipkerózsikából*, s felette nagy, színes betűkkel: *Meseország kapuja*. Az első oldalon szépen kiírva a nevem, s hogy kitűnő tanulmányi eredményemért kaptam. Ekkor megnéztem a bizonyítványomat is. Csakugyan tiszta ötös volt. Nem is tudom, hogy jutottam haza. Apám a kapuban várt rám. Édesanyám a tavaszi kabátja alá rejtette a könyvet. „No?” – szegezte rám apám a tekintetét. „Megbukott” – mondta anyám tettetett szomorúsággal. „Tudtam” – horgasztotta le apám a fejét. Ekkor szétnyílt a tavaszi kabát, s a földre csusszant a könyv. Apám és anyám összenéztek, szemük elhomályosult, én is sírtam örömben.

• RÉGI KARÁCSONY •

Éjfél után egy-két óra lehetett, amikor halk matatásra ébredtem. Valaki gyufával csörgött az asztalon. A gyufa sercenő lángján láttam, hogy édesapám. Levette a cilindert, s meggyújtotta a lámpát. A lángját lejjebb csavarta, s az ellenzőjét felém fordította. A gyér, táncoló fény megvilágította komoly arcát, amely most szinte komornak tűnt. Az asztal körül hajlongott, nadrágját húzta, vastag fuszekliját, s két pár kaptát is csavart a lábára.

„Megint elmégy?” – kérdezte anyám az ágyból.

„Megpróbálok” – válaszolt röviden, talán azért, hogy minket, gyerekeket fel ne ébresszen, talán mert nem is volt több mondanivalója. Ettől az egy szótól is megdermedt hétéves szívem, egész testem mozdulatlanra meredt, mert tudtam, hova készül. Neki a Tisza jegének. Már harmadik napja. Tegnap is, tegnapelőtt is útnak indult, de üres kézzel, sötét homlokkal tért vissza. Pedig itt a karácsony. Holnap karácsony böjtje. Nekünk egy falat húsunk se. A disznóól üres. Az ősszel – mint minden ősszel eddig – volt ugyan benne egy malac, ami ilyenkorra már jól kigömbölyödött volna, de kötelező beszolgáltatás fejében elhajtotta a végrehajtó, hiába sírtunk mi négyen, gyerekek és anyánk a malacka körül.

Most semmink se volt, s nyakunkon a karácsony. Apám úgy gondolta, átmegy Csókára, a vágóhídra, vesz valami olcsóságot. Ezért vágott neki csikorgó éjszaka közepén a befagyott Tiszának. Ez 1950-ben lehetett, ekkor még Zenta és Csóka között nem volt híd a Tiszán, csak a régi, felrobbantott híd lábai meredeztek ki a vízből. De ahogy leért a folyóra, látta, nincs egyedül ezzel a gondolattal, mert a jégen, a hóban már jó kis gyalogút volt taposva. Csóka a Tiszától 5 kilométerre van. Jól kimelegedett, mire odaért, de a látványtól lett csak igazán melege. Vagy kétszázan topogtak már a zárt hentesajtó előtt a kigyózó sorban! Nem is kapott semmit aznap. Másnap sem. Ezért vágott neki harmadszor is. Én pedig harmadik éjszaka rettegtem apámért. Mert tudtam ugyan, hogy csikorgó hideg van, s már jó vastagra hízott a jég a Tiszán, mégis folyton mindenféle rémtörténet járt hétéves fejemben a Tisza jegének váratlan beszakadásáról s emberek elmerüléséről. Csak feküdtem mozdulatlanul, nehogy a hűgomat felébbresszem forgolódásommal, akkor sem löktem vissza, amikor álmában fejbe öklelt. Apám hamarosan elfújta a lámpát, s

csak a hó csikorgását hallottam bocskora nyomán az ablak alatt. A szobára újra puha csönd ült, tisztán kivehettem három kistestvérem szuszogását a szoba különböző részeiből. Az egyik húgom mellett aludt, az öcsém a kemence mellett, a kiságyon, a kishúgom pedig még belefért az apánk faragta bölcsőbe, ami ott állt a szekrény előtt. Csak az anyám szuszogását nem hallottam. Tehát ébren volt. Tudtam, apámért retteg ő is.

Azután arra ébredtem, hogy a lámpa ég a konyhában, anyám csörög a szárízikkal, fűt. Kicsit később a vesszősöprű harsogását hallottam az ablak alatt. A havat söpörte, utána vödör csörgött a konyhában. A kecskének vágta bele a tököt. Azután bejött, hogy kiszedjen bennünket az ágyból. Csak néztem az arcát, amely kedves volt, tréfált velünk, s nekem nem volt bátorságom megkérdezni, mikor jön édesapánk. Jó kis reggelit is hozott: forró kecsketejet kenyérrel. Utána pedig beindult a játék a kis szoba nedves, fekete földjén. Én a szimpla üvegű ablak kis sarkáról leheltem a jégvirágokat, s ki-kilestem a város felé. Egyszer csak a nagy fehérségben megláttam édesapám sötét subasapkáját, sűrke, foltos kabátját, s oldalán a kitömött legénykori bőrtarisznyáját. „Sikerült!” – sikkantott egyet a szívem. Valóban kapott két kiló disznónyelvet, és egy kis fejet. Lett is csodaszép karácsonyunk. Anyám beosztotta: felét karácsonyra főzte meg szármának, kocsonyának, a másik felét újévre. Igaz, a szárma olyan volt, hogy egy nagy fazék savanyú káposzta, s itt-ott elrejtve benne egy-egy szárma, de volt bőven bableves, mákos csík és egy kevés aszaltszilvakompót.

És volt karácsonyfánk is! Nem is akármilyen. Anyám néhány fenyőgallyat szedett össze a piacon, amik letörtek a nagy fenyőkről, s apám ezeket dróttal ügyesen egy vastag vesszőre kötözte. Anyám éjszaka, míg mi aludtunk, felállította a fenyőt a két ágy között levő kaszlira – egy jobb házból hozzánk került konyhakredence –, s szépen feldíszítette. Igazi szaloncukor is volt rajta, s apró gyertyák. Mi, gyerekek nagyon boldogok voltunk, s hajnalban a szoba földjén szétterített friss szalmán állva sorra verseltünk a karácsonyfa alatt, így köszöntöttük a kis Jézuskát. Én, a legöregebb, aki már felfogtam, milyen életveszélyes küszködés árán vált karácsonyunk ilyen széppé, külön is boldog voltam, s büszke apámra.

•

Akkor karácsonykor egy kis csoda történt velem. Ma is úgy gondolok rá, mint egy csodára, ötven év távlatából is. Karácsony napján délelőtt elmehettem édesapámmal a templomba, mert én már tudtam viselkedni, nem forogtam, nem suttogtam folyton. Mise után apám elvezetett a kis betlehemhez. Csak álltam előtte az áhítattól tágra nyílt szemmel, néztem a kis Jézuskát a jászolban, az édesanyját, aki fölé hajolt, s nem tudtam betelni a szépséggel. Mélyen beszívtam a hideg templom tömjénes levegőjét, lábam egészen elgémberedett a hideg kövön, de mozdulni sem tudtam. Szemrebbenés nélkül csodáltam az üstököst, a fénylő csillagokat, a hajlongó pásztorokat, a nyáját s a távolról közeledő tevés karavánt, a háromkirályokat. Egyszer csak érzem, egy meleg kéz gyengéden szedi szét lilára fagyott, összekulcsolt ujjaimat, s valamit a tenyerembe rejt. Lepillantok, hát halványzöld selyempapírba göngyölt valami. Ugyanakkor valaki hozzám hajolt, s a fülembé súgta: „Cukorka.” Ránéztem. Kalapos, fiatal hölgy volt, a keze muffba rejtve. „Hát ezért ilyen melegek az ujjai!” – szaladt át az agyamon, de közben hátranéztem, fel édesapámra: „Szabad-e?” „Fogadd el!” – intett fejével apám, s én megilletődötten dugtam zsebre az ajándékot. Nemsokára otthagytuk a betlehemet, de én úgy éreztem, csoda történt. Egyenest a kis Jézuska küldte nekem az ajándékot szeretete jeléül.

Elmesélem, hogy gyermekkoromban Zentán hogyan zajlott le egy karácsonyböjti nap minálunk. Általában arra ébredtem, hogy ég a petróleumlámpa, kint sötét van még, de a szoba már meleg, mert édesanyám fűti a kemencét. A padkán már ott sorakoznak a zsírral kikent, fekete bádogtepsik. Édesapám ült a szekrény előtt egy sámlin, lába között a famozsár, s ütemesen emelgette benne a jancsivasat. Nem csak a sámlit készítette ő maga, hanem a mozsarat is. A mozsarat egy vékony fatörzsdarabból vájta ki még komenciós béres korában, amíg naphosszat őrizte a legelőn a marhákat. A mozsár alul-felül vaspánttal volt átfogva, hogy szét ne repedjen. Nem is repedt, már évek óta ebben törtük a mákot, a mozsártörőnek kinevezett jancsivással, ami egyébként a kosárfonás segédeszköze volt. Ezzel ütögette a két állítás közé font vesszőt, hogy tömörebb legyen a kosár. De most a mákot törte, s közben beszélgettek. „Esik – mondta édesapám –, szép, fehér karácsonyunk lesz.” „Kicsit nedves a szalma, amit az előbb behoztál, kisebb nyalábbal dugj be egyszerre!” – tanácsolta anyámnak. Azután hallgattak. A mozsár egyenletesen bufogott, anyám az asztalnál állt, s tele vajling kelt tésztát borított ki rá, majd gyorsan szabni kezdte. Két rúd mákos, két rúd tökös, s a nagy kalács. Már sehogy sem tudtam visszaaludni, nemcsak a kemence melegített, hanem a szívem is. „Ünnep, ün-nep” – dobogta, s lelki szemeim előtt a homályos szobában szárnyas angyalkák keringtek. Ilyenkor anyám azt szerette, ha minél később kelünk, addig se lábatlankodunk. Még a mákos, tökös veknik be nem kerültek a kemencébe, nem volt szabad felkelni! Mikor a nagykalács fonására került a sor, apám ünnepélyes ceremóniával kezdet mosott, s anyámmal szembeállt az asztalhoz. Én is odaállhattam nézni, hogyan fonják. Több tésztacsíkot sodortak hurka formájúra, egymáson átdobálták, formálták. Bámultam szemrebbenés nélkül, de olyan sebesen járt a kezük, hogy nem tudtam megérteni, hogy alakult ki a szabályosan font, koszorúba hajtott kalács. Azt sem értettem, hogy tudott olyan óriásira nőni a kemencében. „Az idén jól sikerült a nagy kalács” – állapította meg jó két óra múlva édesanyám. Újra áhítattal bámultam a barna-piros, illatos kalácshegyet, s erősen vágytam törni belőle. „Hozzá ne nyúlj! – olvasta le anyám arcomról a kívánságom. – Délig böjt van.” Mivel én már nagylány voltam – lehettem vagy hétéves –, a szüleimmel együtt böjtöltem. Közben segítettem

•

édesanyámnak a konyhában tüzelni a bableves alatt. Apám kiment megetetni a jószágot. Volt egy lovunk, egy kecskénk, egy malacunk s néhány tyúkunk. A hó egyre erősebben esett, engem is belepett, míg a góréból hoztam egy kosár csutkát. Apám söpörte a havat a szalmakazalig, a góréig, az istállóig, s mindenhol a ház körül. A hó annyira esett, hogy apám délig be se jött, csak takarította a havat, s a jószág körül tett-vett. Anyám főzött, a három kicsinek reggelit adott, s velem kiabált néha: „Tegyel már a tűzre, így sohase föl meg a bableves!” Ő a mákos csíknak való tésztát gyúrta, három nagy levéllel. Háromszorra tudta csak kifőzni, s ehhez ugyancsak lobognia kellett a tűznek. A hátsó karikán nagy fazék aszaltszilvakompót főtt. Hogy ki ne fusson, sámlira állva félrecibáltam. Az éhséget nehezen tűrtem, alig vártam, hogy eljőjön a dél. Addigra elkészült a karácsonyböjti ebéd, s anyám kiszólt az udvarra: „Hozhatod!” Ekkor apám kötéllel átszorítva óriási nyaláb friss búzaszalmát préselt át előbb a konyha, majd a szobaajtón, letette a szoba közepére, s leoldotta róla a kötelet. Mi, gyerekek egy szempillantás alatt hangos visítással széthúztuk a szalmát, nevtünk, bukfenceztünk, egymásnak ütödtünk, de dehogy is sírtunk volna most! Anyám leterítette az asztalt, s behordta a karácsonyböjti ebéd minden részét, azután mi, gyerekek asztalhoz ültünk. Ekkor újra megjelent édesapám az ajtóban, s hangosan köszönt: „Dicsértessék a Jézus!” A kezében egy pár cső kukorica, egy csóva szalma, a vállán a régi bőrtarisznyája, amiben enni szokott vinni, ha dolgozni megy, de most búza, árpa, s más magok voltak benne. Vele volt még a jancsivas, kosárfonó szakmájának a jelképe, mellette a lapocka, a keresztfa, amit anyám kenyérdagasztás közben szokott használni. Ezekkel a jelképekkel letérdelt a szoba fekete, döngölt földjére, alázatosan lehajtott a fejét, és halkán imádkozott. Kérte a kis Jézust, áldja meg őt és feleségét, az egész családot, áldja meg két kezük munkáját, áldja meg a földet, hogy legyen mit enni jövőre is. Mi, gyerekek és anyám síri csendben álltunk. Nekem a meghatódottságtól könny szökött a szemembe. Anyám lecsukott szemhéja alól is pörögtek a könnyek. Apám az ima után felállt, s áldott karácsonyt kívánt mindenkinek. A hóna alatt szorongatott dolgokat betette az asztal alá, s azok ott is maradtak vízkeresztig. Akkor a magokat szétosztotta a jószágnak, hogy egész évben egészségesek legyenek. Apám

asztalhoz ült, s elmondatta velünk az asztali áldást. Ekkor meghúzta a mézespálinkás üveget, kínálta anyámnak is, aki a szájához emelte a rend kedvéért, azután az üveg félre lett rakva, ha jönne valaki az ünnepekben, legyen mivel megkínálni. Ezalatt meghatódottságom eloszlott, de az ünnepi hangulat megmaradt. Apám kiosztott egy-egy gerezd fokhagymát, egy hatfelé vágott almát, s egy-egy diót. Ezt sorra mézbe mártogatva meg kellett enni, de mindenből egy csipetnyit az asztal sarkára kellett tenni az angyalkának. A karácsonyi morzsát félreraktuk, s nagy viharok alkalmával dobtuk a tűzre, hogy lángjával megvédje házunkat a villámcsapástól. A fokhagyma fogfájás ellen volt, a hat szelet alma arra szolgált, hogy összetartson bennünket, s ha év közben valaki közülünk eltévedne, hazataláljon, a dió pedig megmutatta: leszünk-e betegek jövőre. Akinek nem volt szép, egészséges a diója, számíthatott valamiféle betegségre. Ezután jött a zsírral berántott bableves, vajra nálunk nem futotta. Ekkor szegte fel anyám a gyönyörű, fonott nagykalácsot, s mindenki annyit ehetett belőle, amennyi jólesett. Ha ebéd közben kiderült, hogy mégis lefelejtett anyám az asztalról valamit, azért ő nem mehetett ki, mert ha felkelt volna, abban az évben nem ültek volna jól a tyúkjaink. Ezért nekem, a legöregebb gyerekeknek kellett behozni, mondjuk, a mákos csíkhöz a cukrot, mert apám csak „havasan” szerette. Szilvakompóttal fejeződött be az ebéd, ami nálunk csak karácsonykor volt, igazi ünnepi csemegének számított.

Ebéd után a szüleim folytatták még a munkát. Anyám főzte a szármát, a kocsonyát, apám újra a ház körül tett-vett, de nekünk, gyerekeknek már ünnep volt. Lámpagyújtásig játszottunk a szoba földjén szétterített, illatos, zizegős szalmában. Este korán ágyba kellett bújnunk, mert ha szófogadatlanok vagyunk, s nem alszunk el gyorsan, a Jézuska nem hoz karácsonyfát. Félálomban hallottam még, hogy suttognak a szüleim, de nem mertem kinyitni a szemem, nehogy elijesszem a Jézuskát az angyalkákkal.

• KARÁCSONY NAPJA •

Nálunk gyermekkoromban karácsony hajnalán mindig ott tündöklött a gyönyörűséges karácsonyfa zöld búzával bevetett ládában, a kaszli tetején, a két ablak között. Alatta agyagbárányok vattába öltötetve, nyakuk átfogva lila, sárga, zöld papírszalaggal. A bárányok mellett ott volt az ajándék, leginkább egy-egy pár harisnya. Még szürkületkor kipattant a szemünk, s egymást ébresztve, gyorsan ott tolongtunk az asztal és a kaszli között, s áhítattal néztünk föl a karácsonyfára. Anyuka meggyújtotta rajta a gyertyákat, s mi elkezdtünk verselni, azaz felköszönteni a karácsonyfát. Sok karácsonyi verset tudtunk, anyuka hosszú téli estéken a padkán ülve foltozgatott, közben tanított bennünket. Első nap az köszönthette fel a fenyőt, aki először ébredt. A gyertyák lángja lobogott, az ezüstös díszek minden lángrebbenésre új formát öltöttek, s úgy tűnt, mintha táncot lejtene a karácsonyfa. Mi pedig csak mondtuk, mondtuk a verseket, észre se vettük, hogy vékony ingünkben mennyire didergünk a kihűlt szobában, míg szüleink ránk nem szóltak: „Mégfáztok, vissza az ágyba!” Mindegyikünk felkapta a maga ajándékát, s a zizegő szalmán átszaladva, visszabújtunk a takaró alá. A karácsonyfa-köszöntő versekből egyet még, azt hiszem, el tudok mondani:

*Itt a karácsonyfa,
csillog a gyertyája,
hátlatelt örömmel
néz a szemünk rája.*

*Cukor, alma,
dió rajta,
ezt mind
a kis Jézuska hozta.*

*Maradj itt közöttünk,
édes kis Jézuskám,
megosztjuk mi veled
kedves karácsonyfánk.*

●

*Picinyke szívünket,
azt is neked adjuk,
amíg élünk, mindig
szent nevedet áldjuk!*

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Míg édesanyám befűtött a kemencébe, édesapám megetette a jószágot, utána reggeliztünk. A hideg konyhából bekerült egy nagy tál mákos csík, ami még előző nap kifőtt, s most, hogy meg ne keseredjen, a tiszta mosóteknőbe volt szétterítve a földön. Reggeli után templomba mentünk. Míg kicsik voltunk, édesapámmal mentünk; később mi, gyerekek a kilencórás misére a Kis Szent Teréz-kápolnába, ő a Jézus szíve templomba, a nagymisére. A testvéreimmel a többi gyerekekkel együtt az oltár körül szorongtunk, mindannyian a karácsonyfán, s az alatta levő betlehemem legeltettük a szemünket. Közben karácsonyi énekeket énekeltünk, s tele tüdővel szívtuk be a hideg, tömjénes levegőt. Mise után szülői engedelemmel betérhettünk az útba eső rokonokhoz karácsonyfát köszönteni. A templomhoz legközelebb öreganyám lakott, távolabb a nagymama, annak által a Kincses Mária néni, nagymamám nővére. Kincses Mária néninek egyedi karácsonyfája volt: egy nagy koronafaág, fazékba besúrva. A koronafa óriás tuskéinek hegyére volt szúrva alma, dió, aszalt szilva s néhány töredezett papírú szaloncukor, mely ki tudja, hányadszor került elő egy papírzacskóból. Csak egy agglegény fiuk volt, az is már ősz hajú, nem ették a cukrot. A fa felköszöntéséért ajándék járt: egy-egy darab kalács, alma, s néha némi aprópénz. Dél volt, mire boldogan hazavergődtünk, s kincseinket az asztalra raktuk. Addigra anyuka a kemencében megmelegítette a szármát. Utána aszaltszilvakompót, mákos, tökös kalács, néha guráblis. Délután a szüleink lepihentek, mi a szalmán játszottunk, ki-be sétáltunk, vártuk, hátha hozzánk is elvetődik valamilyen vendég. Egyszer, emlékszem, estefelé kinéztem az oldalsó ablakon, ami délre nézett, a Kertek felé, hát látom, a vakító fehér havon messziről közeledik két nagykendős, idős asszony: öreganya és Rozi néni – apám anyja és nővére. Karonfogva lépkedtek. Mindannyian kiszaladtunk

•

a ház elé. Ekkor láttuk, hogy egy jókora kórót hoznak, feldíszítve néhány cigarettával, szaloncukorral, s hangosan éneklük a *Mennyből az angyalt*. A végtelen hómező szárnyra kapta éneküket, s talán ha ma odamennék, hallgatóznék, meghallanám távolról hangjuk csengését. Jött a közel kilencvenéves édesanya felköszönteni a fiát. Édesapámnak karácsony másnapján volt a neve napja. A vendégeket kaláccsal kínáltuk, s kihasználtuk az alkalmat: mi, gyerekek is többször vettünk. Izgalmas dolog volt a felnőttek beszédét kihallgatni, sajnáltuk, hogy olyan gyorsan elmentek. Ekkor még nem ért véget az ünnep, mert lámpagyújtás után játszhattunk társasjátékokat édesapánkkal, ami igazán ritkaságszámba ment. Általában malmoztunk. A malmot természetesen maga apánk rajzolta meg egy darab keménypapírra, a figurák pedig kukorica- és babszemek voltak. A karácsonyfán újra égtek a gyertyák, az ünnep melege hevített, s talán hajnalig se feküdtünk volna le, ha egy idő után nem zavarnak ágyba bennünket. Ott még sokáig forgolódtam, a fenyőillat, az égett gyertyaszag csiklandozta a szívem, nem hagyott aludni.

Zentán a város szélén laktunk, egy új településen. A mi házunk évekig magányosan állt, pár száz méteres körzetben csak szántók voltak sokáig. Ezért is kellett a jó házőrző. Volt egy, a Neki. Ő gyerekkorom legkedvesebb kutyája. Fehér, vastag bundája volt, csak az oldalán volt egy téglalap formájú folt, és a füle hegye volt fekete. Tudott táncolni, ha mi, gyerekek felemeltük az első két lábát, pacsit is szeretett adni. Később a házunkhoz szegődött a Hamvas. Amint a neve is mondja, hamvas színű bundája volt, nagy, dús, puha, meleg. Az orra és a szeme fekete és fényes. Ránk, gyerekekre vidáman nevetett, hagyta, hogy kócoljuk csodálatos szépségű bundáját. Csóválta a farkát ez is, mint a Neki, és szeretett velünk táncolni. Elébünk szaladt, ha jöttünk az iskolából, s el is kísért volna, ha nem parancsolunk rá: „Itthon maradsz!” Persze nem volt olyan kedves a házunk közelében ólálkodó alakokkal sötétedés után. Tőle a kapu éjszakára is nyitva maradhatott volna, mert úgyse léphetett be senki, éberségét nem lehetett kijátszani.

Történt pedig egy advent vasárnapi hajnalon, hogy az öcsém és én szokásunkhoz híven elindultunk a hajnali misére. Talpunk alatt kopogott az „aszfalt”, azaz a megfagyott sár. Akkor még dülőút húzódott a házunk előtt. Fejünk felett, a kisikált decemberi égbolton hidegen ragyogtak a csillagok, megvilágították az utat. Rajtuk kívül nem is volt más világítóttest az út mentén. Arcunkat csípte a hideg, a sapka alól előbújó hajunkra dér telepedett. Zsebre vágott kézzel, behúzott nyakkal, kicsit álmosan raktuk a lábunkat, keveset beszélgettünk. Ahogy a házakhoz értünk, valamiért hátrafordultam. Hát nyomunkban a Hamvas. Olyan hangtalanul loholt utánunk, hogy észre se vettük. Tudta, ha elszólja magát, vagy elébünk kerül, vége a kalandnak. Megálltunk, s egyszerre kezdtünk rá kiabálni. „Nem mész vissza rögtön!” Leült, s várt. Mi továbbzavartuk. Kelletlenül felkelt, s visszafordult. Mi mentünk tovább, az öcsémnek eszébe jutott valami az iskoláról, és elkezdett mesélni. Hamvasról el is feledkeztünk. A templomhoz érve vártuk, míg bejutunk. Vagy tíz ember volt előttünk. Mikor leálltunk, véletlenül újra hátranéztem. Hát újra ott a kutya! Ült mögöttünk, és hallgatott. Az öcsém és én újra visszafogott hangon, de erélyesen ismételtük: „Nem mégy vissza rögtön!” Felállt, és kísétált a templomkertből. Már tele

•

volt a templom, lassan furakodtunk előre az oltárhoz, a gyerekek helyére. Az öcsém jobbra, a férfioldalra, én balra, a lányok közé. Elgémberedett ujjaim még meg sem melegedtek, amikor nyílt a sekrestyeajtó, az elöl jövő ministráns fiú megrázta a csengettyűt, utána jött a többi kis és nagy ministráns, voltak vagy hatan, végül a pap. Ebben a pillanatban megszólalt a harmónium, a kántor erős basszus hangja felzendült, utána az egész templom rázendített egy adventi énekre. Megkezdődött a mise. A pap lassan, méltóságteljesen vonult fel az oltárhoz, a ministránsok jobbra-balra oszolva a lépcső alján maradtak. Én is énekeltem nagy áhítattal, az oltárra szegezett tekintettel – egy percig talán. Ekkor éreztem, a lábamhoz puha bunda simul. Lenéztem. Majd kővé dermedtem! Mellettem ült a Hamvas átrépselve magát a többi gyermek lába között. Nagyon komoly volt az ábrázata. Elvégre templomban volt. Lehajoltam, és a fülébe súgтам: „Nem mégy vissza azonnal!” Meg se moccant. A körülöttem álló lányok észrevették, mi történt. Lökdősdés támadt, s visszafojtott vihogás. A pap is odanézett. Éreztem, a székelyentől elönt a forróság. Az öcsém is észrevette, és szemével kérdezte, mi van. A lábam mellé mutattam. Meglátta, de csak a vállán rántott egyet, mintha azt mondaná: „A te bajod, tehozzád ment!” Tudtam, nincs lehetőségem semmiféle vitára, lehajoltam, megfogtam a kutya fülét, s jobbra balra taszigálva a tömeget, kikerültem valahogy a templomból, hol derűlséget, hol, szörnyülködést váltva ki magam körül. Aznap nem hallgattam szentmisét. Egész úton pöröltem a kutyát. Az szóltanul, bűnbánóan, lecsapott fejjel ballagott mellettem, de biztos, ami biztos, legközelebb, amikor misére indultunk, megkötöttük a Hamvast.

A második világháború után volt a földreform. A földosztás révén sok nincstelen ember jutott földhöz, köztük az apám is. Ő, igaz, akarata ellenére. Hallotta ugyan ő is, hogy lehet a városházán földet íratni, de nem akart. Kicsi kora óta tanyákra adták szolgálni, felnőtt korában béresként járta a világot, elege lett a földtúrásból. Akkor már háromgyerekes családapa volt, úgy gondolta, beköltözik a városba, s elmegegy gyári munkásnak. Mint mindenütt, akkor Zentán is fellendülőben volt a gyáripár, új és új munkahelyek hívogatták az embereket. Ekkor indult be a migráció tanyáról-faluból a városba. Sok szegény paraszt látta, hogy a gyári fizetésből könnyebb megélni, meg biztosabb is. A gyárat nem veri el a jég, nem szárad ki, befektetés nincs, adó se. Ledolgozza az ember a nyolc órát, délután pihenhet, vagy csinál, amit akar. Apám látta, milyen fejlődésnek indult minden, szeretett volna egy gyárban elhelyezkedni, szakmát tanulni, mesterré válni. Ezért nem kapott két kézzel a föld után, de anyám anyja – nem törődve a vejkó ellenkezésével – íratott földet a mi családunk részére is. Minden családtagra egy holdat adtak, azaz nekünk öt holdat (a Kati csak később született). Apám félt visszadni, talán valami következménye is lehetett volna. Ezzel a sorsunk egy életre megpecsételődőtt. A föld rabjai lettünk. Rossz minőségű volt a föld, megművelni se volt mivel, de a nagy adót idejében kellett fizetni, mert jöttek foglalni. Azokban az években voltak a kötelező beszolgáltatások. Holdjáról évenként meghatározott mázsa búzát és kukoricát kellett beszolgáltatni az államnak. Nem egyszer megtörtént, hogy az utolsó szem búzát is lesöpörtük a padlásról, csakhogy eleget tegyünk a beszolgáltatásnak. Ha az sem volt elég, jöttek, házkutatást csináltak, széttúrták a szárkúpokat, s mivel semmit sem találtak, lehodták apámat mindenféle bűdös, család, tolvaj parasztnak, s bekísérték a városházára. Ott tartották néhány napig, vallatták, fenyegették, s a végén hazaengedték. Arra nagyon emlékszem, milyen kitörő örömmel vettük körül, s nézegettük, vajon látszik-e rajta valami. „Engem nem bántottak” – vigasztalt bennünket. Abban az időben különféle rémtörténetek keringtek a vallatásokról. De őt – hál’ istennek – valamiért megkímélték. Idővel megszűntek a beszolgáltatások, s nem éhezünk többé, de nagyon szegények voltunk. Sokkal szegényebbek, mint azok az osztálytársa-

im, akiknek az apja a gyárban dolgozott. Pedig nálunk mi, gyerekek is dolgoztunk hajnaltól késő estig, amennyit csak elbírtunk. A többi gyerek szabad volt, játszhatott egész nyáron, akár a Tiszára is járhatott fürödni, vendégeskedhetett, olvashatott, de mi nem. Nekünk állandóan a földön kellett lennünk. Lehet, hogy a valóságban a gyári munkások se voltak sokkal gazdagabbak nálunk, de gyerekeik szebben öltöztek, csinosabbak voltak, hozzánk képest úri gyerekek, s bizony, le is néztek minket. A földnek én csak hátrányát éreztem, s alig vártam, hogy megszabaduljak tőle.

Akkor az iskolában a Vöröskereszt a legszegényebb gyerekeket, akik jó tanulók voltak, évekig jutalomnyaralásra vitte. Én az osztály egyik legjobb s legszegényebb tanulója voltam. A tanító feladata volt, hogy osztályonként összeállítsa a tanulók névsorát. Első évben elsőnek engem írtak fel. Sovány voltam, sápadt, rosszul táplált, rosszul öltözött és kitűnő tanuló. A szívem majd kiugrott örömben, hogy engem is fölírtak. Nyaralni megyek, nyaralni megyek! Ábrándoztam is egész másnap reggelig. Akkor azt mondta a tanító néni, hogy nem tudta, nagyon sajnálja, de akinek földje van, nem mehet ingyen nyaralásra. Ez a következő évben megismétlődött. Már mint hogy engem írtak fel elsőnek a jelöltek közül. Titkon reméltem, azóta változott a helyzet, s mehetek világot látni. De másnap reggel a tanító néni nagyon sajnálta... Az elkövetkező években még mindig sovány voltam, sápadt és rongyos, de kitűnő tanuló, s mindig engem akartak elsőnek felírni. Elegendem volt a megaláztatásokból. Rögtön szóltam, engem hagyjanak ki, nekünk földünk van. Az életemet mégis akkor pecsételte meg igazán a föld, amikor a továbbtanulásomhoz kellett volna az ösztöndíj. Ott lángolt a tudatomban: nekünk földünk van, nem kaphatom meg. Amikor az első gimnáziumba jártam, apám nagyon megbetegedett. Tüdőasztmája, ami régóta kínozza, most rosszabbra fordult. Otthon én voltam a legöregebb, utánam még a három kicsi. Tudtam, sehogy se mehetnék állami segítség nélkül az egyetemre. Ezért otthagytam a gimnáziumot. Így a föld nemcsak apám sorsát, az enyémet is megpecsételte. Az a kevés, rossz minőségű föld, amit apám nyakába varrt az állam, fosztott meg a gyerekevek játékától, a játszótársaktól, de az tette lehetetlenné számomra az annyira vágyott egyetemem is. Ami rossz, megalázó történt velem gyermekkoromban,

•

azt jórészt a földnek köszönhetem. Ezt ma már még jobban látom, mint akkor. Mégis mit tehattunk? Ettük a kukoricakenyeret, volt jó reggelt krumpli, jó estét krumpli, sós bodag. Pénz a háznál jószerével csak annyi, hogy adóra fussa. De dolog az volt! Apám tudott nekünk munkát találni, akárhány évesek is voltunk. Ma már tudom, nem azért, mert bosszantotta, ha játszottunk, de húznunk kellett vele az igát látástól vakulásig.

Mire volt jó mégis a föld? Arra, hogy megutáltassa velünk a paraszti életet. A szüleinknek sohase kellett mondani: „Tanuljatok, gyerekek!” Tettük mi azt magunktól is. Akármilyen szakma, csak ne földműves! Egyedül szegény apámnak kellett kitartani a földnél haláláig. Mind a négyünket kiiskoláztatott, egyikünk se lépett a nyomába.

Vagy mégis? Azt hiszem, én igen. Csak közbeesett egy harmincéves szünet. Mert amit eddig a földről leírtam, az mind igaz. De az is valós, amit ezután írok le: mit jelent nekem valójában a föld. Mindent!

Az eleven, örökké változó természetet, az állandó újjászületés szelíd, állhatatos szépségét. Egy japán közmondás szerint: ha hosszú életű akarsz lenni, legyél kertész! Azt hiszem, én született kertész vagyok, az volt az apám is. Amikor már annyira megnőttem, hogy nem volt túl kínzó a munka, nagyon jókat dolgoztunk ketten együtt. Amikor már elértem a ló zabláját, nem kellett a kezem megtoldani egy darab vesszővel, ügyesen vezettem ekézés közben, hallgatott már a szavamra, nem lépett a dinnyebokrok középebe. Apámnak se kellett se rám, se a lóra kiabálni, volt alkalma a beszélgetésre. Meghitt, órák hosszat tartó beszélgetésbe mélyültünk palántálás, kapálás közben is. A Nagyrétben, az ötödik dűlőben volt a földünk. Az északi vége akácerdőre forgott. Szebbet el se tudok képzelni. A májusok akkor végtelen hosszúak voltak, az akácerdő fehérbe borult, s csak virágozott, virágozott egy örökkévalóságig. Az illata elöntött mindent, bennünket is beborított. A mézédés illat úgy állt körülöttünk, hogy szinte harapni lehetett. Ha csendben voltunk, hallottuk a milliányi méh zümmögését, ugyanis sok méhész a fák alá hordta a kasokat. Úgy emlékszem, akkoriban mindig fényes, kék volt az ég, a fehér báránnyelűek csak jobban kiemelték a tiszta azúr ragyogását. A nap egyre csak erősen sütött, de semmi sem volt az nekünk, megszoktuk.

•

Az akácerdő tele volt madarakkal. Ezernyi csattogás, kopogás, bűgás, trillázás állt össze egy különös, szívet melengető zenévé.

Egy időben édesapám kunyhót épített a föld erdő felőli sarkára. Nyáron át ott is aludtunk, őriztük a bosztánt és a baromfit, amit szintén levitt. Ezen a nyáron többször részese voltam egy csodának, aminek azóta sem. Olyan régen történt, hogy ma már úgy emlékszem rá, mint egy varázslatos álmra. Apám, amilyen munkabírással volt megáldva, sosem hagyta, hogy a hasunkra süssön a nap. Hajnalban mindig talpon voltunk, a napkelte a kapanyél mellett talált bennünket. A csoda pedig a napkelte pillanata volt. Addig az erdőben teljes csend honolt, semmi, de semmi nesz nem hallatszott. Minden aludt. A fák, a fű, a madarak. Abban a pillanatban, amikor a napkorong – frissen kimosakodva – előbújt a Tiszából az erdő keleti csücskén, mintegy varázsszóra minden madár egyszerre emelkedett fészkeiből a levegőbe, teli torokkal köszöntve a napot. Zúgott az erdő a hálaimától, a szárnyusuhogástól. Apámmal a kapanyél mellől áhítattal emeltük szemünket az erdőre, s szívünk együtt ujjongott a madarakkal. A madarak gyorsan szétszéledtek, énekük elhalkult, a csoda véget ért, s mi folytattuk a munkát. Körülöttünk mindenén dúsán csillogott, remegett a harmat. Harmatosak voltak a paradicsombokrok, a köztük virító kövér füvek, harmatos a kapanyél, s harmat lepett be minket is. Mi csak csapkodtunk, csapkodtunk a kapával. Hamar, igyekezni, míg fel nem melegszik. Tudtam, apám ezt csak azért mondta, hogy minél gyorsabban dolgozzunk, mert délben, akárhogy tűzött is a nap, a kapanyél mellett talált bennünket. Amint már említettem, munka közben rengeteget lehetett beszélgetni apámmal. Abban az időben sok volt bennem a kérdés, s ő mindre válaszolt. Különben nagyon sok könyvet olvasott, és sokszor kapálás közben regényeket mesélt nekem, amik elevenen élnek bennem ma is (Jókaitól a *Szegény gazdagok* Fatia Negrája stb).

Megtanított a kertészet szeretetére. Minden növényről mindent tudott, az első sziklevel előbujásától a virágzásig, a termés beéréséig. Együtt gyönyörködtünk a zsenge dinnyehajtásokban: „Gyere, mutatok valamit!” – mondta, fogott néhány pálcát, s a harmatos görögdinnye hajtáscsúcsaihoz szúrta. „Majd megnézzük délben, ka-

páljunk tovább!” Délben megnéztük a kijelölt hajtásokat. Hét-nyolc centivel elhagyták a pálcát. A hegyük mellé új vesszőket tűztünk, a fekete földbe. Estefelé újra melléjük guggoltunk, bizony most csak két-három centit haladtak előre. „Látod, délelőtt mennyivel gyorsabban nőnek a növények?”

Együtt örültem vele az első virágnak, az első pici dinnyének, paradicsomnak, paprikának. És milyen csoda volt az első érett termés! Azt haza kellett vinni, hadd örüljön az egész család. Nagy elégtétel volt nézni az érést. Nem fáradtunk hiába! A remény, a hajtóerő újra felizzott bennünk, most sikerülni fog! Jó pénzt tudunk majd félretenni a házra, az iskolára. Minden évben eljátszotta velünk csalóka játékát a természet. Most úgy gondolom, apám már rég tudta az igazságot, de én egy darabig hittem: jobbra fordul majd! Lesz pénz az iskoláztatásomra. Milyen szép is volt akkor a remény! És milyen rövid ideig lakott bennem. Apám, szegény, kicsit lelkesebben biztatott, mint kellett volna. Vagy talán mégis hitt a csodában? Már mint hogy a kevéske föld egyszer mégis csak képes lesz annyit kiizzadni magából, hogy szüleim egyetemre tudjanak adni. Idővel elmúlt a remény, elmúlt apám is, a föld is, de a természet szeretete örökre bennem marad. Most nekem is van kertem. Az én fényem s palotám, hűsítő tengerem, pihentető dajkám, szelíd vigasztalóm. Ha nem lett volna később nekünk is gyümölcsösünk, talán nyugdíjig ki sem bírom a kimerítő nővéri munkát a kórházban!

Említettem a kunyhót: édesapám a földünk északi végére építette, amelyik az akácerdőre forgott. Azaz nem építette, hanem fonta. A kunyhó fala vesszőtáblákból állt. A sarkokra leszúrt egy-egy karót, közéjük pedig simára nyesett akácágakat tűzdelt. Ez volt az állítás. Az állítás közét pedig befonta sárgavesszővel, ami szépen termett a földünkön. A kunyhó elejét két táblából fonta, köztük jókora rést hagyva. Ez a nyílás volt az ajtó. A kunyhó volt vagy két méter magas, s olyan tágas, hogy vihar esetén az egyik részébe a lovat is beállíthattuk. A megfont falakat polyvás sárral tapasztottuk. A tetejére akácgerendát raktunk, rá kukoricaszárat. Ha apánnak haza kellett menni valamiért, akkor az öcsém és én fonogattuk, tapasztgattuk. Nekünk csodaszépre sikeredett a kunyhó. Benn néhány deszkára szalmát raktunk, letakartuk lópokróccal. Otthonról igazi párnát

•

is küldött édesanyánk. Asztalra nem emlékszem, csak két, apám készítette sámlira. Azok szolgáltak asztalul, mi zsákon, lópokrócon ültük körül. Apám a falra polcokat aggatott, ott volt néhány ütött-kopott edény, ételkészlet (kenyér, szalonna, só, paprika). Legtöbbet a kunyhó előtt, a földön ettünk. Mindig ugyanazt. Kenyeret, szalonnát. Utáltam is az evést. Nem tudtam legyűrni a meleg, letyvedt, zsírtól csöpögő szalonnát.

Amikor már jól benn jártunk a nyárban, apám dél körül elküldött a kunyhóhoz ebédet főzni. Ennek mindig nagyon örültem. Nemcsak azért, mert addig se kellett csattogatni a kapát a sokszor acélkemény, szurkos földbe, hanem azért is, mert amit akkor összeütöttem, jóízűen meg tudtam enni. Mindig ugyanazt készítettem. A tűzhely így nézett ki: valahol a kunyhóhoz közel, tekintetbe véve a szélirányt, kapával ástam egy kis gödröt. Annak a partjára kétfelől tettem két téglát, arra egy vasrácsot, arra a lábost. Gallyal, száraz fűvel tele volt az erdő, csak össze kellett kapkodni. A gödröt megraktam ágakkal, s míg a tűz éledezett, elszaladtam hagymáért, paprikáért, paradicsomért. Először feldaraboltam a szalonnát, s míg az sercegett, rászeltem a hagymát. Gyönyörű hagymákat termett az a fekete szurok! A vöröshagymát pírítva nagyon szerettem, abból mindig sokat készítettem. Utána szeltem rá a paprikát és a paradicsomot. Később hallottam, ezt betyárpaprikásnak hívják. Egész héten ezt ettük, sőt egész nyáron is. De nem untam meg, nagyon jól éreztem tőle magam. Ebéd után apám egy fél órára ledőlt a kunyhó árnyékába, mosogatás után én is lefeküdtem a kemény földre könyvvel a kezemben. Néhány oldalt sikerült mindig elolvasnom, mire apám felkelt. Vacsora után már nem lehetett olvasni, mert sötétig dolgoztunk. Világításunk nem volt, úgyis tudtuk, hol a szánk. A vackunkat sötétben is megtaláltuk. Meg a csillagok is fényesek voltak azokon a nyarakon. A kunyhón a nyílást apám szárkévélkel zárta el, ami a szúnyogoknak semmit sem jelentett, ezerszámra közlekedtek ki-be, zúgtak, szúrtak, őket szoktam meg a legnehezebben.

Apám egy nyárra tyúkólat is eszkábált közel a kunyhóhoz, jó nagy udvart kerítve hozzá vesszőből. Sok tyúkalja csirkét hoztunk le, s nevelgettük őket. Nappal szétszéledtek az erdőben, szedeget-

tek, kapirgáltak, csak este jöttek össze. Gyönyörűen fejlődtek, a tarajuk élénkpiros volt, a tolluk fényes. De odaszoktak az erdőből a menyétek. Éjszakánként a csirkék kétségbeesett rikácsolására ébredtünk. Hiába rohant ki apám, a menyének s egy-két csirkének már a nyomát se látta. Őszre alig vittük haza a baromfi egyharmadát. Történt azonban csoda is. Egyszer eltűnt egy nagy fehér tyúkunk. Távol volt három hétig. Egyszer csak, kot-kot, lépegetett kifelé az erdőből a kunyhónk felé, nyomában tizenhárom pelyhes kiscsirkével. Hogy tudta magát megvédeni, míg a fészken ült valamelyik fa tövében, a ragadozóktól?

Azon a nyáron, amikor baromfink is volt lenn a rétben, sokat aludtunk az öcsém és én egyedül, mert volt még egy darab kukoricánk az adai határban, s apám odajárogatott. Vasárnap nem volt kötelező a munka, csinálhattunk, amit akartunk. Az öcsém faricskált, pihent, én olvastam. Akkor éltem a Jókai-korszakomat. Azt hiszem, nem volt olyan Jókai-regény a Városi Könyvtárban, amit el ne olvastam volna.

Egy vasárnap estefelé ültem a földünk végén, arccal az erdőnek. Hol olvastam, hol az erdőt nézegettem. Egyszer látom, az erdőn keresztül közeledik felém Őszperge Ilona az anyjával. Ez a lány olyan idős volt, mint én, de még második elemiben elbukott tőlem. Emlékszem, ha kérdezték, lomhán felállt, rátámaszkodott a padra, nagy, fekete szemével csak nézett a tanító nénire, de a száját ki nem nyitotta. „Már hetedikesnek kellene lennie” – gondoltam, ahogy néztem, hogy közeledik felém ünneplőbe öltözve. Az erdő túlsó felén juhászodott a család, s nyáron át mindannyian lenn éltek a juhász kunyhóban. Mikor kiértek az útra, köszöntünk egymásnak.

– Hát te hová mégy ilyenkor? Mindjárt este lesz – csodálkoztam.

– Hová menne egy ilyen nagylány? Táncra! Neki már ott a helye!

– felelte nevetve az anyja, s eltűntek a város felé vezető kanyarban. Megrökönyödve néztem utánuk, s magamban azt gondoltam:

– De hát gyerekek vagyunk még!

Ez az osztálytársam vált harminchárom évesen nagymamává.

• A HÁZ •

A nagybetűs Ház, gyerekkorom otthona, családi fészke. Utánaszámoltam, csak tizennégy évet töltöttem benne. Mégis ha álmaimban otthon járok, csak ennek a háznak a szobájában, csak ebben az udvarban játszunk. Nem ebben a házban születtem. Öt év körüli voltam, mikor ideköltöztünk. Addig apám béresként tanyáról tanyára hurcolta családját, később benn, a városban egyik albérletből a másikba költözködünk. Mindegyik lakás tágasabb volt, mint a házunk. A Vuić-féle tanyán és a csantavéri hármashatárnál, a Dukai-féle tanyán a cselédlakás egy egész ház volt, több tágasabb helyiséggel. Benn a városban pedig „városiasak” voltak a lakások. Amikor a Jézus szíve templomhoz közel laktunk, az Adamekéék házában még villany is volt. Igaz, egyetlen körte pislákolta a plafonról, de az is sokkal fényesebb volt a petróleumlámpánál. Én mint kicsike lány mindenhol jól éreztem magam, kivéve a Susi Örzse néninél, mert az mindig a szobája ajtaja mögött ült, s leste, mikor akarok az udvarra menni, s mint a vércse csapott le rám: „Hová mészkálsz? Vissza a szobába!” Nagyon féltém tőle, de a friss levegő utáni vágyam erősebb volt a rettegésnél. Ki-kiszöktem. Ilyenkor Örzse néni szidta az anyámat, milyen égetni való kölykei vannak. Ott három hónapig bírtuk ki, utána újra hurcolkodás. Apám azt mondta, a szegény ember ahányszor hurcolkodik, annyiszor megy tönkre. Emlékszem, pusztult is el mindig jószágunk szállítás közben, s anyám az új horzsolásokért bánkódott szegényes bútorainkon. Apám nem bírta tovább a másnál lakás kínjait, s építeni akart. Akkortájt az ő napszámából éltünk, s fizettük a lakbért. Semmink sem volt, csak apánk kőkemény akarata. A második világháborúnak akkoriban lett vége, s kezdtek lassan javulni a dolgok. A várostól például lehetett portát igényelni házépítéshez. De azt el is kellett kezdeni három éven belül, különben a város visszavette a portát. Sok nincstelentől vissza is vették. Apám viszont összeverbuvalta a sógorokat, kiásták az alapot, s elkezdték verni a falakat. Csak szobakonyhára szabták. Falnak való sárgaföld volt ugyan elég a portán, de épületanyagra nem volt elég pénzünk. A falverés is elhúzódott, mert a segítőtársak a saját megélhetésük után futottak, csak esténként, vasárnaponként vették a furkót, lapátot a kezükbe. Mi, gyerekek ki-kijártunk anyánkkal a leendő kertet gondozni, s megcsodálni, mekkorát nőtt a fal. Egyszer mégis kész lett, leszedték a deszkákat,

szétszedték az állványokat. Az ajtónak vágott lyukon ki-be lehetett szaladgálni, azután sötétedés után hazamentünk anyámmal. Csak apám maradt ott. Ki tudja, csillagfénynél meddig dolgozott. Egyszer beleesett a ház elé ásott kútba, amely fedetlenül állt, s a sötétben megfedkezett róla. A házunk néhány száz méteres körzetben egyedül állt. Az első szomszéd hosszú évekig nagyon távolra esett. Senki sem hallotta meg apám kiáltásait. Egyedül kecmergett ki. Anyám rémült arca maradt meg bennem, mikor másnap apám elmesélte, mi történt. Az ács munkát Klauz sógorunk végezte, akinek ács volt a mestersége. Gerendaszabás közben derült ki, hogy valamennyi gerenda hiányzik. Hiába, apám nem tudott pénzt előteremteni. Így csak a szobára került rendes tető, a konyhára féltető jutott. A cserép – nagy, fekete cserepek – megvoltak, s ami a konyháról kimaradt, emlékszem, a fal mellett felstószolva állt évekig, hogy „ha majd lesz pénzünk”... Fel-nöttem, kikerültem a házból, a féltető megmaradt. Rendes ablakra is az öt helyett csak háromra futotta. Azok is szimpla üvegűek voltak. A konyhára csak két negyed ablaknyi nyílást vágott apám, azt beüvegezte úgy, hogy nyitni se lehetett. Majd ha lesz pénzünk! Ezeket a kis ablakokat hagytam ott, mikor eljöttem. A szobán levő ablakok szimpla üvegei miatt télen néha hónapokig be volt fagyva az ablak. A konyha ajtaja az udvarra nyílt, s a belül is zúzmarás kilincsre számtalanszor odaragadt a kezem. A konyhában apám falazta sporhet állt, azon főztünk, azzal melegítettünk, de keményebb telek alkalmával az ivókannában befagyott a víz. A szobában apám alkotta kemence búbosodott a sarokban, körülötte padka, a fal felől kuckó. Őszre mégis be volt a szoba tapasztva, meszelve, a föld ledöngölve. Emlékszem, én is tapostam a furkó után, s a másik két kicsi is ott topogott mellettem. Apám nevetett. „Csak tapossátok, gyerekek!” A konyhát már nem érkezett bepucolni apám, a csupasz vert falakba költöztünk be. Majd jövőre! De a falakat is olyan csupaszon hagytam ott. Az első hó már a saját házunkban ért minket. Karácsony után megszületett a legkisebb húgom, Kati. Emlékszem, két ló húzta a vöröskörösztös mentőkocsit, amelyik hazahozta anyámat a húgommal a kórházból. Az első tavaszon apám körülültette a portát akácfákkal, gyümölcs-fákat rakott a veteményeskertbe, anyám pedig elől virágoskertet formált több, különböző alakú ágyásból. Akkor már enyém volt az

●

egész világ, azaz az egész udvar. Bekerített saját udvarunk volt, ahol már nem kiabálhatott ránk senki!

Mivel csak a szobán volt teljes tető, a házunk messziről nagyon picinek látszott. Mindenki csodálkozott, hogy férünk el hatan abban a kicsi házban. Valóban kicsi volt. A konyhában csak egy falhoz támasztott asztal fért el, mi, gyerekek a sámlin vagy a küszöbön ettünk. Hamarosan észrevettem, hogy a házunk valamennyi rokonunk házánál szegényesebb, de szerettem otthon lenni. Főként ünnepek alatt. Anyám nagyon tudott ünnepet varázsolni. Mindig alaposan kitakarított, a kemencét, padkát évente többször átmeszelte, a szoba földjét fölmázolta, a tisztaság illata járta át a házat. Karácsonyra, húsvétra nekünk, gyerekeknek mindig volt ajándék. Micsoda boldogság volt húsvét napján új, fehér zokniban templomba menni! Még nagyobb öröm volt ünnep estefelélén apánkkal játszani az udvarban, a virágos meggyfák alatt.

Idővel gazdasági udvar alakult ki a portán: istállók, fészer, ólak épültek, de a házunkon semmi sem változott. Kívülről bepucolatlan maradt, belül a bútorok egyre rozogábbak lettek. A környék már villannyal világított, mi egy szál petróleumlámpával. A négy gyerek sokkal gyorsabban nőtt, mint apánk pénze. Pedig szegény egész életében agyondolgozta magát. Az ismerősök mondogatták is neki: „Bolond vagy te, Pista, iskoláztatod a gyerekeidet, a házad meg rád dől! Nem köszönik meg azok neked!” Az apám ilyenkor csak lehajtott a fejét, s csendesen mondta: „Jó' van nekem így is. Csak hadd tanuljanak!” Valóban, kis kunyhóban nőttem fel, de álmaimban mégis mindig ott járok, a végtelen májusok akácillatú csendjében, ott ülök a frissen meszelt padkán, anyám nagy tál frissen sült pogácsát hoz a konyhából... Ki hinné, hogy csak tizennégy évet éltem ott?

A házunk fala sárga földből volt verve. Az anyagot a falakhoz – azaz a sárga földet – a ház portájáról ásták ki úgy, hogy a felső fekete termőréteget lefejtették, s az alatta lévő talajt használták ki. Hetven-nyolcvan centiméter alatt a föld már sárga, agyagos volt, nagyon jól lehetett tömöríteni. Mire a házunk felépült, jó nagy gödör keletkezett a portánk délnyugati részén. Négy-szer négy méter biztos volt, a mélysége pedig jóval több két méternél. Hosszú évekig ott volt a portánkon, úgy hívtuk, hogy a nagy gödör. Azonkívül, hogy vigyáznunk kellett, bele ne essünk, semmire sem volt jó. Tavasszal feljött benne a talajvíz, különben egész évben kopár volt, a terméketlen agyagban még a fű se kelt ki. Apámnak azonban hamarosan támadt egy ötlete. A gödör keleti falába ásott egy pincét (most ott a Nagymélykúti János utca egy része van). A felső talajt meghagyta olyan vastagon, hogy le ne szakadjon, alóla pedig kihordta a sárga földet a nagy gödörbe. Jó hosszú, boltíves járatot ásott, elég mélyet is, egyenesen lehetett benne járni. Persze, ablak nem lehetett rajta, csak a bejárati nyíláson jutott be fény. De a legbelsejében is jól láttunk, főleg, ha a szemünk megszokta a homályt. A nagy gödör falába apám lépcsőket vágott, azon jártunk le-föl a pincéhez. A pince volt az a hely, ahol mindig félttem. A levegője hideg, nyirkos volt, állandóan sárgaföldszagú. A békák szinte mindig beköltöztek, ahogy ki lett ásva, s úgy látszik, jól érezték ott magukat, mert sok volt belőlük. A varangyok mellett ott volt még a zöltség, a sárgarépa, óriási dinkatökök, krumpli, takarmányrépa. Ősszel, november táján kocsiszámra hordta haza apánk a zöltséget, répát, ledobálta a nagy gödörbe. „Gyerekek, tessék megtisztítani és behordani a pincébe!” Valószínű, hogy a testvéreim is segítettek, de én úgy emlékszem, egyedül hordtam be kosárszámra a zöltséget, répát, sámlira ülve válogattam külön az apraját, nagyját, sérültet, egészségeset. Utána egyenként a fal mellé kellett „fölstószolni”. Később, télen át édesanyám a felesleget elhordogatta a piacra. Akkor újra válogatva kosárba kellett rakni. Unalmas munka volt, alig vártam, hogy végezzek vele. A nyirkos, hideg levegőtől állandóan borzongtam, a békáktól félttem. Tudtam, hogy nem bántanak, mégis sikoltani tudtam volna, mikor jöttömre szanaszét ugrált a sok varangy, de nem volt értelme, úgyse hallotta volna senki. A homályos pincében állandó volt a süket csend, sem-

•

milyen hang sem szűrődött le, s borzasztó titokzatosság uralkodott. Tudtam, hogy kígyók s egyéb szörnyek nem élnek, mégis rettegve pislogtam a pince sarkaiba, hátha előbújik valamilyen veszedelmes lény. Ha esett, vagy engedett a fagy, a sárga föld csudára csúszott, a beásott, már félig leszakadozott lépcsőfokok s az egész nagy gödör egy rémséges, ragacsos csúszda volt, nehezen tudtam le-föl közlekedni, főként tele garabolyokkal. De mivel én voltam a legidősebb, általában én voltam a soros a pincébe járással.

Egyszer történt valami, s utána egyenesen rémület fogott el, amikor édesanyám azt mondta: „Ilonka, hozz a főzéshez krumplit, zöldséget!” Vagy: „Ilonka, gabonyicát akarok sütni, hozz fel egy dinkatököt!” Édesapám valahonnan – azt hiszem, Adáról, a kubi-kolásból – zsákban hozott egy nagy macskát. Olyan óriási macskát még nem láttam. Óriási feje volt, óriási, sárga szeme, mint a tigrisnek, mancsai háromszor akkorák, mint egy rendes macskának. Ahogy apám a szoba közepén kiengedte a zsákból, elkezdett vadul fújni, ahányan voltunk, annyifelé szöktünk előle, ő pedig felugrott a kemence párkányára. A veszett fújást nem hagyta abba. Morgott, prüszkölt, s egyszer csak egy óriási ugrással a csukott ablakon át kivetette magát. Az üveg csörömpölve hullott alá, ő pedig, mint a nyíl, eltűnt a sötét éjszakában. Nem is láttuk többet. Három-négy nap múlva el is felejtettük. Akkor viszont anyuka leküldött a pincébe. Elvettem a két szárkévét, ami ajtóként szolgált, s benéztem. Az ijedtségtől megdermedtem. Két tüzes szem világított rám a homályból. Még mielőtt bármi is eszembe jutott volna, a világító valami vadul fújt, prüszkölt, s már repült is felém. Valahogy mégis félreugrottam, s az a valami mellettem kirepült. Utánanéztem. Az óriási szürke macska volt. Kiugrott a nagy gödörből, s eltűnt. Most valóban örökre. De én akkor ezt még nem tudtam. Azután míg csak a pince megvolt, óvatosan, mindig félve kémleltem a homályt, mielőtt beléptem volna. Sok évre rá beomlott a pince. Nem is bántam.

A földreform által kapott földet apám elkezdte művelni. Foggal, körrömmel. Semmi eszköze sem volt. Nem volt ekéje, kocsija, lova; semmije, de semmije sem, csak a két keze. Keserves évek voltak azok!

Mással szántatott, ekéztetett, hordatott. Csinált egy kicsi kézi kocsit, azt húzta, toltá oda-vissza a rétből, hogy ne kelljen mindent a hátán cipelni. Nagy lemondások árán s kölcsönpénzen három év múlva kiment az első tavaszi vásárba, s vett egy lovat. Sokáig nézelődött, sétált, sehogy se talált jót is, a pénzének megfelelőt is. Már úgy látszott, ló nélkül hagyja el a vásárt, amikor összeakadt a Pali sógorral, anyám nővérének a férjével. „Na, komám, tudok egy pont neked való lovat! A szomszéd árulja.” S vezette is apámat a sógor a lóhoz. Apám kifogásolta soványságát, de biztatták, feljavul majd, csak az abrakot ne sajnálja tőle. Vonakodva bár, de ráállt az alkura, s egyszer csak beállított vele az udvarunkba. Édesanyám és mi, gyerekek körülfogtuk, s csak bámultuk, mint valami csodát. Mekkora ló! Fekete! Milyen óriási fekete szeme van! És milyen nyugodtan áll! Hogy hívják? Sztréla (csak jóval később jöttem rá, hogy a strela nyilat jelent). Apám bevezette a vadonatúj, maga építette istállóba, s herét tett eléje. Mi csak álltunk mellette, és vártuk, mikor nyitja ki azt a nagy száját, s harap a jó szagú herébe. De csak megturkálta kicsit, nem evett. Apám elszomorodott. Ez a ló nemcsak öreg, amit meg is mondtak, de komoly beteg is, amit elhallgattak. Tán csak nem tesz ilyet a sógor?! De bizony olyat tett! Három nap múlva a Sztrélánk feldobta a patáit. Jött a sintér, összekötözték óriási, égnek meredő lábait, és emelő segítségével felvonszolták a dögszállító kocsira.

Anyuka s mi, gyerekek körülálltuk a tetemet, s hangosan sírtunk. Apuka komoran hallgatott egy darabig, majd bezavart bennünket a házba. Elment a sógorhoz. Hosszú huzavona után visszakapta a pénzt. A következő vásárból is izgatottan vártuk haza. Ki-kinéztünk a dűlőútra, jön-e már. Délfelé jött is egy nagy, fekete lovat vezetve a kötőfékjénél fogva. Épp olyan fekete és óriási volt, mint a Sztréla, csak fényesebb szőrű, teltebb. Már én is láttam: ez a ló egészséges! De akkor miért jár olyan tétován. „Mert vak” – mondta édesapám. A háborúban vakult meg. És hogy hívják? „Holló” – vezette be ezt is édesapánk az istállóba. Ez bizony rögtön ropogtatni kezdte óriási fogaival a hereszénát. „Vigyázzatok, gyerekek, ha hozzá akartok

nyúlni, előbb szóljatok, hogy tudja, itt vagytok, nehogy megijedjen!” „Holló, Holló” – szölongattuk, s nekibátorodva simogattuk a nyakán lelógó sörényét, ő barátságosan tűrte, s aprókat röhintett az orrán keresztül. Elfogadott bennünket, s mi is őt. Hosszú évekig volt a mi lovunk, de sohase bántott. A lerágott kukoricaszár-darabokat, a száríziket nekünk, gyerekeknek kellett a jászolból kiszedni, az istálló földjéről felszedni. Sokszor az egyik lába a kukoricaszáron állt. „No, Holló!” – mondtuk, tenyerünkkel egy kicsit rácsapva arra a lábára, amelyik patája alatt a szárdarab volt. Készségesen felemelte. A hasa alá is bementünk, hogy kiszedjük a hulladékot. Soha meg se mozdult. Vigyázott ránk. Beszélgettünk vele, simogattuk a sörényét, ő nézett szürke, hályogos szemével, s úgy éreztük, minket, gyerekeket szeret. A munkában nem volt párja. Édesapám bárkinek a lovával bátran társulhatott az őszi szántás idején, a Hollóval nem vallott szégyent, mindenkinek a lovánál erősebb volt. Néhány emlék, úgy látszik, már örökre belém vésődött a Hollóval kapcsolatban. Egyszer édesapám a kosárnak való vesszőt hozta haza a Budzsákból. Hideg, ködös, sáros novemberi idő volt, de a kocsit bátran megrakhatta a nehéz, nyers vesszőkévékkel, tudta, a Holló hazahúzza. Felült a vesszőkévé tetejére, megpöccintette az ostorát: „Gyerünk, Holló!” A ló engedelmesen nekifeszült a hámnak, s megindult a rakomány. Közvetlenül a Tisza mentén vezetett az út, az iszapos sarat lassan, de biztos léptekkel dagasztotta a ló. Vaksága miatt mindig lassan, tapogatózva járt. Az út a Népkerten keresztül vezetett a városig. A Népkert fáinál még mélyebb, ragadósabb volt a fekete sár. Láta apám, hogy előtte az úton egy kétlovas kocsi emberekkel, rakománnyal elakadt. Lassan be is érte őket, de a lovak csak erőlködtek, ágaskodtak, a két ember éktelenül káromkodott, a kocsi meg se mozdult. Apám megállította a Hollót, leszállt a teherről, s körbejárta a bajba jutottakat. „Ha meg nem sértődnének, én tudnék magukon segíteni.” A két ember hitetlenkedve nézte apám rongyos kabátját, egyetlen, mozdulatlanul álló lovát, de mégis beleegyeztek az ajánlatba. Kifogták a lovakat, s apám az ő kocsijuk elé fogta a Hollót, majd mellé állt, megveregette a nyakát, megfogta a rudat, s biztatóan mondta: „Gyerünk, Holló!” A ló sügyén megfeszültek az izmok, lehajtott fejjel nekifeszült a hámnak, minden erejét beve-

tette, s megmozdult a kocsí. Apám bocskorán is kunkorodott befelé a fekete sár, de a Hollóval együtt feszült neki a rúdnak. Kikerültek a feneketlen kátyúból, s lassan kijutottak a Népkert alól. Utána a mi kocsinkat húzta át ugyanott, ugyanis a fák között olyan keskeny volt az út, nem lehetett elkerülni azt a nagy kátyút.

Egy másik alkalommal a házunk mögött lévő kocsúton ragadt meg egy traktorista a traktorjával az őszi feneketlen, fekete sárban.

Mi éppen reggeliztünk, amikor apám felfigyelt az erőlködő motor dohogására. „Mi a fenét zúgatja ez ilyen sokáig itt ezt a traktort!” Persze mi, gyerekek is utána tódultunk. A traktorista éktelenül káromkodott, a kerekek teljesen elültek. „Akarja, hogy a lovammal kihúzzam magát?” Az ember még dühösebb lett, szidta apámat lovastól. Apám csak állt és mosolygott. A traktorista egy idő után mégis meggondolta magát: „Hozza azt a lovat!” A mi Hollónk, mint egy mozdony, megjelent a kapuban. „De ez a ló vak!” – horkant fel az ember. „Az!” – hagyta rá az apám, s a traktor orrára erős kötelet kötött, arra a hámfát. Beállt a ló mellé a sárba. „Gyerünk, Holló!” A traktorista némán csavarta a kormányt, s már szárazon is volt.

Ezt a lovat vezettem legtöbbet kapálóékezés közben, s miatta sírtam legtöbbet. Édesapám kertészkedéssel is foglalkozott, ültetett dinnyét, uborkát. A fészkek közötti széles részt, hogy könnyebb legyen a kapálás, előbb megekezte kapálóékével. Az úgy történt, hogy a háromvasú eke elé fogta apám a Hollót, s engem a fejéhez állított, hogy vezessem a sorok között a zablájánál fogva. Igen ám, de a magas ló zabláját nem értem el (hét-nyolc éves lehettem). Apám, hogy ezen segítsen, a zablára kötött egy darab vesszőt, amit már elértem. Vezettem is nagy igyekezettel, szaladva a nagydarab jószág mellett. Apám vezényelt: „Told el magadtól! Most húzd magadhoz! Az istenit a szemednek! Nem látod, hogy a bokorra lépett?!” Láttam én, legalábbis az első kitaposott bokrokat, utána a könnyeimtől minden ködbe vezett. Ha valami rászállt a Holló nyakára vagy oldalára, odakapott a szájával, s én repültem a levegőben a zabla végén, mint sudár az ostoron. „Megáldott az Isten ezzel a lánnyal! A szentségit, ne ügyetlenkedj már annyit azzal a fordítással! Ide figyelj, így kell visszafordítani!” Mutatta tizedszer is, odalépve a ló fejéhez, s erélyes mozdulattal terelte a ló lábait a sorok közepébe. Akkor nagyon fáj

•

a szigora. Ma már tudom, tehetetlenségében szidott. Tudta ő, mit várhat el egy kicsike, vézna lánytól, de a szegénység nem engedte, hogy valakit felfogadjon segítségül.

Ha igazat akarok mondani a Hollóról, nem szabad elhallgatnom a hibáit sem. Amint mondtam, háborús ló volt. Szegény minden durranástól nagyon megijedt. Ha lövéshez hasonló pukkanást hallott, megvadult, s a különben nagyon óvatos ló vágatni kezdett, kezelhetetlenné vált, rohant árkon-bokron át, szétrázva a kocsit, hiába volt a szép szó, a kiabálás, csak futott, akár a vesztébe is, hisz nem látott. Egyszer estefelé megpakolva ballagtak haza a rétből édesapám meg a Holló. Már fenn voltak a járásból, egy sorompó nélküli vasúti átjárón kaptattak felfelé, amikor apám messziről meglátta a robogó vonatot. Le is állt rögtön, ekkor közel hozzájuk valaki – biztos fácnára vadászva – elsütött egy puskát. A Holló felnyerített, felágaskodott, elkapta a kocsit, s egyenest a robogó vonatnak vágatott. Apám teljes erőből húzta félre a gyeplőt, s el is ért annyit, hogy a vonattal egy irányba került a ló feje. A vagonok mellett robogott a lovas kocsi a slipperfákon. A rajta lévő kosarak ugráltak, felborultak. Terítve lett a vasúti töltés oldala paradicsommal, uborkával. Kész csoda, hogy fel nem fordultak! Így a mi nagyerős, szelíd Hollónk életveszélyessé is tudott válni. Mégis nagyon szerettük. Ő volt gyerekkorom legkedvesebb lova, egyedül rajta lovagoltam néhányszor, a hátán is szelíden megtúrt. Mikor már nagyon előregegett, apám eladta a vágóhídnak. Nem akart vele senkit becsapni.

Akkor jött a Szultán, a kis mézeskalácsoló. Mivel pénzünk akkor se volt, teljes értékű lovat nem tudtunk venni. Ez a ló fiatal is volt, szép is, egészséges is, de kicsi. Jól látott, csintalan volt, izgett-mozgott, de nem harapott, nem rúgott. Biztonsággal hajtottuk mi, gyerekek is, még terhes kocsival is. Az öcsém és én sokat hajtottuk. Szorgalmas, ügyes, szóra hajló jószág volt, édesanyám kedvence, ő nevezte el mézeskalácsolónak aranyárga, fényes szőre miatt.

Hosszú, szőke sörénye volt, azt fésülgettük, fonogattuk az öcsémmel, becézgettük, de apám egyre elégedetlenebb lett vele. Ha őszi szántás idején más lovakkal összefogták, szegény Szultánról hamarosan szakadt a víz, s látszott, hogy a másik ló többet húz. Apám addig hányta-vetette a dolgot, míg eladta, megtoldotta a

pénzt, s akkor először és utoljára, igazi fiatal, egészséges, nagy lovat vett, a Milánt. Szürke volt, csak a szeme feketéllett. Ezt az egy lovat apámnak kézhez kellett szoktatni. Szeretett a saroglyába rúgni, az istrángból kilépni. Sok kemény szóba és ostorcsapásba került, mire ő is kezes bárány lett. A Milán volt a járgányos lovunk. Amint már említettem, apám kertészkedett, minden évben ültetett paprikát, paradicsomot, uborkát. Az ilyen konyhakerti növények általában több vizet kívánnak, mint amennyi eső esik. Időnként öntözni kell, de hogyan? A víz adva volt, mert a földünk végén halad el Zentának az egyik fő gyűjtőcsatornája, amely egyenest a Tiszába torkollott. Egész évben volt benne víz, de hogyan átjuttatni a sorok közé? Vödörrel meregetni óriási munka. Egy ideig meg is tettük, azután apámnak született egy ötlete, s egy télen meg is valósította. Lécekből készített egy óriási kereket, rá bizonyos távolságokra üres konzervdobozokat erősített. Két fogaskerék és két rúd segítségével forgatta az óriási kereket, amelyet a kanális fölé úgy helyezett, hogy az alsó edények elmerültek a vízben, majd emelkedtek felfelé. Mielőtt újra lebuktak volna, vizüket az alájuk ásott csatornába öntötték. Ismerős, ismeretlen emberek álltak le csodálni a művet. Ezt a járgányt forgatta a Milán. Eleinte vezetni kellett körbe-körbe, de néhány nap múlva egyedül is tudta a dolgát. Mi nyugodtan dolgozhattunk. Ha néha megállt, apám csak odaszólt: „Miisó!” Fél napokat is forgatta több éven át, míg egy télen valakik fejszével összeverték az egész járgányt. Apám nem csinálta újra. Artézi kutat fúratott, ami sokkal több vizet adott, de a járgány „teteme” ott hevert évekig az árokparton. Az emberek elborzadva járultak látására. „Pista bácsi, ki tette ezt?!” Apám tudta, de a titkot magával vitte a sírba. Én csak sejtettem: olyan ember lehetett, aki nem tudta elviselni apám kertjének példás szépségét.

• MEGVADULT LOVAK •

Nyolc-kilenc éves lehettem. Március volt, a szüleink lent voltak a rétben, veteményeztek. Mi, gyerekek bent játszottunk a házban, de valamiért ki kellett mennem. Kinyitottam a konyhaajtót, ami az udvarra nyílt, s megálltam. Akkor még nem volt körülkerítve a házunk, így a kertünkön át egész Felsőhegyig elláthattunk. Újra és újra lenyűgözött a széles horizont, a végtelen határ. Fekete szántóföldek párologtak a meleg márciusi délutáni napon. Ahogy néztem a párás, fekete földeket, egyszer csak valami mozgó pontot vettem észre a szántások közepén, nagyon messze. A pont gyorsan közeledett, s már ki is tudtam venni, micsoda. Egy ló volt. Széleseben vágatott a puha talajon. Le nem vettem róla a szemem. Csakugyan egy nagy, fekete ló volt! Felvetett fejjel vágatott egyenesen a házunk irányában. Mi lesz ebből? A lábam földbe gyökeredzett, mozdulni se tudtam. Csak nem rohan neki a házunknak?! Ahogy közeledett, már láttam, nem fog bennünket kikerülni, pont ide galoppoz. De azt is láttam, nem nekem vette az irányt, hanem a néhány méterrel arrébb levő istállóajtónak. Csak vártam, mi lesz. Már a kertünknel volt, sörénye lobogott, nagyokat fújtatott, patái magasra rúgták a göröngyöket. Őrült sebességét nem csökkentette. „Te jóisten – gondoltam –, ez a nyakát szegi az istálló falán!” De nem. Mint akit villám sújtott, teljes vágatából szétvetett lábakkal lemerevedett, pont az istállóajtóban, fejét bedugva az alacsony bejáraton. Egész testében remegett, habos tajték lepte a hátát. Nagy, fekete szemével mereven nézett a sötétbe, orrával nagyokat fújt, prüszkölt. Én is megkövülten álltam a konyhaajtóban, s az ijedtségemen keresztül valami belső öröm kezdett vibrálni. „Tán csak nem lesz még egy lovunk!” Persze, hogy nem lett. Akkor már észrevettem egy embert, aki a ló nyomát követve közeledett felénk a szántásokon át.

A második ijedségem néhány évvel később történt. Augusztus lehetett, mert már a kukoricák jó magasak voltak, dús levelüktől, nagy csöveiktől nehezen átjárhatóak. Nem is akartam én köztük menni, mellettük keskeny, kitaposott gyalogút volt, ami fölvezetett a Tornyosi útra. Édesanyám azon a délutánon a boltba küldött valamiért, egyik kezemben szorongatva a pénzt, másikban a hálót nézelődtem. Sohasem tudtam betelni a természettel. Egyszer csak valami furcsa morajra figyeltem föl. Mintha dübörgött volna mö-

göttem a föld. Hátranéztem. Hát egy nagy, sárga ló vágtatott teljes erejéből fönn, a keskeny gyalogúton. Réműletemben én is rohanni kezdtem, amennyire csak tudtam. Éreztem, veszedelmesen rövidül köztünk a távolság. A félelem csuda erőt adott, talán azóta se vágtáztam olyan gyorsan. A szívem a torkomban vert, tetőtől talpig ellepett a veríték. A legközelebbi ház közel volt már, de a hátamon éreztem a ló fújtatását. Még egy másodperc, s elértem a házat, beugrottam a fal mellé. A ló szélsebesen vágtatott tovább. Álltam ott, a ház mögött remegve, lüktető szívvel egy ideig, majd folytattam utam a boltba. Csak későn jutott eszembe, hogy beugorhattam volna a kukoricába, de engem úgy megbűvölt a hátam mögötti dübörgés, mint áldozatát a kígyó.

Harmadszor is rám ijesztett egy ló. Az sokkal később történt. Már itt laktam, Szabadkán a férjemmel, s már megvolt a gyümölcsösünk a bajai szőlőkben. Estefelé mentem ki valamit szedni kerékpárral. Szép kényelmesen vettem az útba eső kanyarokat, s nézegettem a gyümölcsösöket. Egyszer csak éppen túlhaladva egy kacskaringón az ismerős dübörgést hallottam. Leszálltam a bicikliről, s csak anynyi időm volt, hogy félrehúzódjak az útról, egy ló teljes vágtában bevette a kanyart, s egy pillanat alatt már el is tűnt a szemem elől a következő kanyarban. Patája súrolta csak a biciklipedált. Az utána hagyott nagy homokfelhőben biciklire szálltam, s folytattam az utat. Az ijedtségem kívül most sem történt semmi bajom.

• HAJNALI LOVASOK •

Gyerekkoromban otthon nálunk nem nagyon volt szokásban a vendégeskedés. Kora tavasztól késő őszig, látástól vakulásig a földön dolgoztak a szüleim, s mi, gyerekek is, ha az iskola engedte. Télre pedig ott volt apámnak a kosárfonás. Decembertől behúzódott a szobába, körülvette magát vesszővel, s fonta a különböző formájú kosarakat. Ezzel szépen el is telt a tél, megvoltunk egymás között. Csak ünnepek táján látogattak ki hozzánk a rokonok, s mi is bementünk hozzájuk, a városba. Anyám néha elment az anyjához, a testvéreihez, de két nővére távol volt tőlünk, az egyik Moholon, a másik Gunarason élt. Ezeket igazán ritkán látogatta, s előtte szinte mindig összeveszett apámmal, mire elengedte, mert szerinte „éppen a legnagyobb munkát akarta itthagyni anyám”.

Ezért igazi csoda volt nekem, hogy egyszer nyár közepén meglátogattuk anyám nővérét, a Bözse nénit Moholon. Mi, gyerekek már napokkal előtte izgultunk, anyánk mosta-vasalta legjobb ruháinkat, ételt, kalácsot sütött az útra. Egy moholi vásári napra beszéltek meg szüleim a vendégeskedést, apám valamit szeretett volna venni a vásáron. Meghallotta ezt anyám nagybátyja, a Kincses Vince bácsi, s azt mondta, ő is velünk jön, tehenet akar venni. Vasárnap hajnalban két óra körül már be volt fogva a ló, a Holló, s már indultunk is.

Már jól kint jártunk az adai határban, kezdett is lassan virradni, amikor egyszerre szinte a semmiből lovas cigányok vettek minket körül. Néhány lovas férfi a kocsink előtt, mások kétoldalt mellettünk, egy csoport utánunk. Egy fiatal cigány leszállt a lováról, s felugrott a kocsira, a nagybácsi mellé. Anyám és mi, gyerekek rémülten húzódtunk össze, halálos félelemmel néztem a lovasokat, s régi legendák jutottak eszembe, amelyben kifosztották és megölték a cigányok a vásárra igyekvőket. A fiatal férfi vidám beszélgetésbe kezdett apámmal és Vince bácsival, s közben füttyentett egyet. Erre még több cigány vett minket körül, s szorosabbra vették a gyűrűt. Amerre a szem ellátott, sehol egyetlen tanya, se ember. Csak mi s a cigányok. Csendesek voltak, csak a kocsi csörgése, s a paták dobogása hallatszott. Ugrásra készen fürkésztek bennünket. A torkom összeszorult a félelemtől. Ahogy később apám elmondta, egyik kezével a gyeplyőt fogta, másikkal a kinyitott bicskát szorongatta a zsebében. Vince bácsi azonban jókedvűen nevetett, s élcelődött a mellette ülő

•

férfival. Azt kérdezte, mit viszünk a vásárra. Nem vásárra megyünk, nem is tudtuk, hogy vásár van. A kománk névnapjára megyünk, ebédre. Különben ez is igaz volt. A cigány hátrafordult, méregetett bennünket, gyerekeket, s egyszerre csak leugrott a kocsiról, s fel a lovára. Füttyentett egyet, s szétszéledt a csoport. Olyan hirtelen nyelte el őket a táj, ahogy megjelentek. Holló csak ment, ment, mintha mi se történt volna. Fellélegeztünk. Apám kivette kezét a zsebéből, Vince bácsi sápadtan ült, majd mikor magához tért, nagyot káromkodott, és azt mondta: „Ha tudták volna, hogy egy tehén árát viszem a zsebembe!”

A vendégeskedésről csak annyi maradt az eszemben, hogy ebéd közben egy hokedlire ültettek. Orthon nekünk csak karos székeink voltak, s azokhoz voltam szokva. Most hátradőltem a hokedlin, hanyatt is vágódtam, és jól bevartam a fejem a konyha kövébe.

• A KISCICA •

Egy kora nyári reggelen apám – mint megannyiszor már – fölrakta a portékát a kocsira: paprikát, paradicsomot, befogta a lovat, és kivitte anyámat a piacra. Mi, gyerekek is fölkelünk, én takarítottam, az öcsém a jószágot látta el, a két kicsi meg ott ténfergett körülöttünk. Az öcsém, aki az udvaron volt, egyszer csak ijedten kiáltozni kezdett: „Gyertek gyorsan, gyerekek, egy kiscica beleesett a kútba!” Egy szempillantás alatt körülálltuk a ház előtt lévő csigás, fedetlen kutat, s bámultunk lefelé. Amikor a szemünk megszokta a sötétet, láttuk, hogy a Zsuzsa cicája. Abban az évben négy kicsije lett az öreg macskának, s mi, gyerekek felosztottuk egymás között a kicsiket, mindenkinek volt egy sajátja. Mindenki a sajátját tartotta a legszebbnek, s állandóan velük játszottunk. Cikáztak, kergetőztek velünk, számukra minden játék volt. Szépek voltak, az egyik fehér, puha bundájú, a másik cirmos. Egyszóval szerettük őket, s most az egyik beleesett a kútba. A húgom, hogy felismerte a sajátját, nyomban jajveszékelnéni kezdett: „Jaj, jaj, megfullad a cicám!” Mi, többiek tanácstalanul álltunk, s ijedten hallgattuk a mélyből jövő, keserves, könyörgő nyávogást. Az öcsém, ki mindig a legtalálékonyabb volt, szó nélkül elrohant a legközelebbi szomszédig, aki két-háromszáz méterre lakott tőlünk. Az pedig többedmagával gyorsan megjelent kötelet-létrát hozva. Közben már mindannyian hangosan sírtunk, s egyre csak néztünk a kútba. A macska a kútfall tégláiba eresztett körmökkel, felborzolt háttal nyávogott ránk. Az egyik ember leeresztette a létrát, a másik kötelet kötött a derekára, s lassan leereszkedett a kútba. A kötélt másik végét két másik ember tartotta. Ekkor véletlenül a város felé néztem, s láttam, hogy apánk szürke lova elhagyja az utolsó házat. „Apuka!” – kiáltottam sírós hangon. Apánk felkapta a fejét, meglátott bennünket, s az embereket a kút körül. Hirtelen minden erejéből ütni kezdte a lovat, letért az útról, keresztül a legelőn, vágóban érkezett az udvarra. A ló meg se állt, apánk leugrott a kocsiról, s rohant a kúthoz. Ijedtében nem látta, ott vagyunk e mind a négyen. „Melyik az?” – szakadt fel belőle a kérdés. „A Zsuzsa kiscicája” – mondtuk szíjogva. Apánk megállt, mintha gyökeret eresztett volna a lába. Majd éktelen haraggal szidni kezdett bennünket, ha szét nem rebbenünk, még verést is kapunk az ostorral, melyet még mindig a markában szorongatott. De azért másnap deszkából felnyitható fedelet ácsolt a kútra.

Nyolcadikos koromban naplót vezettem. A gyerekkori füzet megtelt, de nem hanyódott el. Lakásról lakásra hurcoltam magammal, s mikor férjhez mentem, a szekrény egyik polcán kapott végleges helyet. Míg idősebbik lányom egyszer fel nem fedezte. Akkor felkerült az ő szobájába. Később, mikor férjhez ment, magával vitte. A minap hazahozta. Ha már ennyi év után nem vezett el, megérdemli, hogy beleolvassak. Közönséges napló ez, nem szántják eget verő gondolatok, csak itt-ott filozofálgatok egy serdülő lány érzékenységevel, de nagyon jó arra, hogy visszahúzzon a negyvenhárom évvel ezelőtti világba. Főként az iskoláról írok, az osztályról, magamról. Az első oldalon például ez áll: „1958. II. 16. Derűs reggelre virradtunk. Gyorsan öltözködtem, mert hét órára az iskolában kellett lenni. Nagy izgatottságomban még nem is reggeliztem. Kezembe vettem egy csomó díjazócédulát, és siettem az iskola felé. Az utcák csöndösek és hűvösek voltak, békés vasárnap reggel volt. Befordultam Barsi Erzsíékhez, segíteni akartam elvinni a baromfikat a kiállításra az iskolába, ugyanis aznap nyílt meg az aprójószágok kiállítása. Ő már nem volt otthon, de azért elvittem a szép, kendermagos kakasát. Az állatokat sikerült a ketrecbe tenni az egyik kiürített földszinti tanteremben. Egyiknek a nyula, másíknak a kakasa szaladt el. Iván Gyula tanár bácsi kérésére Tóth Klárával összeírtuk az állatok tulajdonosainak a nevét. Közben jött egy ember, akit Tibi bácsinak szólítottunk. Hármunk segítségével megállapította, hanyadik díjat kapja az a bizonyos állat. Többek között egy nagyon szép angóranyuszt láttunk, a Boros Istvánét (az öcsémmel járt egy osztályba). Az nyerte az első díjat. Azután egy ketrec előtt lefényképeztek hármunkat: Petricset, Pintéért és engem mint díjazóbizottságot (ez a kép megjelent az *Ifjúságban*). Kilenc órakor meg megnyílt a Thurzó Lajos Iskolaszövetkezet alakuló gyűlése. A gyűlésen részt vett a tanügyi tanács, a Május 1. Földműves-szövetkezet vezetői, az iskolatanács tagok, a tanárok s a szövetkezet pionír tagjai. A gyűlést Rudics Klára osztálytársam nyitotta meg, s a munkaelnök, Berec Aranka osztálytársam vezette le. A vitában én is felszólaltam. Végül a megalakított szövetkezet vezetőségének a megválasztása következett. Elnök: Boros István 7.-es, alelnök: Fehér Ilona 8.-os, titkár: Szabó Erzsébet 7.-es, titkárhelyettes: Olajos Mihály 8.-os.”

•

Ennyi a régi naplóból. Már el is felejtettem, hogy mennyire angazsált voltam. Mint jó tanuló sok mindenben részt vettem, több helyen voltam elnök vagy vezetőségi tag, például ebben az iskolaszövetkezetben is. Ez akkor valami új volt, Iván Gyula, aki különben osztályfőnököm volt, nagy odaadással szervezte az iskola földműves-szövetkezetét. Az iskola földje a házunkkal átellenben volt. Tanár és diák, közösen terveztük meg, mit fogunk ültetni. Vetőmagot mindenki otthonról hozott. Az iskolának több mint a fele parasztszülők gyereke volt, valamennyien értettünk a kerti munkához. Tudta ezt a város, azért lett a mi iskolánk erre a kísérleti célra kiszemelve. Apám ezt úgy könyvelte el, hogy csírájában fojtják el a parasztyerekek továbbtanulási vágyát, az iskolában is a földet túratják velük. Akkor én ezt nem így fogtam fel. Szabad kezet kaptam a munka megszervezésében, irányításában, a tanár is hallgatott sokszor a szaktanácsomra. Igazán jól éreztem magam, belejöttem a főnökösködésbe, kár, hogy csak egy évig tartott. Azóta se lettem nagyfőnök sehol.

Később elég sokáig élt még a szervezet, kisebb testvéreimtől értesültem a sorsáról, azután új szelek kezdtek fújni, s új dolgok váltak fontossá. Volt azonban egy másik iskolai tevékenység, amely már előbb magához vonzott, s aminek emléke napló nélkül is fellelevenedik bennem. Szerettem a szép szót versben, mesében. Egész kicsi koromban már anyám otthon, a padkán ülve esténként sokat verselt nekünk. Így az iskolában a versek nem okoztak nehézséget, nagy szeretettel tanultam őket. A tanítók erre hamar rájöttek, s az osztály előtt az új verset mindig nekem kellett először elmondanom. Ötödikben már úgy fogadtak, mint ismert versmondót. Nyilvánosan a Népkertben szavaltam május 1-jén. Ötödikes koromban lettem az önképzőkör tagja, ott saját verseimet, fogalmazásaimat olvastam fel. Emlékszem, hetedikes koromban vendégünk volt egyszer Majtényi Mihály és Fehér Ferenc vajdasági író. Nagyon jólesett, hogy megdicsérték a versemet. Akkortájt kezdtük el ünnepelni március 8-át, a nőnapot is. Ilyenkor mindig a Kis Szent Teréz-kápolna melletti otthonban tartottuk az előadásokat. Nem volt ünnep, hogy ne szavaltam volna, vagy ne léptem volna fel valamilyen színdarabban. Hetedikes koromban én dramatizáltam a

•

Tápei diplomaták című elbeszélést, én osztottam ki a szerepeket, tanítottam be a darabot.

A szülők hálás közönség, mindig zsúfolásig megtöltötték a termet, szívből tapsoltak, mi pedig a színpadon boldogok voltunk.

Azután ez is elmúlt. A jutalomkönyvek, elismerések a fiókba kerültek, s csak arra voltak jók, hogy a lányaimnak megmutassam őket. De be kell vallanom, ezen a téren mindketten túltettek rajtam. A versíró kedvem lassan elpárolgott, szerepléseimet pedig az élet színpadán folytattam.

• AZ IRODALMI FŐDÍJ •

Iskoláskoromban többször vettem részt irodalmi pályázatokon, de fődíjat csak egyszer nyertem, gimnazistakoromban. A gimnázium nekem a nyolc elemi után kész kálvária volt. Úgy látszik, a város széli „mezítlásos iskolája”, amilyen néven Zenta-szerzte az akkori Thurzó Lajos nyolcosztályos iskolát ismerték, gyengén készített fel bennünket. Túlsúfoltak voltak nálunk az osztályok, elsőben például hatvanan voltunk egy osztályban. Nyolcadikig nagyon sokan elbuktak mellőlem, és buktak hozzám az előző generációból. Egyenes vonalon, töretlenül nyolcan jutottunk el a nyolcadikig. Ez alatt a nyolc év alatt sok sikerélményem volt, végig kitűnő tanuló voltam, s ezekből az eredményekből arra a következtetésre jutottam: a gimnázium nekem kijár, s ott is az elsők között lehetek. A felvételi vizsgán simán át is mentem, de azután! Egyik sokkhatás a másik után! A mezítlásos iskolájában nem tűnt fel szegénységem még magamnak sem. De a gimnáziumban? Hiába volt kötelező a fekete klott diákköpeny, minden lányról le lehetett olvasni, milyen ruhatárral rendelkezik. Órákon szigorúan be kellett gombolkozni, de a szünetben a legtöbb lány szélesre tárta diákköpenyét, s látni engedte blúzát, szoknyáját. Sokan minden nap más színekben pompáztak. Hozzá magas sarkú szandál, cipő. Körömlakkjuk is harmonizált a blúzokkal. Szünetekben, ha éppen nem grasszáltak az udvaron, kis csoportokban összegyűltek egy-egy padon, fejüket összedugták, titokzatosan suttogtak, kacagtak, parfümöt cseréltek, ajakrúzst, púdert. Hamarosan kis, zárt körű csoportok alakultak ki, én valahogy egyikbe se illetem bele. Én azért csak egyre mondogattam magamnak: „Semmi az, nem ruha teszi az embert! Csak tudj, befogadnak majd, sőt felnéznek rád!” De hát nagyon magamra maradtam ebben a biztatásban. Otthon is folyton azt hallottam anyámtól, hogy hiába járok gimnáziumba, egyetemre majd nem tudnak járatni. Miből? Ösztöndíjra nem számíthatok, mert földünk van, s akinek csak egy talpalatnyi földje is van, nem kaphat állami támogatást. Apám beteg volt (asztmás), utána még három kistestvér... Addig hajtogatták otthon, hogy nincs remény, míg végre kezdtem elhinni. Valószínű, hogy a magamra hagyatottságnak, a kilátástalanságnak tudható be, hogy nem voltam kitűnő tanuló. Jeles ugyan lettem volna, ha nincs a szerb nyelv, de

az áthidalhatatlan nehézség lett számomra. Olyan szerbtanárunk volt, aki nem tudott magyarul, nem tudta lefordítani a szavakat, nem tudta megértetni a nyelvtant. Nekem mintha hottentottául beszélt volna, borzasztó erőfeszítéssel igyekeztem megfejteni a nyelvet, de egyszerűen valamilyen rövidzárlat folytán semmit sem fogtam fel. A nemek, az esetek bábeli összevisszaságban keringtek bennem, s véletlenül se találtam el, melyik szó lehet nőnemű vagy hímnemű. A második félévre már megtörtem, megkeseredtem. Ezért számított nekem igazi csodának az irodalmi pályázat meghirdetése az alkoholizmus elleni harc hete alkalmából. Gondoltam, itt az alkalom a bizonyításra! A téma adva volt. Anyai nagynénem férje igazi alkoholista volt, családja hamisítatlan alkoholista család, tele rettegéssel, nincstelenséggel, nyomorral, hat apró gyerekkel. A sógor akkor éppen börtönben ült betörésért. Nagy nekikese- redéssel kezdtem a dolgozat megírásához. Megírtam, javítottam, átírtam. Szinte új életkedv szállt belém, az iskolában felélénkültem, mindenki csodálkozva nézett rám. Éreztem, kezd visszatérni az önbizalmam. Áadtam a dolgozatot, s izgatottan vártam az eredményhirdetés napját. Amellett, hogy lelki elégtételnek számított volna, ha díjat nyerek, a pénz se jött volna rosszul. Elég szép pénz volt az első díj. Dinárban nem emlékszem, mennyi, de tudom, egy télikapátot lehetett volna venni rajta. Nekem pedig égető szükségem volt egy új télikapátra.

Végre elérkezett az eredményhirdetés napja. Vasárnap délelőtt történt. Én kimostam egyetlen rétbéjáró gimnáziumi ruhámat, egy diákköpenyt, amit egy ismerősömtől kaptam. Pattanásig feszült idegekkel ültem a központi helyi közösség előadótermének egyik asztalánál. Elég sokan verődtünk össze, alkalmi műsor is volt, amiből semmire sem emlékszem, csak az eredményhirdetés vártam, ami be is következett. „Először a jól megfogalmazott stb., stb.... munkáért átadjuk az első díjat Fehér Ilonának” – mondta egy elnöklő nő, s én égő arccal, átszellemülten léptem a pódiumra. A nő a kezembe nyomott egy kis műanyag dobozt, megköszöntem, s visszamentem az asztalhoz. Gondoltam, benne van a pénz. A körülöttem ülők izgatottan kértek: „Mutasd, mutasd, nyisd ki!” Ki is nyitottam, bele is néztem, meg is forgattam, de bizony abban

•

a kis műanyag vacakban nem volt semmi. A gyerekek szótlanul húzódtak el tőlem. Apám, aki az élettől sok hasonló pofont kapott, csak ennyit mondott: „Legalább egy kis cukorkát tehettek volna bele!” És a gimnáziumban milyen visszhangja lett az én irodalmi fődíjамnak, a lehető legtermészetesebb: nevetés, élcelődés tárgya lettem, irodalmi fődíjastul, műanyag dobozostul együtt.

•

• AZ ELSŐ SÖRIVÁS •

Első sörivásom 1957-ben történt. Akkor tizennégy éves voltam, és hetedik elemibe jártam. Tavasszal, május végén osztálykirándulásra mentünk. Anyám eladta az utolsó kakast és tyúkot az udvarból, hogy befizethesse az utat. Ezt akkor én természetesnek vettem, s lelkiismeret-furdalás nélkül, boldogan ültem vonatra. Akkor még az osztálykirándulás egyedüli alkalomnak számított szinte az egész osztálynak, hogy kimozduljunk Zentáról, s világot lássunk. Néztük is tágra nyílt szemmel, még éjszaka is belefűrtük tekintetünket a vak tájba a füstös vonatablakon keresztül, hátha látunk valamit. A harmadosztályú, fapados vagonok mesevonatnak tűntek, amelyek idegen csodák felé zötyögtek bennünket. Minden új és gyönyörű volt. Mikor a megszokott síkság után feltűntek az első hegyek, egymás hegyén-hátán tolongtunk az ablaknál. Zágrábig mentünk, akkor még az is Jugoszlávia volt. Onnan autóbusszal folytattuk utunkat a Plitvicei-tavakig. Nem győztünk betelni a vízesés csodájával. Minden káprázatosan szép volt. Plitvice szépségéről napokig lehetne beszélni, külön a felső, s külön az alsó tavakról. Azóta háromszor is voltam ott, egyszer hóolvadás után, amikor megszámlálhatatlanra duzzadt a vízesések száma.

Visszatérőben Zágrábban, egy iskolában aludtunk. Egész nap róttuk a város utcáit, voltunk Maksimirben, az állatkertben, s valami botanikus kertben is. Már negyedik napja bolyongtunk, s csak a táskánkból ettünk, ki mit vitt magával, legtöbben kenyerezsalonnát. Tanáraink látták, hogy futja még a befizetett pénzből, s elhatározták, elvisznek bennünket egy meleg ebédre valamelyik szerényebb étterembe. Nekem a fehérrel leterített asztalok sora kész csodának tűnt, s megilletődve ültem egy asztalhoz három másik lánnyal. Ők is most voltak először étteremben, s vártuk, mi lesz most. Tanáraink sokáig tárgyaltak a fehérkabátos pincérekkel, s egyszer csak hozták a gőzölgő levest, mindenkinek egy-egy tányérral. Utána valamilyen főzeléket (ki se tudtuk nézni, milyen), falatka hússal. Nekünk minden nagyon finom volt, a kenyereskosarat kiürítettük, s úgy éreztük, jóllaktunk. A tanárok azt mondták, hogy ebéd után a saját költségére rendelhet mindenki valami innivalót. Volt még nekem is néhány dinárom. De hát mit szokott ebéd után inni az ember? Természetesen vizet. Mi mást rendelhetnék? Hár-

•

man így gondoltuk az asztalnál, de nem a negyedik. Ő egy SÖRT kért. A Nagyabonyi tanár úr is, amikor látta, mit tesz a pincér az asztalunkra, megjegyezte: „Ejha, te otthon is szoktál sört inni?” „Szoktam” – jelentette ki nagyképűen Irén. Mindhárman szájátva néztük, hogy önti pohárba a sárga, áttetsző, habzó lét, s milyen jóízűen kortyolja. Nagyon irigyeltem, s elfogott a vágy, bár én is érezhetném annak az aranysárga folyadéknek az ízét. „Akarsz egy kicsit?” – kérdezte, s én nem törődtem vele, milyen lekezelő volt a hangja, akartam. A felém nyújtott poharat a számhoz emeltem, s nagyot hörpintettem.

„Egek ura! Mi ez? Epe?” – A torkom összeszorult az utálattól, hiába erőlködtem, nem tudtam lenyelni. A keserű, bűdös folyadék marta a nyelvem. Ingerelte a torkom. Éreztem, rögtön rám jön az ökrödés. Az arcom előntötte a meleg, s ha még egy pillanatig erőltettem volna a nyelést, hányás lett volna a vége. Ijedten ugrottam fel az asztaltól, s a széksorok között kievickéltem a mosdóba. Szerencsére tudtam, hol van, mert mielőtt asztalhoz ültünk, kezet mosattak velünk. A csapból meleg víz folyt, s szappan is volt. Kilencven százalékunk akkor látott olyat először. Most az egyik kézmosóba beleköptem a sört, krákoztam hozzá, öblögettem a szám, de a keserű íz csak megmaradt. Már rég elhagytuk az éttermet, már egy múzeumban bámészkodtunk, én még mindig éreztem a keserű bűdöset a számban.

A sörről ma se sokkal jobb a véleményem.

Olvasom Kosztolányi nyúlfarknyi elbeszélését, a *Narancsszíni felhőt*, s emlékezem én is. Őt kiskorában bársonysálba burkolták, és aranygombos télikabátba. Az unokaöcsöhöz a dajka kísérte. Ott perzsaszőnyegeken mászkáltak, narancsot ettek, s csillogó ezüstpapírba csomagolt bonbont bontogattak.

Nálunk otthon az egyetlen kis szoba földje döngölt, fekete, nedves volt. A sarokban kemence gubbasztott, amit egyszer naponta fel is fűtött édesanyám szalmával és szárízikkal. A szimpla üvegű ablakok komolyabb teleken heteken át jégvirágosak voltak, s benn is csak jól felöltözve nem fáztunk. Hogy mi is volt rajtunk? Agyonmosott ruha, folt hátán folt harisnya. A kabát másokról lemaradt, színehagyott, feslett. A fejemen kendő. A fejem talán kendő nélkül se fázott volna, mert sűrű volt a hajam, egész erdő. A lábamon faklumpa vagy gumicsizma volt. A klumpában maréknyi szalma, a csizmában kapcarongy.

Hogy csokoládé, narancs is van a világon, nem tudtam róla. Nemcsak nálunk nem volt soha, de az unokaöcséméknél sem, sem egyetlen házban, ahova bejáratos voltam. Ahogy növegtem, s tizenhat évesen elkezdtem a kórházban dolgozni, ott láttam, hogy a gyerekek kaptak uzsonnára narancsot, s némelyiknek a szülője hozott látogatáskor csokoládét. Ekkor kezdtem felfedezni, hogy a boltokban is van ilyesmi. Nem gondolkodtam rajta, vajon ez újfajta gyümölcs-e, s hogy a csokit is talán most fedezték fel. Valahogy mégis ezt tartottam természetesnek. Nem tudom, mikor világosodott meg előttem, hogy az ilyen finomságok már réges-rég léteztek, csak a nyomort nem szerették, ott nem tudtak megteremni. Most, hogy újra nehezedik az életem, erősebben kezd kirajzolódni előttem nyomorúságos gyermekkorom. A fene ezt a sorsot! Nem osztott ki nekem se narancsillatú, perzsaszőnyeges gyermekszobát, sem aranygombos bársonykabátot.

Erről a faklumpás-gumicsizmás időszakomról jut eszembe egy kis téli epizód. December lehetett, s fagyos volt minden. Olyan kilenc-tíz éves lehettem. Délben jöttünk ki az iskolából, csoportosan tódultunk ki: ki északnak, ki délnek. Én az északiakkal tartottam az iskola sarkáig, ott újra kétfelé oszlottunk: északnak, nyugatnak. Most nyugatra fordult megcsappant csapatunk. Rögön a sarok mel-

•

lett volt egy fényesre csúszkált jégpálya, lehetett iringálni. Leraktuk a táskákat egy kupacba a fa tövébe, sorra futottunk neki a jégnek. Én egy darabig csak néztem, gyűjtöttem a bátorságot. Az igazat megvallva: nem voltam túl ügyes a jégen való egyensúlyozásban, s szégyelltem volna elesni. Néhány perc után nekiduráltam magam, s megiramodtam. A jég közepe, ahol legmélyebb volt a pocsolya, betört alattam, s én szépen hanyatt vágódtam. A jobb klumpám a jég alá csúszott, teleszaladt jeges, sáros vízzel, a jégre felszaladt pocsolyát pedig a kabátom és a szoknyám itta fel. A gyerekek, mit tehettek volna, ha nem röhögnek? Én a kialakult kör közepén valahogy felkecmerkedtem, kihalásztam a jég alól a klumpát, kiöntöttem belőle a latyakot, s beledugtam sáros harisnyás lábam. Világoskék kabátom volt, az ősszel vették az ócskapiacon, s mivel túl hosszú volt, anyám felvarrta az alját. Most ezekben a bugyrokban megrekedt a sáros víz, s lassan csöpögött a lábamra. A hátamra pedig a két hajfonatomból csurgott a sár, ami hosszan kinyúlt a kendőm alól. A gyerekek csak néztek, s lassan elhalt a nevetés. Egyenként fogták a táskájukat és megindultak velem hazafelé. Félórai gyaloglás után magamra maradtam, a házunk a város szélén volt, s ott már nem lakott senki. Hogy anyám hogyan fogadott otthon, az már egy másik történet.

• MÉG EGY KICSIT A DÉLIGYÜMÖLCSRŐL •

Mikor is ettem először narancsot? A napra nem emlékszem, de az biztos, hogy akkor, mikor a saját keresetemből vettem. Otthon egyetlen narancs se került be a házunkba, de a pajtásaim házába se! Az iskolában a módosabbjai almát eszegettek néha, majd kinéztem a kezükből. Nálunk almából is csak egy-egy jutott a karácsonyfa alá. Tizenhat évesen dolgozni kezdtem, s akkor vettem először narancsot. Úgy látszik, nem lehetett nagyon drága, mert minden fizetéskor vettem egy kilót. Az első banánévésekre viszont határozottan emlékszem. Voltam már tizenhét, tizennyolc éves, amikor egyszer, húsvét táján hazalátogatott édesapám nővére, aki Újvidéken élt, s hozott ajándékba nekünk, hatunknak két darab banánt. Álmélkodva néztük, kézről kézre adva tapogattuk, szagolgattuk, s egyikünk éppen bele akart harapni, amikor nagynénénk ránk szólt: „Nem úgy, meg kell hámozni.” Ő kecses mozdulattal meghámozta, s én beleharaptam, majd továbbadtam. Mind a hatunknak jutott egy-egy falat. Néztünk egymásra, forgattuk a szánkban, s végül lenyeltük. „Na?” – kérdezte néném fürkésző tekintettel. „Ugye finom?” Bólintottunk, de apánk kimondta az igazat: „Olyan semmi íze van! Inkább rossz, mint jó.” Ezzel be is fejeztük a banánévést. Utána évekig nem ettem, s ma sem ugrom érte túlságosan. Később a kislányomnak rendszeresen vásároltam az érett, kikericssárga, vajpuha banánfüzéreket, tudtam, hogy egészséges a fogyasztása, meg rendesen tellett is rá.

Az idősebb lányom a Pro Musica kamarakóruossal mexikói körúton járt, s onnan hozott többek között pici banánokat is, egy-egy gyümölcs nem volt hosszabb tíz centinél, de ízletesebbek voltak a megszokottnál. Mesélte, hogy Mexikóban sokféle banánt látott, van óriási is, háromszorosa a nálunk kaphatóknak.

Az első ananászévésem is emlékezetes. Nem sokkal esküvőnk után történt, 1963-ban. Egy februári estefelé sétálgattunk a párommal a városban, nézegettük a kirakatokat. Megálltunk egy önkiszolgáló kirakata előtt, ahol nagy halmokban hevert a banán, a narancs, a mandarin és az ananász is. Nézegettük az ananászt. Addig még egyikünk sem evett. „Mi lenne, ha most bemennénk, és vennénk egyet? Talán nem nevetnének ki bennünket.” Álltunk ott egy darabig, és figyeltük, vesz-e valaki. Néhányan vettek. Csak beletették a kosarukba, s utána a kereskedővel megmérték. Mi is

•

úgy csináltuk. Útközben hazafelé tapogattuk. Keménynek éreztük, de gondoltuk, a szűrős pikkelyek alatt csak lehet valami puhább is, ami ehető. Ha nem, kidobjuk. Hazaérve beosontunk a szobánkba (nem akartuk, hogy az anyósoméék is lássák, mit vettünk), letettük az asztalra, s nézegettük egy darabig. „Mivel vágjuk fel?” – tanakodtunk. „Kimegyek a kisbaltáért a szenesbe. Várj, megpróbálom a nagykéssel” – ajánlottam, s a vakablakból elővettem a kenyérvágó kést, amit nászajándékba kaptunk, s teljes erőmből az ananászba döftem. A kés a lendülettől könnyedén átszaladt a gyümölcsön, csak a penge tövénél állt meg. Néztük az átdöfött ananászt, s kitört belőlünk a nevetés. Vagy egy perc is eltelt, mire magunkhoz tértünk. Addigra állt az asztalon az érett gyümölcsből csöpögő lé. Megnyaltuk. Isteninek találtuk. Felszeltük, s egyből fel is faltuk volna, ha nem jutnak eszünkbe a férjem szülei, nekik is illett hagyni.

Később vettünk citrancot is, kivitelepítéssel nemrégiben magunk is próbálkoztunk, sőt amikor Spanyolországban nyaraltunk, Palma de Mallorcában, ettünk mangót, papaját is.

Tél volt, január, félévi iskolaszünet. Elsőbe jártam, éppen akkor töltöttem be a nyolcadik évemet. Egyedül voltunk otthon mi, a négy gyerek. Az öcsém hatéves volt, az egyik húgom öt, a másik kettő. Apám szarát hordott, anyánk a piacon volt. Garabolyt (karkosár) és szalmahordó kosarakat árult. Magunkban játszottunk, azaz csak a három kicsi, mert én titkos tervem megvalósítására készültem. Nagyon kicsi korom óta segítettem édesanyámnak a főzés körül, s annak minden csinját-bínját alaposan ellestem. Egyre gyakrabban jutottam arra a megállapításra, hogy ezt is, meg azt is meg tudnám egyedül főzni. Anyámnak erről semmit se szóltam, de egyre forrongott bennem a vágy, hogy egyszer meglepjem tudásommal. Most elérkezettnek láttam a pillanatot. Úgy döntöttem, paprikás krumplival kezdem. Biztos tudtam, hogy nem fogom elrontani, csak a kivitelezés okozott gondot. Tüzet egyedül eddig nemigen csináltam. De neki kellett kezdeni. Kimentem a góréba, megraktam egy garabolyt csutkával, rá egy jó csóva szalmát a kazalból, törögtem egy csomó gallyat, s bevitettem a szobába. Azon a télen apám a szobába is falazott egy sparhetot a kemence fala mellé. A konyhait csak ritkán használtuk, kevés volt a tüzelőnk. Behoztam a rossz vödöröt is, amibe kiszedtem a hamut. Utána betettem a szalmacsóvát, a gallyat, majd a csutkát. Meggyújtottam a gyufát, és sikerült! Már lobogott is a tűz! De nagyon vigyáztam is rá! Raktam rá még vékony gallyat, s csak utána raktam meg igazán csutkával. Kimentem a vaslábosért a konyhába, zsírt tettem bele a bödönből, belevágtam egy fej hagymát, s feltettem a sporhet egyetlen karikájára. Ekkor tűnt ki, nem vagyok elég magas ehhez a munkához. Nem látok bele a lábosba. Sámplit húztam oda, ráálltam, s így minden nehézség nélkül kevergettem a hagymát. Közben krumplit tisztítottam az öcsémmel és a középső húgommal. De nagyon lassan haladtak. „Siessetek, még megég a hagyma!” – kiabáltam rájuk, de bizony azért se csinálták. „Pucold, ha olyan okos vagy!” Nem volt mit tenni, félrehúztam a hagymát, s magam láttam a krumplipucolásnak. Mire vizet húztam a kútból, megmostam, összevágtam a krumplit, a tűz majdnem kialudt, újra kellett élesztenem. De a paprikás dinszteléséhez jó is volt a lassú tűz. Vagy fél óráig dinsztelgettem fődő alatt a krumplit, rászórtam jócskán piros paprikát, jól összekevertem, s felelesztettem vízzel.

•

Mindjárt meg is sóztam. Nekiláttam az alapos tüzelésnek. Elfogyott a csutka. Az öcsém csak azért se akart behozni. Én neki ne parancsolgassak! Rohantam magam a góréba. Közben szépen forrt a paprikás. Megnyaltam keverés után a fakanalat, jó is volt, de hogy a sámliról jól belenéztem a lábasba, úgy tűnt, kevés lesz. Tudtam, mi a megoldás! Kanálvert galuskát kell beletenni. Elő a tányért, a lisztet, a vizet, a só. És egyből sikerült! Volt annyi erő a kezemben, hogy jól kikeverjem a lisztet. Újra megraktam a tüzet. Felálltam a sámlira, és beleszaggattam a forró paprikásba a galuskát. Egyet forrt még az ebéd, s félrehúztam. A főzés vége felé már izgatottan ki-kinéztem az utcára nyíló ablakon, jön-e már édesanyám. De szerencsém volt: csak a kész ebédre érkezett meg, átfagyva, elgémberedett ujjakkal. Izgatottan ugráltam körül, nem tudtam, verést kapok-e vagy dicséretet. Egyedül eddig nem volt szabad tüzet raknunk, tehát bűnt követtem el. De a főzés sikerült! Hátha mégse kapok ki! Anyám megnézte a paprikást, s láttam rajta az elégedettséget. Izgatott örömmel terítettem meg az asztalt. Evés közben nem győzött dicsérni. Este apámnak elmesélte merész vállalkozásomat, s én akkor már büszkén hallgattam a kemencepadkán laposakat pillantva öcsémre és húgomra: látjátok, nélkülütek is sikerült!

Az első szakácskodásomat szünet követte, csak nyáron át főztem néhányszor, de a második osztályt követő hosszú szünidőt szinte teljesen főzéssel töltöttem el. Addigra kishúgom is elmúlt már hároméves, ránk lehetett bízni, s édesanyám apámmal együtt járt a földekre. Így a takarítás, a főzés az én munkám lett. Ekkor már majdnem mindent meg tudtam főzni, amit anyám is tudott. Egyszerű ételek voltak ezek, de anyámnak óriási megkönnyebbülést jelentett, hogy helyettesíteni tudtam. Leginkább levest kellett főznöm, szószokat, száraztésztát. Húst azokban az években csak vasárnap ettünk. Először a krumplilevest tanultam meg, majd a zöldbab-, a borsó-, a paradicsom- és a reteklevest is. A ház körül óriási fehér-lila retek nőttek, s nekünk nem volt mit ennünk. Mi lenne, ha reteklevest főznénk? Megpróbáltuk. Olyan volt, mint a karaláb, csak sokkal jobb. A borsó, a zöldbab ott termett a kertünkben, csak le kellett szedni, ami egy kilencéves kislánynak nem kis feladat. Hatunknak sok kellett mindenből. A testvéreimmel örökös

volt a vita, nem akartak segíteni, a húgom folyton azt hajtogatta: „Neked mondta anyuka!” Az igazsághoz tartozik az is, hogy nekik is voltak feladataik: a jószág etetése, kecskefejtés, de szerintem ez sokkal kisebb munka volt, mint amit rám szabtak. Ezért jogosan elvártam a segítségüket. Ők pedig este azon panaszkodtak, hogy agyondolgoztatom őket. Szegény szüleink nem tudtak igazságot tenni köztünk. Emlékszem, egyszer nagyon megharagudtam a közepső húgomra. Az úgy történt, hogy aznap vacsorára édesanyám borsólevest és mákos palacsintát rendelt. Magam daráltam a mákot az apám szerkesztette nagy darálón, ami kitűnően örölt ugyan, de nehéz volt hajtani. A tésztát is magam kevertem élesztővel, mert édesanyám úgy tanított. Addigra elfogyott a csutkánk, s csak szalma meg kukoricacsuma volt a tüzelőnk. A csuma tele volt fekete földdel. Egy darab fához kellett ütögetni, hogy kihulljon a sok göröngy. Legalább két nagy szalmahordó kosarat kellett előkészítenem egy palacsintasütéshez. Ebéd után el kellett kezdeni a készülődést, ha azt akartam, hogy este nyolc órára asztalon legyen a vacsora. El is kezdtem. Leszedtem a borsót, kifejtettem, zöldséget, répát, hagymát tisztítottam, bekevertem a palacsintát a fazékba, leterítettem egy szalvétával, hogy keljen. Ekkor gyújtottam be a tüzet. A sámlit még használnom kellett, aprócska lány voltam. A leves felforrása után a palacsinta került sorra. Nem kis munka volt csumalángnál palacsintát sütni, de azért haladtam vele valahogy. Ahogy sütöttem, töltöttem az édes mákkal, a három kicsi úgy ette. Egyszer belenézek a fazékba, már alig van tészta. Édesapáméknak nem marad estére. „Eleget ettetek! Ez már kell anyukáéknak!” – mondtam. Morogtak, de szót fogadtak.

Este vacsora közben mi a padkán ültünk, s néztük, hogy esznek a szüleim. „Ti nem kértetek?” – nézett ránk édesapánk. „Nem! – feleltem gyorsan – Mi már ettünk.” „Én még ettem volna, de az Ilonka nem adott, azt mondta, nem marad maguknak!” Persze a szüleink rögtön abba hagyták az evést. Kapott is tőlem másnap a húgom.

Azért nem ment mindig minden simán. Leginkább a tészta gyúrásával gyűlt meg a bajom. Édesanyám elmondta: négy összemarék liszt, ennyi meg ennyi só, ennyi meg ennyi víz. Úgy látszik, nem volt mindig egyforma a markom, mert hol túl lágyra sikeredett, hol

•

keményre. Egyszer, a kezdetén addig adtam hozzá hol a lisztet, hol a vizet, hogy felét el kellett ásnom a kertben. Ezt a húgom is csak évek múlva merete elmondani édesanyánknak.

Emlékszem, az iskolában is híre ment, hogy én már főzök. A tanító néni is megdicsért érte az osztály előtt. A szülők is leállítottak az utcán: „Igaz, Ilona, hogy te már főzöl?” Egyrészt dagasztott a büszkeség, másrészt magától értetődőnek vettem. Mért ne főznék, ha már tudok? Elég idős vagyok már!

Később, asszonykoromban sem esett terhemre a főzés, naponta megtettem, nem emlékszem, hogy főtt étel nélkül múlt volna el egy nap is, de híres szakácsművész sohase lett belőlem. Még ma is sajnálom az időt az olyan ételektől, amelyeket egy kicsit főnt kell dinsztelni, majd lent a sütőben, majd újra fent, s a végén megint lent. Nekem ilyen ételreceptek nem kellene. Azt vallom: azért eszünk, hogy éljünk, nem pedig azért élünk, hogy együnk.

Most itt fekszem egy kicsit szobafogságra ítélve, ráérek nézelődni. Az ágyam az ablak mellett van, s nézem az utcát. A hó már napok óta esik, minden csupa fehér, a koszorúvirágok bokrai mélyen meghajlanak a hó súlya alatt. A hópelyhek egyre csak kergetik egymást, puhán, hangtalanul. Játékos táncukkal felkavarják a múltat, a rég-múltat, a gyerekkor teleit. Eszembe juttatják Gunarast, a gunarasi tanyákat és keresztanyámékat. Mivel messze laktak, hozzájuk nagy ritkán jártunk, akkor is csak télen, mivel egy nap alatt nem lehetett megtenni az utat, s nyáron parasztembernek nincs több nap vesztegetni való ideje. Pedig keresztanyámékhhoz nagyon szerettem járni. A tanyavilág csendje, a végtelen szántók nagyon vonzottak, s keresztanyám is mindig nagyon a kedvemben járt.

Valahonnan a mélyből felbukkant bennem egy negyvenvalahány év előtti nevezetes vendégeskedés. Félévi szünidő volt. Levágtuk a disznót, a kóstolókat széthordtuk már a rokonoknak, csak anyám nővére, a Vittus, az én keresztanyám maradt ki. Legtöbbször hozzájuk nem is mentünk, de most valahogy úgy alakult, hogy esetleg oda is el lehetne menni. Anyám már két éve nem látta nővérét. Szegény anyám igazán ritkán ment a rokonaihoz vendégségbe, de akkor is előbb szinte mindig összeveszett apámmal. „De be vagy sózva! De mehetnéked van!” Néha bizony még azt is mondta: „Akár vissza se gyere!” De most valahogy elég gyorsan beleegyezett. Megbeszéltük, megyünk: anyám, én és egy unokatestvérem, anyám bátyjának a fia, az Olajos Misi. Misi olyan idős volt, mint én, egy osztályba is jártunk, s mindig jól kijöttünk egymással. Úgy beszéltek meg, hogy szombaton reggel indulunk, amikor egy kicsit felmelegszik. Nyolc óra körül meg is érkezett Misi, mi összekaptuk magunkat, s már indultunk is. Nem volt nagy a csomag, csak anyám piaci kosara. Benne volt a disznótoros kóstoló, egy tepsi tökös gabanyica, néhány ruhadarab. Apánk egy utolsó kísérletet tett, hogy lebeszéljen minket: „Gyerekek, nem tudjátok, mit vállaltok! Nagyon messze van Zentától Gunaras. Agyonra fáradtok majd!” De mi már fel voltunk villanyozva, Amerikának is nekiindultunk volna, nem Gunarasnak! Lehattunk tizenkét-tizenhárom évesek, anyám harmincnégy-harmincöt. Széles jókedvvel integettünk vissza apámnak, ki a kapuból nézett utánunk.

•

Hó volt mindenütt, de nem frissen esett, az utakon szét volt már taposva. A nap hidegen sütött a tiszta, kék januári égről. Egyelőre a faggyal semmit sem tudott kezdeni. A föld kemény volt, az előző nap olvadásától keletkezett kis tócsák jege recsegve roppant össze lépteink alatt. A Tornyosi útnak vettük az irányt, onnan pedig Felsőhegynek. A széles országúton, a göröngyös kocsút mellett jól kitaposott gyalogösvény vezetett, jól lehetett rajta haladni. Nyújtottuk léptünket, anyám néhányszor ránk is szólt: „Gyerekek, ne siessetek annyira, a végére is hagyni kell egy kis erőt!” Mi úgy fogtuk vissza magunkat, hogy anyámat le ne hagyjuk. A kosarat is elvettük tőle, hátha jobban halad. A levegő csípős volt, egykettőre kipirultunk, az orrunkat szúrta a betoluló hideg, de tüdönket jólesően tágitotta, s mintha megtáltosodtunk volna. Ez volt egyike azoknak a nagyon ritka alkalmaknak, amikor kimozdulhattunk Zentáról, s jókedvünk egyre nőtt. Misivel egyre vitakoztunk, ahogy ma mondják, játszottuk az eszünket. Mindketten kitűnő tanulók voltunk, nem volt könnyű egymást legyűrni a vitában, olyan nem létezett, hogy a másiknak legyen igaza. De valahogy sose vesztünk össze, csak éppen átgabalyodtunk egy másik témára. Most szedtük a lábunk, s néztük a tájat, ami egyhangúságában is gyönyörű volt, mint ahogy a szülőföld mindig az. Zenta és Felsőhegy között – akkor még a Tornyosi úton – a sintérházon kívül nem volt egyetlen tanya se, csak a szántóföldek végtelenje, azaz most a nap alatt szikrázó, óriási, fehér szőnyeg, itt-ott fekete varjúcsapattal tarkítva. Felsőhegyig alig találkoztunk valakivel, ilyenkor halott volt a határ.

Mire beértünk a falu alá, kicsit megenyhült az idő, s a meredeken felkapaszkodó utca talaja olvadni kezdett. Gumicsizmáinkkal fogódzkodót kerestünk, hogy ne csússzunk annyira. Mire felkapaszkodtunk Felsőhegy tetejére, már egyáltalán nem fáztunk, sőt a sálat is megláztottuk a nyakunkon. Ekkor már több mint egy órája úton voltunk. Ám semennyiért be nem vallottuk volna, hogy fárasztó volt a kapaszkodás. Hallgattunk egyet, s kicsit anyámra figyeltünk, aki a domb túlsó felén való leereszkedésünk után mutatta, melyik dűlőúton tovább. A falu is csak addig tartott. Ahogy újra sík területen lépkedtünk, eltűntek mellőlünk az utolsó házak is. Az igazság kedvéért meg kell mondani, hogy Felsőhegy egy hosszú, keskeny falu, a Telecskai-dombokra tele-

pedett rá, de mi csak keresztbevágtunk a déli csücskén. Most már csak tanyák voltak körülöttünk ritkásan szétszórva, némelyik közelebb, némelyik távolabb az úttól. A tanyák legtöbbször be volt kerítve, körülötte magas akácfákkal, kisebb gyümölcsössel, amelyek most szürkén, csupaszon vették körül az alacsony lakóházakat, hosszú istállókat. Az udvarokban baromfi szedegetett szanaszét. Láttunk legyezőfarkú, leeresztett szárnyú, truttyogó, mérges, nagy pulykákat, peckesen sétáló, fénylő tollú kakasokat, szelíden kapargáló tyúkokat. A szárkúpok, szalmakazlak környéke volt a legvonzóbb hely most, minden jószág ott ténfergett, a kutyák is ott süttették magukat a nappal, míg észre nem vettek bennünket. Ha közel volt a tanya az úthoz, gyorsan a bokánk körül csattogtak, hangos ugatással elkísértek egy darabig, utána vissza a szárkúp tövébe. Nem mintha nem féltém volna, de rám ketten is vigyáztak: az anyám és a Misi, akivel egyidős voltam ugyan, de ő fiú volt, s ezt kimutatandó, jókora husángot szerzett még az első tanya közelében. A bot hamarosan arra is jó lett, hogy a sarat, amely rétegekben rakodott a talpunkra, felmászott a csizmánk tetejére, lepiszkáljuk. Ahogy közeledett a dél, egyre gyakrabban álltunk meg a csizmánkról ledörzsölni a sarat, amely egyre súlyosabbá tette lépteinket. Úgy dél körül azt mondja anyám: „Na gyerekek, most lehetünk félúton. Nincs kedvetek enni egy kicsit?” Nekünk nagyon is volt kedvünk, egyrészt, mert valóban éhesek voltunk, másrészt addig is pihentünk. De hol? Forgattuk a fejünket jobbra-balra, meregettük a nyakunkat előre, s hát felfedeztünk egy magányos szalmakazlat az út mellett, nem messze tőlünk. Na az jó lesz, nyugodtan ehetünk, a kutyák se zavarnak majd. A hó szépen elolvadt már a kazal körül, nekidőltünk a napos oldalának, s anyám adott egy-egy darab tökös gabanyicát. Életemben még olyan jó gabanyicát nem ettem! Melegen süített a nap a felhőtlen égen, arcunk most már a melegtől tüzelt, kigombolództunk, pihentettük a lábainkat, s ettünk. A tök megfagyott a két tésztaréteg között, s apró jégzilánkok ropogtak a fogunk alatt. Egyik darab kalács a másik után csúszott le a torkunkon. Még ma is érzem az ízt. „Gyerekek, hagyjunk egy kicsit a Vittuséknak is!” – hajtotta vissza anyám a kosárra a szalvétát.

Útnak indultunk, de bizony anyámnak nem kellett már visszafogni bennünket. Nem hagytuk már el. Egyre csak dörzsöltük az

•

útszéli hóba a csizmánkat, addig se kellett menni. Nem panaszkodtunk, nem szóltunk semmit, magunk akartuk. Ha eszembe jutott apám figyelmeztetése, új erőre kaptam. „Csak azért sem fáradok el!” Az út csak kanyargott, kanyargott. Anyám valami olyan utat tudott, amely a legrövidebb, nem tér be a közbeeső falukba, hanem átvág a tanyavilágon.

Már lassan kezdett nyugatnak ereszkedni a nap, s én titkon kezdtem remélni, hogy ha erre a magaslatra felmegyünk, mögötte látni fogjuk keresztanyámék tanyáját. Ám nagyon sok kaptató követte még egymást. Valahogy egyre kevesebb volt a tréfa, a nevetés, s hosszabb a hallgatás. Ahogy láttam hanyatlani a napot, kezdtem félni, sötétig se érünk oda, s talán el is tévedünk. Mi lesz velünk? Anyámra néztem, láttam, ő is fáradt, de egy cseppet se kétségbeesett, tehát tudja, hol vagyunk. „Na gyerekek, ha szeditek a lábatokat, még egy óra hossza!” – biztatott. A kosarat már régóta csak ő vitte. Egészen elhallgattunk, remegett a fáradságtól a lábam. Még egy óra. Nem, ezt már nem lehet kibírni! A levegő újra lehűlt, de a sár még tartotta magát, s csak mászott-mászott a csizmánkra. Éppen újra kapaszkodón voltunk. Amint felértünk, óriási lapályt láttunk. Megálltunk a csodálkozástól. A lapály alján jobbra-balra, ameddig a szem ellát, nádas. Óriási mocsaras rész volt, néhol tompán szürkéllett a jég, néhol sűrű náderdő volt. „Ha ezen áthaladunk, látni fogjuk a tanyához vezető utat” – mondta anyám biztatóan. Egy keskeny ösvényt most is láttunk magunk előtt egy darabig, utána nyoma veszett. Elnyelte a nádas. Hol lehet ezen átjutni? Csak nem kell megkerülni? Ezt anyám se tudta biztosan, először járt ő is ezen a vidéken, csak hallomásra jöttünk eddig. Ereszkedtünk lefelé, erősen kémelve az utat. Kocsiút nincs, csak a hóba taposott keskeny gyalogút. „Itt biztos farkasok is vannak” – nézte Misi gyanakodva a náderdőt, én is valószínűnek tartottam, s már féltem is. Ránéztem a napra, az ugyancsak ereszkedett. Az út zsembékossá vált, fáradtan bukdácsoltunk, még jobban is a kelleténél, mert nem a lábunk alá néztünk, hanem csak előre, visz-e át nyom a nádason. Már szinte az orrunk előtt volt a mocsár, amikor megláttuk a zsembékos, de szárazon kiemelkedő nyúlgátat, amely szépen átkanyargott a nádason. Szorosan egymás mögött mentünk, hallgattuk a nád zizegését.

Jobbra-balra lestem, legalább lássam a farkast, amikor nekünk ront. Misi, lehet, hogy félelmében, egyre csak ugratott: „Hallod, hogy vonít?” – nevetett hozzá. Valóban, valahol vonított egy kutya, biztos jól oldalba rúgták. A nád között ritka köd lebegett, s lassan erősödött közöttte a homály. Ahogy hajtogattuk magunk előtt a száraz nádszálakat, sok madarat felriasztottunk, de más élőlényel nem találkoztunk. Ma, ha visszagondolok, nem tudom, milyen hosszú lehetett az út a lápon át, talán száz méter, de én akkor azt hittem, sohasem érünk ki belőle. Azóta se jártam ilyen helyen.

Azért egyszer csak eltűnt kétoldalt a szürke jég, zombékon jártunk még egy keveset, majd újra kapaszkodón. Ahogy ijedelmem elmúlt, újult erővel tört rám a fáradtság. A lábaim már mázsások voltak. Ám a dombtetőn beigazolódott anyám jóslata. Láttuk keresztanyámék tanyáját. Némán lapult a hó, kéményéből vastagon, fehéren szállt a füst. Messze volt még, de már láttuk! Lebukott a nap, mire megérkeztünk, keresztanyám nagy szörnyülködésére: „Csak nem engedett el benneteket a koma ekkora útra gyalog?” „Nincs pénzünk” – vette védelmébe anyám apámat. Mi erősködtünk, hogy nem is vagyunk fáradtak, s vidáman ültünk vacsorához. De bizony a füstölt házi kolbász, ami akkor csak a ritka vendégeknek járt ki, nem csúszott le a torkomon. Keresztanyám nekem a meleg kemence mellett, a padkán ágyazott meg, s egy percig ha néztem a petróleumlámpa lángjának furcsa táncát, rám zuhant az álom.

Másnap alig tudtam talpra állni, de más bajom nem volt. Három nap szíves vendéglátás után mégiscsak begyalogoltunk Gunarasra, a faluba, s ott a zentai buszra ültünk.

• NYÁRI VIHAR A ZENTAI NAGYRÉTBEN •

Naplemente előtt kevéssel kezdődött északról, a földünk végében levő akácerdők mögül a felhők feltornyosulása. Már a kezdetén félelmetesek voltak, szürkésfeketék, s olyan hirtelen törtek előre, mintha el akarnák nyelni a világot, vagy legalábbis az egész Nagyrétet. Az erdő hirtelen elnémult, nem hallatszott a százféle madár felelgető füttyögése, a fejünk fölül is eltűntek a cikázó, vadászó fecskék, hirtelen nagy lett a csend. Fenyegetően nagy volt a nyugalom, egy kis szél se rezzent, csak egyre gyorsabban sötétedett az akácerdő. Még mi nagyban szedtük a paradicsomot. Három zsák paprika a másnapi piacra már a kocsi mellett hevert. De hátra volt még az uborka. Apám gyanakodva fel-felkapta a fejét az erdő irányába, s egyre gyorsabban tépte a gyönyörű, érett paradicsomot. „Gyerekek, elég lesz holnapra. Fogjátok a garabolyokat, gyerünk az uborkába!” – mondta hirtelen. Útközben elhaladtunk a napraforgó mellett, s óriási leveleivel kibéleltük a garabolyokat, hogy a vessző ne horzsolja le az uborkák hamvas színét, mire hazarázkódnak a kocsin. Gyorsan ment ez a munka is, óriási uborkabokrok között álltunk, egy bokorról megszedtünk egy kisebb garabollyal. De bármilyen fürgék voltunk, a vihar előtt még hazaindulni se sikerült. A nap, mielőtt lebukott volna, sötét felhők mögé került. Hamarosan Felsőhegytől a Tiszáig terjedt a sötét borulás. A fekete felhők egymásra taposva, egymás vállára lépve nyomultak felfelé az égen. Megérkezett az első enyhe fuvallat is. A következő percben halk, vég nélküli morgás hallatszott a borulat egész szélében-hosszában. Ha nézzük, biztos a cikázó villámokat is látjuk, de mi – ahogy csak tőlünk tellett – telítettük a kosarakat. Már fújt a szél, hirtelen erősödött, s talán öt perc se tellett bele, viharossá vált. Az erdőből rontott ránk, magával sodorva a letépett leveleket, kisebb gallyakat. Szemben a viharos szellőkészekkel, kétrét görnyedve cipeltük a kosarakat a kocsihoz. A kocsimegállónál, földünk északi sarkán állt a szürkénk némán a kocsi faránál. Igaz, hogy nem volt kedve enni, de nem is ugrált. Nyugodtan várt bennünket. „Pista, fogd be a lovat!” – mondta apám. Az öcsém gyorsan kioldotta a saroglyából a kötőféket, s vezette előre a szürkét, apám és én raktuk a kocsira a kosarakat. Már minden fent volt, a ló befogva, mi felugráltunk az ülésre, s gyí, indultunk. Éppen akkor kezdtek az első nagy esőcseppek hullani, a villámok egyre csak cikáztak, a dörgés egyre erősödött. A kabátokat

a fejünkre húztuk, s nógattuk a lovat. Alig értünk ki a mi keskeny dűlőutunkról a mély kanális mellett húzódó szélesebb útra, amikor már a nyakunkon volt egy igazi nyári vihar. A szél óriási erővel fúj, a sűrű esőfüggönytől, a sötét felhőktől hirtelen koromsötét éjszaka szakadt ránk. A szurkos, kemény réti föld pillanatok alatt sárossá, csúszóssá vált. A négy kocsikerék négy irányba ingott, a ló erősen csúszott, folyton támasznak vetette lábait, képtelen volt húzni a színültig megrakott kocsit. „Gyerekek, szálljunk le, én vezetem a lovat, ti pedig menjetek hátra, fogjatok egy-egy löcsöt, s toljátok, ahogy bírjátok!” Apám fogta a rudat, mi a löcsöket, de inkább kapaszkodtunk, mint toltuk. A szuroksötétet csak a villámok cikázása szaggatta meg, ilyenkor azt néztük, mennyire vagyunk az ároktól, nehogy belefördüljön a kocsi. A villámokat csattanó, elnyúló, iszonyatos dörgések követték. Az öcsém és én ilyenkor némán borzongva húztuk be a nyakunkat félelmünkben. Már rég nem volt rajtunk egy tenyéryni száraz ruha sem. A várostól öt dűlő hosszú távolságra volt a földünk. Még a második dűlőt se hagytuk el, úgy araszoltunk, mint a csiga. Sok helyen nekünk, gyerekeknek már térdig ért a mély kátyúba összeszaladt esővíz, de csak zuhogott, zuhogott. A szél, a villámlás, a dörgés csak nem enyhült. Néha kénytelenek voltunk megállni, mert a ló elakadt, megfeneklett a kocsi. Ilyenkor apám várt egy kicsit, hadd szuszogjunk egyet, majd jó hangosan: „Na most!!!” – kiáltotta túl a dörgést, ő a szürkével együtt a rudat húzta, mi nekifeszültünk a löcsöknek, s mindig újraindult a kocsi. Ilyenkor hallottam, apám bátorítja, dicséri a lovat. Félúton lehettünk, amikor az eddigieknél is óriásibb villám vakított el bennünket, s rögtön utána egy kibírhatatlan csattanás. A ló megállt, nekünk is földbe gyökeredett a lábunk. Süketek lettünk és vakok. Lebénulva álltunk, s a remegés is csak kicsit később fogott el bennünket, amikor láttuk, hogy velünk szemben, az árok túlsó partján lángokba borul egy vadszilvafa. Megkövülten néztük a lángokat, s a kocsin át apám árnyékát, ahogy mozdulatlanul fogja a rudat. Ekkor már kiáltott is hátra: „Gyerekek, most jól toljátok meg!” „Igen!” – kiabáltuk az öcsémmel, s nem tudtuk, sírjunk-e a rémülettől, vagy ne vessünk örömünkben, hogy mind a négyen élünk. A ló is, mi is teljes erőből nekiveselkedtünk, mezítelen lábujjainkkal kapaszkodtunk a sár kemény aljába, s újra nekiindult a kocsi. A vihar

•

mintha ezzel a villámcsapással kiadta volna az erejét, kicsit megenyhült a szél, s megcsendesedett az eső, de hazáig kísért bennünket, újra és újra elvakítva villámaival, a dörgések továbbra is egymásba értek. Hosszú hajfonatomról, mint két ereszről, folyt a hátamra a víz, de mindegy volt az nekem, úgysem volt már rajtam egy csepp száraz sem. Már jól benn voltunk az éjszakában, mire végre betoltuk a kocsit otthon a nagykapun. Anyánk meleg vízzel várt ránk, s mi örültünk, hogy ekkora égiháborút a házunk szinte sértetlenül úszott meg, másnap csak a ledobált cserepeket kellett visszarakni.

Ezerkilencszázötvenhatban vagy -ötvenhétben történhetett. Tizenhárom-tizennégy éves voltam akkor, az öcsém húsz hónappal fiatalabb. Akkortáiban nehéz volt még az élet, de különösen nehéz édesapámnak, a szegény parasztnak, aki a háborús években alapított családot. A család összetartásához nem elég a szeretet, amiben otthon bőven volt részünk, de kenyér is kell. Hat embernek nem is kevés. Volt egy kevéske földünk, annak egy csücskébe minden évben búza volt vetve, de sokszor az utolsó szemig kisöpörték a padlást az állam emberei kötelező beszolgáltatás fejében. Ezért határozott úgy apám, hogy kilencedes kaszálást vállal. Abban az évben aratás előtt esős-szeles idő járt, megdöntötte a már súlyos kalászu, érett gabonát. Ez kisparasztoknál nem volt túl nagy gond, mert addig kerülgették a ledőlt táblákat jobbról-balról a kaszával, míg elfogyott a gubanc, azaz csak learatódott a termés. Nem így az állami szövetkezetekben. Náluk aratógép végezte az aratást, de az elevátorok, amelyek a gabonát hajtották a kaszákra, nem tudtak alányúlni a ledőlt búzának, árpának. Ezért az ilyen ledőlt táblákat bérbe adták aratni. Apám is vállalt egy darabot.

Szép, meleg, nyugodt vasárnap délután indultunk útnak gyalog Bogaras felé. Tőlünk, Zentáról kilenc-tíz kilométert kellett megtenni. Volt ugyan kocsink s egy lovunk, de apám sajnálta szabad ég alatt tartani a lovat. Mindenkinek jutott egy batyu: apám vitte a kaszanyelet a szorosán rákötözött kaszával és takaróval, s a garabolyban egy hétre való kenyeret, szalonnát. Én vittem a marokverő kukát, a vizeskannát, melegebb gúnyákat, az öcsém a nagybögöt – ahogy nálunk a nagygereblyét hívjuk, ami arra szolgált, hogy a már learatott, keresztbe rakott gabona helyét összegereblyézzük. Zentától Gunarasig óriási learatott és learatatlan gabonátáblák és sötétzöld kukoricamezők váltogatták egymást. Felsőhegyen túl kezdtük kérdezgetni apánkat öcsém és én: „Ez már Bogaras?” Minél súlyosabbá vált a batyunk, annál sűrűbb lett a kérdés. Egyszer csak jött a felelet: „Na, ez már Bogaras!” Fel nem foghattam, honnan tudja, mert szerintem semmi sem változott: az országutak egyformán kacskaringósak, porosak, rögösek, mellettünk az eperfák is mind egyformák. A tanyák – közelebb-távolabb az úttól – különbözőek voltak ugyan, de csak nem ismer minden tanyát ezen a

•

végtelennek tűnő, lankás síkságon? Apámra mindig is felnéztem, de most egyenesen csodáltam. Lám, tudja, hol vagyunk, nem tévedtünk el.

Egyszer csak befordultunk az országútról egy tanya bejárata felé. „Itt fogunk, gyerekek, megaludni!” – mondta határozottan apám. Úgyesen leszerelte a nekünk rontó kutyákat, s az istállóból előlépő gazdának elmagyarázta, hogy reggel a dőlt búzában kezdjük az aratást, közben a kezével a távolba mutatott. „Engedje meg, hogy itt töltsük az első éjszakát, az istállóban, míg kinn fel nem találjuk magunkat.” Nagy halom friss szalmát hoztak be az istálló egyik sarkába, a jászol alá. A másik sarkában két ló ropogtatta az esti abrakot, s két tehén bökögte szarvával ritmikusan a jászolt, ahogy evett. Finom, illatos volt a friss szalma, de az első álom után neszezésre lettem figyelmes, s mozdulatlanra dermedtem: igazuk volt apáméknak az este, az istálló tele van egerrel, patkánnyal. Igaz, hogy nyitva volt egész éjjel az istállóajtó, mégis az állatok s a trágya szaga gyorsan elnyomta a szalma illatát, s ekkor bizony nem voltam hozzászokva. Mozdulatlanul feküdtem a szalmán, s az ajtón beleső csillagokat figyeltem, halványulnak-e már.

Még mielőtt ez bekövetkezett volna, apám halkán keltett bennünket. Úgy látszik, az öcsém se aludt, rögtön talpon volt, a sötétben összeszedtük a batyunkat, elhagytuk a tanyát. Apám vezetett bennünket, s egy óriási búzatábla közepén kötöttünk ki. Körülöttünk már le volt aratva, csak előttünk éktelenkedett egy sokszög alakú, összevissza dőlt tábla. Egy kupacba raktuk holminkat, s elkezdtünk kötelet csinálni. Nem mintha életemben először csináltam volna búzaköteleket, de biztos, ami biztos, vártam, amíg újra megmutatja apám. Nagyon mérges tudott lenni, ha valamit elügyetlenkedtünk. „Isten, segíts!” – mondta, s lehajolt, kitepte az első marék búzát, majd ugyanannyit a bal kezével is kirántott. A két kis csomó búzaszárát a tövénél fogva erőteljesen összeütötte, hogy lehulljon róla a göröngy, majd hirtelen mozdulattal a két hóna alá vágta úgy, hogy a kalászos vége keresztben legyen egymáson a két marka között. Ekkor gyorsan hurokkal összekötötte a két szalmacsomót a kalász alatt. Meghúzta, elég erős-e a hurok, nem szalad-e széjjel, majd a jobb hóna alatt levő szalmát jobb felé, a bal hóna alatt levő szalmát

bal felé sodorta háromszor-négyszer, majd a kettőt egybeengedte, azok önmaguktól egymásba sodródtak, s ekkor ledobta a földre. Kész volt az első kötél. Újra lehajolt, s kitépett két marok búzát. Az öcsémmel néztük két-három kötél idejéig, s akkor nekiláttunk. „Nem szorítjátok meg elég jól a hurkot, kötözés közben szét fog csúszni a kötél” – állapította meg apánk, de azt is rögtön látta, hol a baj. „Ha nincs elég erőd meghúzni, lépj az egyik végére, a másikat meg két kézzel húzd!”

Úgy is lett. Akkorra már lassan halványulni kezdtek a csillagok, ritkult az éjszaka, jött a hajnal. Mire felkelt a nap, szép halom kötél magasodott mindhármunk mellett. A kötéلكészítést csak harmat felszálltaig lehetett végezni, utána tört a szalma. Míg apám felszerelte a kaszáját, megfeszítette rajta a takarót, a tokmányba a kaszakó mellé vizet lötytyintett, mi kérébe kötöztük a köteleket. Jött a reggeli: kenyér, szalonna. Utána apám kinézte, merről a legmegfelelőbb nekiállni a dölt búzának, s elkezdte kaszálni, nyesegetni. Az első rend mellé odaálltam a „kukával”, a marokszedővel, ami tulajdonképpen olyan, mint egy nagy, fából készült egyes. A rövidebb szára kihegyezett, a másik pedig sokkal hosszabb egy normális egyesnél. Ezzel a könnyű fakukával szedtem fel a búzarendet, alakítottam kisebb nyalábokat, raktam az öcsém teregette kötelek közepébe. A következő rendet is erre a megkezdett kérére raktam. Ekkor már az öcsém kötözhetette a kéréket, de teregetett is az új rend alá.

Időbe telt, míg belejöttünk a munkába. A búza magasabb volt nálam, egymásba volt dőlve. Húztam, csupáltam, nyúlt utánam. Látta apám, hogy nehezen megy, adott egy-két tanácsot, azután rám hagyta. Ahogy emelkedett a nap, úgy izzadtunk mi is egyre jobban. Az éles búzaszalma keresztül-kasul mintázta a lábszáramat, a karomat. A vékony kis sebecskék megteltek búzaporral, amit az izzadság feloldott. Délre égett kezem-lábam, de még a talpam is, még meg nem tanultam a tarlón való mezítláb járást. Ebédre azért már álltak az első kereszttek, s azok árnyékában ettük a kenyér-szalonnánkat. Utána egy órányi hűsölés, majd újrakezdés. Estig, amíg csak láttunk. Mi, gyerekek is szívesebben dolgoztunk naplemente körül, addigra megenyhült a hőség. A csillagok világotottak éppen annyit, hogy lássuk, hol a kenyér meg a szalonna. Utána a tanyáról

•

hozott apám egy vödör vizet, volt miben megmosakodni, de kezem-lábam a sok karcolástól úgy lángolt, mintha erős paprikával kentem volna be. Míg mosakodtunk, apám búzakévékből kunyhót rögtönzött az öcsémnek és nekem, ő a szabad ég alatt aludt. Mikor bebújtunk, két kévével az ajtót is becsinálta, de hiába. A szúnyogok a kalászkok között megtalálták az apró réseket, s tömegesen zúgtak a fejünk felett, hamarosan támadásba is lendültek, hiába bújtunk a takaróknak kinevezett lópokrócok alá, s csak csíptek, csíptek. A nap agyonsütött bennünket egész nap, a búza összekarmolt, minden tagom sajgott a fáradságtól, mégsem tudtam aludni a szúnyogoktól. Szinte egész éjjel hallgattam a tücskök ciripelését, néha egy-egy távoli tanyán a kutyaugatást.

Hajnal felé mintha kicsit megnyugodtak volna a szúnyogok, de ekkor már vette el a kévét a bejárattól édesapánk. „Gyerekek, felkelni!” Ezt sohasem kellett neki kétszer mondania. Már kint is voltunk, s már kezünkben az első csomó búza, már kész is az első kötél. Ahogy szaggattam a búzát, sodrottam a kötelet, egyszer csak azon vettem magam észre, hogy fél szemmel az öcsém mozdulatait kísérem. „Ejnye! Ez a Pista megint gyorsabb, mint én! Na ezt nem hagyom!” Gyorsítok. A huncut észreveszi. Rákapcsol ő is. Erre én még gyorsabban. Ellenőrzöm minden mozdulatom. Egyetlen kéz-, láblendítés is hátráltathat. Csak nagyon pontos, kimért, gyors mozdulatok. Egyszerre hajolok le a következő csomó búzáért. „Na most behoztam!” A fenét! Három kötélén félkötélnyi előnyre tesz szert. És ez így is maradt. Az öcsémmel csupa versenyből állt a gyermekkorunk. Nagyon sok munkában adódott alkalom versenyre. Húsz hónappal volt fiatalabb, mint én, kicsi is volt, sovány is volt (nem mintha én olyan nagy szál lettem volna), de fiú. Az izmai erősebbek voltak, nagy volt benne a kitartás is. De nem hagyhattam magam. Általában győztük egymást, csak a verstanulásban éreztem magam biztos fölényben. Mindig nála egyszer kevesebbszer kellett elolvasnom a verset ahhoz, hogy hibátlanul tudjam. De most a kötelet csináltuk, s apánk mosolyogva figyelt bennünket. Ővele persze meg se kíséreltük felvenni a versenyt. Közben feljött a nap, s szinte rögtön hét ágra süttött. „Kutya meleg lesz ma is” – mondta apám, s ingujjával megtörölte a homlokát. Lett is. Azért valahogy csak elfogyott

az előttünk álló gubancos búzatábla, s kezdtük a kicsit távolabb levőt. Így ment ez egész héten át, új és új tábláknak álltunk neki, apám jelt tett búzacsovákából a keresztekre, hogy tudjuk, melyik a miénk, mert többen is kaszáltak körülöttünk.

A búzapor már harmadnap nem csípett, tele tüdővel szívtam a búza különös illatát, a szalma karmolását sem éreztem, barna, fényes lett a bőröm, s a tarlón is tudtam már mezítláb futni. Erősek lettünk és jókedvűek, s egyre jobban bírtuk a munkát. Mégis történt velem valami szokatlan, valószínűleg a túl heves napnak köszönhetően. Egy délután, mint megannyi másikon is, beküldött apám a tanyára egy kanna vízáért. Ahogy a kút fölé hajoltam, hogy kiemeljem a tele vödör vizet, éreztem, megpattant valami az orromban. Mire az itatóvályú szélére emeltem a vödört, már ömlött az orromból a vér. Nem fájt, de a vérzés nem akart elállni. Nem volt, aki megmondja, mit kell tennem, én csak mosogattam az orrom a vályúban, de a vér csak folyt, csak folyt. Nagyon sokáig. Már estefelé volt, mire visszatértem a kanna vízzel. Apám nagyon dühös volt, hogy így tönkretettem a délutánt. „Eddig vérzett az orrom” – mondtam. Láttam, rögtön alábbhagyott a haragja. „Mutasd!” – emelte fel a fejem, de már nem látszott semmi. Nem is volt semmi következménye, másnap már ugyanúgy csináltam a kötelet, vertem a markot, mint előtte. Hanem délben mégis ért bennünket egy óriási meglepetés. Éppen dolgoztunk a dúllóúthoz közel, amikor apuka azt mondja: „Nézzétek csak, gyerekek!” Én háttal haladtam a renden, mivel a markot hátrafelé szedik, de most megfordultam az út felé, az öcsém is letette a két kévét meglepetésében, amit a körösztbe vitt. Csak néztünk hitetlenkedve a poros útra. Már nem messze járt hozzánk a mi szürkénk. A nagy, csontos, erős ló egykedvűen lépegetett, mögötte a kocsin anyám. Mosolygott, meghúzta a gyeplőt, egyet csapott a lóra, és egy perc múlva befordult a tarlóra, a keresztek közé. Ott-hon hagyta két kishúgunkat nagyon öreg nagyanyánkra, hogy főtt ételt, tiszta ruhát hozzon nekünk. Soha talán olyan jó zöldbalevest nem ettem, mint akkor. Hozott még mákos kalácsot is, és egy nagy kandli meggyalevest. Azt, hogy meg ne csiccsedjen, apánk a földbe ásta. Két napig jártunk rá. Ebéd közben kikérdeztünk anyánktól minden otthoni újságot. Délután segített nekem egy kicsit markot

•

szedni, majd útnak indult. Apám azt mondta, jobb, ha az éjszaka nem éri az országúton.

Mi maradtunk még egy hetet. A friss étel új erőt adott, éreztük, többet bírunk dolgozni. Az utolsó három napot a zab aratásával töltöttük, s akkor azt gondoltam, bárcsak ezzel kezdtük volna. A zab szalmája puha, selymes, szinte simogat az éles búzáéhoz képest. Még a kötelet is könnyebb volt csóvázni, sodorni. Igaz, a zab még hosszabb volt a búzánál, szinte teljesen feküdt a földön, apám alig tudott alányúlni a kaszával, én pedig marokszedés közben folyton azt néztem, hogy gabalyodjak ki a puha, nyúlós zabszalmából. Három napot itt is kibírtunk. Lett az állatainknak abrak egész évre.

Azután végre csak elérkezett az utolsó kaszasuhintás ideje is. A nap lebukóban volt a távoli, barnálló búzakeresztek mögött. A hőség kezdett egy kicsit visszahőkölni. Apám szétszedte a búzakévékből rakott kunyhónkat, s keresztbe rakta. „Na, pont egy kereszt, még a papkéve sem hiányzik!” – mondta. Mi addigra összecsomagoltuk minden motyónkat, s a langyos porban mezítláb hazaindultunk. Felettünk tündöklő telihold, fényes nyáréji csillagok, köröttünk végtelen tücsökzene. A lábunk könnyű volt, a szívünk tele örömmel. Megkerestük az idei kenyérrelalót. Sokáig csodálkoztam, hogy lehet az, hogy legalább fele annyira rövidnek tűnt a hazafelé út, mint az idefelé.

Emlékeimben újra otthon voltam, Zentán. Nyár volt, én nyolcéves voltam, apám negyven, a legkisebb húgom pici. Forró nyár volt, hordás ideje. Város széli házunk mellett búzakévékkel megrakott kocsik döcögtek el kora reggeltől késő estig. A kocsikat nem is lehetett látni, csak a széles rakományt. A búzakévék oldalt, elöl, hátul szélesen ráfeküdtek a vendégoldalakra, a felső kévék úgy lenyomták az alsókat, hogy azok majd a földet súrolták. A kerekeket sem igen lehetett látni, csak az egyenletes kattogásuk, nyikorgásuk hallatszott. A kalászkok súlyosan simultak egymásra a teher belsejében. Rajtuk általában két ember ült, egyik a gyeplőt fogta, a másik hátul, a teher közepén, szemükbe húzott, poros kalappal védekeztek volna a tűző naptól, de az pörkölt, a búza is átforrósodott alattuk. A lovak nekifeszülve, átizzadt szügyükkel feszültek a hámnak, tempósan lépkedtek, ostor sem kellett nekik. Kiálltam a ház sarkára, és néztem a búzától terhes kocsikat. Vastag, szürke port rúgott a lovak patája, s a kocsik után meleg porfelhők keringtek. Engem is elleptek, de megszoktam már, eszembe se jutott, hogy ezért bemenjek. Így nézegettem a kocsikat akkor is, amikor kiszólt értem édesapám: „Gyere csak, megyünk hordani.” Befogta a Hollót, fel a kocsira a vendégoldalakat, a kocsikötő kötelet, kenyereskosarat, vizesüveget, s felszállás. Anyám – karján a húgommal – utána szólott: „Vidd az esernyőt is, még napszúrászt kap az a lány a kocsin!” Apám, szegény, nagyot káromkodott: „Ne csinálj már belőlem bohócot! Ki látott még parasztembert ernyővel a feje felett búzát hordani?” De anyám hajthatatlan maradt. „Kicsi még a lány, nem szokta meg a tűző napot!” „Nem vert meg eleget a sors azzal, hogy lánygyerekekkel kell hordanom, még világ csúfjára esernyőt is biggyesszek a búzás kocsira!” – de anyám már hozta is az ernyőt, s feldobta a kocsiderékba. Apám nem dobta vissza, de mérgében köszönés nélkül vágott akkorát a Hollóra, hogy az nagyot ugorva rohant ki a kapun, ha el nem kapom a löcsőt, hanyatt esek. Haragja azonban hamar elmúlt, kocogtatta a lovat, nyeltük a sűrű port, és beszélgettünk. Apámmal mindenről, de mindenről a világon lehetett beszélgetni.

Két táblában volt egy-egy hold búzánk. Egyik Felsőhegyen túl, a másik az adai határban. Az volt bennük a közös, hogy mindkét föld nagyon messze volt, több mint két óra járásra. Mire odaértünk,

•

minden porcikánk elgémberedett a hosszú, zötyögő rázástól, így igazán örültem, amikor a mi tarlónkra fordította apám a lovat. Engem leküldött a kocsiról, a kocsiderekat egyedül rakta meg, egy köröszt búza fért bele. Utána odaálltunk a következő kereszthez, s felrakta a keresztfákat és a vendégoldalt. Ekkor már én is a kocsin voltam. Apám a vasvillával derékba szúrta a kévét, s úgy fellendítette a kocsira, hogy a kalászkok voltak belül, a szalma kívül. A kocsi túldalán levő vendégoldalra is átlendítette a kévét, de az nem repült mindig pontosan a helyére. Az én munkám volt azt helyreráncigálni. Az akkori búzák magasak voltak, nyolcéves fejjel nem látszottam ki belőlük, a kévek pedig súlyosabbak nálam. A kalászkokba kapaszkodtam teljes erőmmel, úgy cibáltam a kévét. „Kicsit jobbra – irányított apám. – Kicsit balra! Húzd egy kicsit beljebb!” A talpam alatt csúszott a fényes, sima szalma, meg kellett tanulni támaszt találni a lábamnak, hogy minden erőmmel nekiveselkedhessek a kévének. „Vigyázz, takarják a kévek egymást!” A következő sor kévét úgy kellett raknom, hogy fogja az első sort, mint ahogy a kőműves rakja egymásra a téglát. Újra figyelmeztetett: „Vigyázz, fogja egymást a két kéve!” Szegény apám, a földről fölnyúlt a villával, s igazgatta, ahogy lehetett, s folyton magyarázott. Kezdetben kiabált is velem sokat. Kicsi voltam, és könnyű. Ha erőteljesebben megrántotta a villával a kévét, én mint a sudár az ostor végén, repültem a kalászkokkal együtt. Apám káromkodott. „Legközelebb egyedül jövök!” Folyt a szememből a könny, a búzapor csípte nedves arcomat. Estem-keltem a sima kévéken, kínlódva haladt a rakodás. Nem egyszer ki kellett lépnem a vendégoldal fölé, hogy a kötelébe csimpaszkodva húzzam a helyére a kévét. „Vigyázz, nehogy két kéve közé lépj! Csak a kéve közepére!” Vigyáztam is, de egyszer mégis megesett, hogy két kéve közé csúszott a lábam, s egy szempillantás alatt: zsupsz! Lecsusszantam a földre. Apám dobta a következőt, s kiabált: „Hol vagy?” Én szó nélkül mellé álltam. Olyan ijedtnek ritkán láttam apám. „Nem ütötte meg magad?” Még meg is forgatott maga előtt. Én csak nevettem, s másztam fel újra a kocsi tetejére. Mikor három sor kéve fent volt a vendégoldalon, következett a teher lekötése. Apám már előzőleg az első löcsökhöz erősített egy vastag kocsikötő kötelet fakukával a végein, azokat egyenként feldobta a kocsi tetejére, előbb rám szolt,

•

hogy menjek félre, nehogy eltaláljon. Mikor a lábamnál hevert már a kötélcsomó, felvettem, s húztam a hátulja felé, majd a fakukás végét ledobtam. Apám elkapta, beleakasztotta a hátsó lőcsbe, s húzta. Én is fogtam a kötélt közepét, s hórúkkra rántottam egyet rajta előlről hátra. A másik kötelet is átlósan átráncigáltam a kévéken. Mikor végre kész lett, apám körbejárta a kocsit, jól áll-e a teher. Mindig jól állt, hála az ügyességének, erejének. Ő is belekapaszkodott a rúdiba, segített Hollónak kihúzni a puha tarlóról. Sokszor egész úton nem szállt fel, vezette a lovat, a nagy kátyúban ő is nekiveselkedett a kocsiúrdnak. Én ültem a meleg kévéken, szinte mozdítani se mertem a lábam, úgy sütött a szalma. Egyszer csak felszól apám: „Nyisd ki az ernyőt!” „Nem kell.” „Nyisd ki, ha mondom!” Nem akartam, hogy apám szégyenkezzen miattam, de szót kellett fogadni. Mire vége lett a hordásnak, a nagy fekete esernyő fakószürke lett, én meg barna, mintha legalább két hetet nyaraltam volna a tengeren. A hordás eltartott több mint egy hétig, pedig többet aludtunk a kocsin, mint az ágyban, de messze voltak a földek, keveset lehetett fordulni egy nap. Az úton szélesre rakott kocsikkal találkoztunk, néha a keskeny, hepehupás dűlőutakon alig tudta elkerülni egymást két kocsi, nem egyszer a kalászok súrolták egymást. Az emberek kalapemeléssel köszöntek, némelyik az ernyő alá is benézett, s tré-fálkozott is velem. Ahogy közeledtünk a városhoz, úgy sűrűsödtek a szérűk. A városhoz közelebb eső búzatarlók asztagokkal voltak megrakva. Öt-hat kistű szegényparaszt összefogott, s csináltak egy szérűt oly módon, hogy a tarlót előbb körülszántották, utána a közepét lovakkal járatták, falverő bunkókkal döngették, mi, gyerekek is ugrálhattunk rajta, hogy minél simább, keményebb legyen a föld az asztag alatt, minél kevesebb mag menjen tönkre. A szérűkön kötelező volt két-három vashordó beásása esetleges tűzvész esetére. Persze, minden megeshet, de én a környékünkön nem emlékszem szérűtűzre. A házunk búzatarlák között volt, így apám minden évben könnyen talált gazdát, akinek a földjén szérűt csinálhatott, társai is voltak mindig. Úgy kellett nézni, hogy a cséplőgépnél leg-
alább egy napi munkája legyen a szérűn, a gépészek nem szerették húzatással fecsérelni az időt. Nekünk mindig csak egy asztagunk volt, közepes nagyságú, de láttam a közös szérűnkön még szűkebb,

•

alacsonyabb asztagokat is, meg széles, magas, pöffeszkedőket. A búzaasztag alját apám mindig téglalap alakúra kezdte, s elég volt neki az én segítségem a lerakodásnál, csak amikor már felfelé kellett a kéréket dobálni, akkor hagyta ránk anyánk a kishúgunkat, s állt fel a kocsi tetejére. Én két évet ha hordtam apámmal, addigra az öcsém váltott fel, aki akkorra egy kicsit felcseperedett, s mégiscsak férfi volt, nem kellett esernyő a feje fölé.

A kecske a szegény ember tehene. Gyerekkoromban, amikor apámnak már két keze munkájával sikerült felépítenie házunkat, s hamarosan melléragasztani egy kis istállót, vettünk egy kecskét. Ez volt az első állat az istállóban. Azután az évek folyamán általában két fejőkecskénk volt, a szaporulatot, illetve az aranyos, ugrádozó kis gidákat a nyár folyamán megettük. Bizony fenséges paprikásokat főzött anyám belőlük. Az anyakecskék maradtak, kellett a tej. Volt is egész nyáron friss tej, aludttej, túró. Az etetéstől sokat függ a tej mennyisége és íze. Igazán sok és jóízű tejet akkor adtak, ha legeltettük őket. Sokszor elnéztem legeltetés közben, hogy harapja harsogva a füvet a kecske, de milyen ügyesen megválogatja, mit eszik. Ami nem tetszik neki, véletlenül se kapja be. Ezért mindig nagy területre volt szükség a legeltetés alkalmával. A házunk a város szélén volt, egy széles dűlőút közepén. A kocsiút két oldalán, két méter sávban gazdagon nőtt a porcfű, a folyófü, a vadmuhar, a papsajt. Minden nap a dűlőút új szakaszára hajtottam a kecskéket. Mire végére értem, kezdtem előlről. Akkoriban gyakran voltak meleg nyári záporok, s a porcfű úgy nőtt, mintha húzták volna. Két-három óra legeltetés alatt a kecskék hasa dobra kerekedett, mehettünk befelé. Az istállóban leültek a szalmára, megkezdték a kérődzést, s estére a tőgyük pattanásig feszült. Általában túrték a fejést. Leguggoltam melléjük, egy háromliteres fazekat tettem a földre, s enyhén megszorítottam a majd kicsattanó csecset. A langyos tejsugár erős suhogással ért a fazékba. Nem volt nehéz munka, kezem gyorsan ráállt, szerettem is csinálni.

Ahogy haladt a nyár, a legelők helye is változott. A fű lassan elöregedett, belepte a por, s csak ímmel-ámmal szaggatták a kecskék. Közben kialakult egy másik nagyszerű legelő. Házunk sarokház volt. Kétablakos végével arra a dűlőre nézett, ahol addig legeltettem, amelyik a szabadkai országutat köti össze a tornyosival, oldalával pedig az Akasztófa-dűlőre fordult, amely egész Felsőhegyig haladt. Ez az Akasztófa-dűlő keskeny volt, csak egy kocsinyom, két oldalán szántóföldek futottak, a jobb oldali a Szabadkai útnak, a bal oldali a Tornyosinak. Ezeken a szántóföldeken mindig búza volt, a másik felén kukorica. Augusztusra már megvolt az aratás, a hordás, a cséplés, sok helyen már a szalmát is behordták, de a búzatarlók még érintetlenek voltak, az ugarolás csak később kezdődött. Ezek a bú-

•

zatarlók ilyenkorra bezöldültek. Főként a búzakeresztek, asztagok helyén, s a szalmakazlak körül. Itt maradt el a legtöbb búzagalász, munka közben kivert búzaszem. A nyári esők hamar kicsíráztatták a búzát, s két-három hét alatt zöld szőnyegdarabok tarkították a szürkésbarna tarlót. Ekkor már ide volt érdemes legeltetni jární. Itt a kecskék szinte fel sem emelték a fejüket, mintha valaki siettetne volna őket, csak tépték, harsogtatták a zsenge gyepet.

Egyik estefelé, mint megannyi másik nap, fogtam a két kecske láncát, s megindultam a tarlók irányába. Lehettem tíz-tizenkét éves. Elég nagy voltam már ahhoz, hogy féken tartsam a két éhes jószágot. Űgyesen visszafogtam őket, hiába meregették a nyakukat, nem tudtak elszabadulni. Az első szérűhöz érve nekiestek a legelésnek, az egyik erre, a másik arra. Hol a jobb kezemen rántott egyet a lánc, hol a balon. Lassan haladtunk szérűről szérűre, szebbnél szebb búzakelekésekhez érve. Én élveztem a nyugalmas, langyos nyári estefelét, elnéztem a nagy foltokban virágzó tisztessű felett zúgó méheket, tudóm megtelt a tisztessűvirág mézédés illatával, néztem a tiszta, kék ég alatt repülő galambokat, ahogy fordultak, úgy játszott fehér tollukon a nap. Azután ők is leszálltak, a tarló terített asztal volt nekik is. Néha-néha a tarlókat szegélyező kukoricatáblákat kémleltem, nem mintha nagyon féltem volna, de mégis. „Hátha les valaki.” A kecskék, ahogy telt a bendőjük, lassan megnyugodtak, nem rángattak már olyan erősen ketten kétfelé. A kezem közben kifáradt a láncon, s gondoltam egyet, összeakasztottam a két karikát, s derekammal nekifeküdtem. A kezemmel azért fogtam a láncot, de nekifeszített derékmal könnyebb volt egyensúlyozni köztük. Énekelni kezdtem csak úgy halkan, ezt már régebből tudtam: nyugodtabb a jószág, ha énekelek nekik. Valóban, még nyugodtabbak lettek, s végre ellazíthattam magam. Karom leengedtem, csak a derekammal egyensúlyoztam. Lassan kezdett este lenni. Gondoltam, egyenek még egy kicsit, aztán hazamegyünk. Egyszer csak az egyik, a Mancsi minden látható ok nélkül felvetette a fejét, s vágtaába kezdett. A másik, mintha csak ezt a jelet várta volna, követte példáját. Egy szempillantás alatt a nyugodt legelésből a legvadabb vágtaába csaptak. Engem elrántottak. Hasra estem, a két könyökömre. A derekamról felcsúszott a lánc a két hónom alá. Nem tudtam kibújni belőle, s

•

húztak magukkal a szűrös tarlón. Csak arra vigyáztam, hogy a fejem felemelve tartsam. A két megvadult állat rohant, a súlyom meg se kottyant nekik. A tarló hasogatta meztelen kezem-lábam. Kiértünk a dűlőútra, s természetesen tudták, merre kell fordulni hazafelé. Rohantak velem a kőkemény, göröngyös úton, a szemem tele lett porral, a ruhám – éreztem – szakadozik le rólam. Egyszer csak, nem tudom, hogyan, kiakadtam a láncból. A két kecske tovább vágatott, s én feltápáskodtam. Végignéztam magamon, s kitört belőlem a sírás. A ruhám cafatokban lógott, tenyerem, karom, térdem, lábam beborítva sárral összekevert vérrel. Egy égő fájdalom volt mindenem. Sírva vonszoltam magam hazáig. Apám már a nagykapuban várt, nem tudta mire vélni, miért engedtem el a jószágot. Elszörnyedve nézett rám. „Veled meg mi történt? Hogy nézel ki?” „Húztak magukkal a kecskék” – mondtam, és még erősebben sírtam, féltem, hogy ellátja a bajom, hogy ilyen ügyetlen voltam, s hagytam, hogy összeszakadozzon a ruhám. Apám fogta is az ostort, de meglepetésemre nem felém fordult, hanem a kecskéket verte el. „Na, eredj már, mosakodj meg, mit állsz itt, mint akit ideszögeztek!” – mondta, s én remegtem félelmemben, míg bebicegtem a konyhába. Féltem, rájön, hogy tulajdonképpen a lánc a derekamon volt, s rajtam folytatja az ostortáncoltatást. Sokáig szégyelltem az esetet, s az igazságot nem mondtam el senkinek.

• BÖNGE •

Öreganyámnak kilenc gyereke volt, negyvennégy éves volt, amikor megszülte a legkisebbiket, az apámat. Abban az időben, amire én emlékszem, öt gyereke élt még, négy lány és apám. Öreganyám külön, egyedül élt a Kertekben, nádtetős, szoba-konyhás házában. Hosszú, magányos évei alatt miből tartotta fel magát, ma se tudom. Gyerekei is nagyon szegények voltak, nem adhattak neki. Napszámba járásra öreg volt már. Hetvennégy éves volt már, amikor én megszülettem, így csak a nyolcvanas-kilencvenes éveit tudom magamban felidézni. Sovány, hajlott hátú, alacsony, mozgékony asszony volt, kevéssel beérte. Amennyire én emlékszem, egyedüli pénzforrása a vászoncérna és a kukoricahajból font szatyor árulása volt. Mindkettőt maga készítette. Sűrűn láttam rokkája mellett ülni. Lábával a rokka papucsát hajtotta, kezével pedig a kenderkócot húzta le lassan a magasra kötött csomóból, és sodorta hüvelykujja és mutatóujja között. Nem egyszer hallottam, hogy szidja az öreg szerszámot, kikopott csuklói nem akarták a jót, hiába kenegette öreganyám a megfelelő helyeken. Néha mérgében földhöz is vágta. Azután, amikor nálunk járt, mondta apámnak: „Gyere már, Pista, nézd meg azt a rokkát, nem tudok fonni!” Akkor még a kenderből font vászoncérnát sok mindenre használták az emberek (pl. a férfinadrágot, hogy tovább tartson, azzal varrták, zsákot is varrtak vele stb.). Árulásra mégis gyér pénzforrás volt, így öreganyám más foglalatosság után is nézett. Egy ilyen nyári elfoglaltsága volt a kalászszedés. Így kereste meg egész évre a kenyerét. Emlékszem, aratáskor, az első tarló megjelenésével öreganyám is megjelent nálunk. Kukoricahajból font szatyrában zsák volt. Beköszönt hozzánk: „Már megint magatok vagytok? Apátok a rétből van?” Szétnézett, leült egy kicsit, ivott egy kis hideg vizet, s már ment is. „Mehetünk magával?” – kérleltük kérdezve. „Mit szól majd anyátok?” „Nem leszünk sokáig, mire főzni kell, hazajövünk!” Addig kértük, míg beleegyezett. „De ne mondjátok meg anyátoknak!” Persze hogy mindig kitudódott valahogy, azután amit este kaptunk a szüleinktől az elhanyagolt munkáért, az is a mienk volt. De megérte. Öreganyámmal kalászt szedni gyönyörűségesebb esemény volt. A házunktól nem kellett messzire menni, mert mindjárt a portánk mellett kezdődtek a szántók, s Felsőhegyig rengeteg volt a learatott és keresztbe rakott búza. Azokon a földeken szedhettük a

kalászt, ahol már befejeződött az aratás, s egész dülő hosszan csak kövér, sárga búzakeresztek süttették fejüket a nappal. A tarlón kéveösszehordás után összegereblyézték ugyan a földet, mégis akadt bőven tört szalmájú kalász, amely kicsúszott a fagereblyéből (ahogy mi hívtuk, a nagybögőből). Ezeket szedegettük mi kétrét görnyedve. Bal kezünkbe gyűjtögettük szalmájánál fogva a kalászt addig, míg a markunkba fért, utána néhány hosszabb szalmaszállal körülkötöttük. Ezek voltak a bugák. Akárhogy igyekeztem, öreganyám bugái mindig dúsabbak voltak. Mindig szorosan mellette haladtam, hogy halljam, mit mesél. Nekem a kalászszedés lényege öreganyám meséje volt. Hogy tudott a régi időkről mesélni! Mikor ő még kislány volt, s a Kukucskában éltek, a Tisza-parton. Meg hogy járt le a Tiszára vízért. „Egyszer bele is buktam, s vitt is a víz. De egy késői halász evezőlapátja belém ütközött a sötét vízben. Kihajolt a halász a csónakból, tapogatózott, hajamnál fogva behúzott a csónakba, és most itt vagyok!” – mondta, s csípőre tett kézzel kiegyenesedett. „Még!” – könyörögtem újra és újra, s a végén így szólt: „Te lány, apád agyonüt, ha nem lesz vacsora!” Néztem öreganyám zsákját, még sok buga belefért volna, de igazán mennem kellett. Ez a kalászszedés hetekig eltartott. Tűzött ránk a nap, mezítelen lábunkat sebezte a tarló, de ha csak tehettem, öreganyám mellett voltam. „Ne menj olyan közel a keresztekhez! – figyelmeztetett nemegyszer. – Ki tudja, ki lát bennünket. Nem akarom, hogy azt higgyék, a kévéből húzgáljuk ki a kalászokat. Hallottam olyat is, hogy ollóval a kereszt tövébe bújnak, s belevágják a zsákba a kalászt.”

Akkor sok volt még a kalászszedő asszony. Akadt köztük fiatal is. Egy osztályba járt velem egy öt-hat évvel idősebb lány is, a Kenyeres Teri. Akkor én harmadikos voltam, a Terinek pedig nyolcadikba kellett volna járnia. Jött velünk pár hetet, azután kimaradt. Egyszer csak nagy robajjal ránk nyit a Teri anyja, s ráförmed a tanító néniére: „Mit küldözgetik maguk a figyelmeztető cédulákat? A lányom férjhez ment! Ki látott még asszonyt iskolába járnit?!” Azzal becsapta maga mögött az ajtót. Azon a nyáron benn főztem az ebédet, amikor zörgetett valaki a kapun. Kimegyek, hát a Kenyeres Teri. Elhízott, az alakja szétesett, arca sápadt, szakadt róla a víz, zilált haja rendetlenül lógott, karján egy pici baba pólyában. Vízért zörgetett be. Kalászt

•

volt szedni, s megszomjazott a forró napon. Adtam neki vizet, és megkérdeztem: „Miért jársz te kalászt szedni?” „Mert nincs mit ennünk!” Nézttem a babát, sűrke volt, a szemei homályosak, mélyen beesve. Láttam rajta, hogy nagyon beteg. „De miért viszed magaddal a babádat?” „Á, úgyis meghal! Különben is, kire hagynám?” „Hát az urad?” „Visszament az első asszonyához!” Azzal elvánszorgott Teri, egyik kezében a dunnában a gyerek, másikban fél zsák kalász. Később hallottam, hamarosan meghalt a kislánya.

Öreganyám a hazahordott bugákat a napon szétterítette. Kiver-te, kiszeelelte a búzát, zsákba rakta, s dragacson eltolta a malomba. Kapott annyi lisztet, ami neki elég volt a következő nyárig.

Másik fontos foglalatossága a kapargálás volt. Augusztusban-szeptemberben történt, amikor megkezdődött a szalmahordás. A házunk mögötti úton szalmával terhes kocsik vonultak befele a városba, vitték a fűtenivalót, jószág alá valót. A kocsik kisebb kazlakra hasonlítottak, a kerekeik ki se látszottak, a szalma sokszor súrolta a földet. A terhek szorosan, átlósan át voltak kötve, mégis a friss, száraz szalma csúszott minden irányba. A kociút két szélén hamarosan két friss csík rajzolódott ki fehér szalmából. Újabb és újabb rakományok csak hizlalták a csíkot, estére dülőhosszat két széles, puha szalmaszőnyeg csillogott a nyári napon. Igazi vétek lett volna otthagyni, hogy az őszi esők beleverjék a sárba. Öreganyám csak azt várta, hogy felszáradjon a harmat, fogta a dragacsot, rá a gereblyét, egy kötélsomót, s jött mihozzánk, azaz elébünk a dülőútra. Mindig beköszönt, s már ment is, otthagya a dragacsot az udvaron. Szép lassan, óvatosan, hogy minél kevesebb port keverjen a szalmába, elkezdte a gereblyével az egyik csíkot összehúzni. Időről időre az összegyűlt szalmacsomót megrázogatta, hogy kihulljon belőle a por. Az összekapart csomókat a kiterített kötélre rakta, majd átment az út másik csíkjára. Félnaponként egy jó köté szalmát tudott összekapargászni. Föltettük a köteget a dragacsra, és hazaindult. Szerettem segíteni neki. Sokszor szemünk-szánk tele volt porral, de fontos, hogy öreganyámnak gyűlt a szalmája. Őszre lett is neki egy kis kazal. Apám mondta neki néhányszor: „Hagyja kend, adok én kendnek szalmát télire!” De nem, jobb szerette, ha maga teremtette elő a télirevalót.

•

Volt még egy őszi beszerzési lehetősége öreganyámnak, a krumpli-böngészés. A határban mindig voltak nagy tábla krumpliültetvények. Akkor még a krumplibogár nem fedezte fel Európát. Mindenhol gyönyörű krumpliszárat lehetett látni. Ősszel a nagyobb táblákat lovas ekével szántották ki. Mikor már a gazdák levonultak teli krumpliszásokkal a földről, mehetek a böngészők. Voltak elég szép számban. Öreganyám is így szedte össze a télire való krumplit. Segítettem én is neki, ha csak tehettem. Rúgtuk mezítelen lábunkkal a sok kemény, fekete göröngyöt. Néha a rög jól visszarúgott, a körömöm is levitte. De a nagy hantokban szinte mindig óriási piros krumpli bújt meg. Vágott vagy apró krumplit könnyű volt sokat találni, de ha kitartóan rugdostuk a rögöket, a végén elég sok nagy krumpli is került a garabolyba.

Kedves emlékek ezek nekem, mert mind öreganyámat juttatják eszembe, de mégis nagyon jó, hogy már rég letűnt ez a kapirgáló, böngésző világ.

• DOHÁNYOS ÉVEIM •

Gyerekkorom javarészt kitöltő munka volt a dohánytermesztés. Édesapámat hosszas rábeszélés után egy finác vette rá: „Hidd el, kifizetődő munka. Jól járunk te is, én is. A dohánytermesztéshez sok kéz kell, az meg neked van, itt a sok gyerek, én pedig jól megfizetem majd!” Apám nehezen állt kötélnek, nem szerette a zavaros ügyeket. Itt érezte, nem megy minden egyenes úton, hosszan beszélgettek anyámmal, vajon milyen csapda, átverés rejtőzhet az ajánlat mögött. Miért gyözködik ennyit ez a dohányfinác? Végül mégis úgy döntöttek: üsse kő, nekiugranak. A finác fizette a földbérletet, amely nagyon kedvező helyen volt, közel a házunkhoz, s a talaj is kitűnő minőségű volt. Dohánytermelést nem lehetett állami szerződés nélkül folytatni. Apámnak gyanús volt, ha mi a finácnak csak felesei vagyunk, miért szól a szerződés a mi nevünkre? „Ez csupán formalitás, ne törődj vele! Különb is, nem mindegy, kinek a nevére szól a szerződés?” Apámnak nem volt éppen mindegy, de valamiből élni kellett, a négy gyerekből három már iskolába járt. Azután a finác sok mindenben segített. Ő választott fajtát (akkoriban a vas- és a rózsadohány volt a legjobban elterjedve vidékünkön), ő hozta ki a magot szerződés alapján, később ő magyarázta el, hogyan, mit kell csinálni, mert a dohánynevelés nem olyan, mint mondjuk a búza- vagy a kukoricatermelés. Külön csinja-bínja van, s aki ezt nem tapasztalta, azt se tudja, hogyan fogjon hozzá. Első nagyon fontos munka a palántanevelés. Már március elején az udvarunk tele volt melegágygal. Ami tulajdonképpen nem más, mint hetven centi magas, három méter széles s legalább kilenc méter hosszú, jól ledöngölt, friss istállótrágya. Erre rá kell helyezni a deszkarámát, azt telehordani majd harminc centiméter magas, porhanyós földdel, s a ráma tetejére jön a léckeretes üvegtábla. Amikor pár nap múlva jól begyulladt a friss trágya, a hőmérséklet 27-28 fok volt az üveg alatt, bevetette apám a kicsírázott dohánymagot. Ettől a naptól kezdve egész karácsonyig állandóan a dohány körül forgott az életünk. A dohány szabta meg, mikor ehetünk, alhatunk, lehet-e vasárnapunk, még a jókedvet, a haragot is ő szabályozta. Meg is veretett néha minket, gyerekeket. Mert ahogy nőni kezdett a palánta, úgy kívánta a gondos odafigyelést, kényeztetést. Márciusban reggel még hideg van, s ilyenkor még nem szabad felemelni az üvegtáblákat.

Mivel szüleink már hajnalban elindultak a rétbe veteményezni, a mi feladatunk volt, hogy kilenc óra felé feltámogassuk azokat téglával. Előbb csak lapjával kellett a téglát a ráma alá tenni, tíz óra körül élére kellett állongatni. Délben pedig lassan, hogy az üvegek össze ne törjenek, le kellett csúsztatni a melegágy mellé az üvegereteket. Délután ugyanazt kellett tenni, csak fordított sorrendben... Közben a napra kellett készíteni kannákba, vödörökbe vizet, s mikor a meleg alábbhagyott, be kellett locsolni a palántát. Ha valami ebből a szertartásból kimaradt, öfelsége, a Dohány rögtön megsértődött. A túl nagy melegtől rögtön lehervadt, a hideg víztől besárgult, s ha nem szellőztettünk helyesen, beállt a palántadőlés. Ezt már verés nélkül nem úsztuk meg. A gombák megtámadták a palánta tövét, s százával mentek tönkre a kis növénykéék. Néha úgy tönkrement a vetés, hogy a közelben levő dohánygyárba kellett menni palántáért. De ez a későbbi évek folyamán történt. Az első évben mindent személyesen apánk végzett. Lett is gyönyörű palántánk. Májusban, fagyosszentek után kezdtük a kipalántálást. Akkor még nem volt kocsink-lovunk, talicskán, hordóban hordtuk a földre a vizet, hogy beöntözzük az elpalántált növényeket. Szedésig vagy háromszor megkapáltuk, közben műtrágyáztuk. Júliustól a fagyokig tartott a szedése. Közben bugázni is kellett, azaz amikor megjelent a szárán a bimbója, ki kellett csípni, mert ha engedték volna virágba szokni, a levelei kicsik maradtak volna, vékonyak, értéktelenek. Ugyanezért kellett kaccsazni is. Első évben nagyon szabályosan csináltunk mindent, a finác is járt a nyakunkra, magyarázott, oktatott, ellenőrzött. Novemberben, amikor az utolsó levelek is kiszáradtak, kezdődött a csomózás. A felfűzött, megszáradt dohányleveleket kötelestől oldottuk le a pajtából, hordtuk be a szobába, ott lehúztuk a kötélről, kisimogattuk, tíz-tizenöt levelet a tövénél fogva kukoricahajjal átkötöttünk, s halomba raktuk. Utána apám bálába kötötte a fényes, barna csomókat, s vártuk, hogy jelentsék az állomásról, megkezdődött a szállítás. Amikor ránk került a sor, a mi finácunk ott állt a többi között, s osztályozta a bálákat. Volt négy osztály. A legtöbbet természetesen az első osztályú dohányért fizettek. Amikor apám hazaért, elmondta, hogy nekünk szinte az egész dohányunk első osztályú volt. Másnap kellett a pénzért menni. Apám óriási

•

összeget hozott haza. Nyomában a finánc. Egy kis részét leszámolta apámnak, a többit zsebre vágta. „Rendben van?” – kérdezte. Mit felelhetett apám. „Rendben!” A finánc elment, apám és anyám leültek számolni. Ennyi és ennyi mázsa volt a dohány. Igazán első osztályú körülbelül ennyi és ennyi lehetett. Ennyi másod-, ennyi harmadosztályú. Ezért ennyi és ennyi pénz járt volna. Ennek a fele ennyi lenne. Megszámolták a pénzt, a duplája volt. Három év múlva kocsit, lovat vettünk, az adóra nem kellett kölcsönkérni. A finánc nem győzte apámat dicsérni, milyen szorgalmas, becsületes, rendes munkásember. Valóban, a ház apraja-nagyja évekig csak a dohány-nak élt. Mindenkinek megvolt a feladata. A dohánynal való munka nem nehéz, már egészen kicsi gyerek is tud bugázni, kacacsazni, ha eléri a dohány hegyét. Szedni meg éppen mindenki tudja, a gyerek még könnyebben, mint a felnőtt, mert nem kell akkorát hajolnia. Csak hát a dohánynál minden munkát pontosan időben kellett elvégezni. Nem hiába mondtam, hogy őfelségét szolgálni kellett. Például a szedését csak reggel korán engedélyezte, utána lelankadt, s nem lehetett a száráról letörni. Ezért hajnalban fél négy, négy órakor keltünk, felrántottuk a dohányosruhánkat, s ki a dohányba. Kilenc óráig szedtük, a levélcsomókat sorokba rakva. Utána a szélén haladtunk a talicskával, abba hordtuk ki a dohánycsomókat, majd hazatologattuk. Tíz utánra otthon volt a szedés. Utána mosakodni. A dohány levele nagyon ragad. Az ujjaink vastagon be voltak vonva vastag gyantával, ami úgy ragadt, hogy alig tudtuk őket egymástól szétszedni. A ruhánk is ragadt, ezért külön ruhánk volt erre a célra. Hideg vízben azonban szappannal szépen le lehetett mosni, nem csípte a bőrünk, a ruhánkat se marta szét.

Az évek folyamán, amikor már kicsit megerősödünk, az öcsém és én sokat versenyeztünk egymással a dohánytermelés minden fázisában. Már palántáláskor kezdtük. Csak gyorsan, pontosan, szépen! Ha gyorsabb a másik nálad, szégyellheted magad, ha nem vagy elég pontos, azaz a palántafúróval nem szorítod elég jól a földet a palánta tövéhez, az ellankad, nem fogja meg, s jön apád haragja. Ezért csak nagyon gyorsan és pontosan volt érdemes dolgozni. Nyáron, iskolaszünetben volt a szedés. Emlékszem, többször – hogy meglepjük a szüleinket – az öcsém és én alig szürkült, nyalábunkba kaptuk a

gúnyánkat, halkán kiosontunk az udvarra, ott felöltöztünk, s ki a dohányba. Az alsó három-négy levelet lehetett egy szedésre letörni, azaz azokat, amelyek kezdtek kicsit sárgulni. Természetesen versenyeztünk. Mire kiérték a szüleink, néha már két-két sort is megszedtünk, s büszkék voltunk, ha apánk megdicsért. A versengésre másik alkalom a fűzésnél adódott. Anyám, a középső hűgom s néha öreganyám is válogatták a leveleket nagyság szerint, s forgatták: egyet színével, egyet fonákjával. Ha simán egymásra fűztük volna, a levelek száradás helyett begyulladtak volna. Az öcsém és én leültünk a földre, egy-egy zsákra, bal lábunk mellett, oldalt a feltámasztott dohánylevelek, bal kezünkkel fogtuk a tűt, amelynek a fokába már be volt fűzve a dohányzsinór. A jobb kezünkkel fogtuk a soron levő levelet a tövénél, az inda mellett. Az indát pontosan a közepén kellett átszúrni, s végighúztuk a tűn. Az én tűm 75 cm volt, az öcsémé 50 cm. Az én tűmmel három fért egy dohányzsinórra, az övéből négy. De az én tűmről csak kétszerre lehetett lehúzni a dohányt, az övéről meg egyszerre. Minden mozdulatunknak nagyon precíznek kellett lenni, közben fél szemmel a másikat lesni. Nem tudtuk egymást legyőzni, csak ha valamelyikünk előbb elfáradt. A felfűzött dohányt az udvarba kötöttük ki, két oszlop közé. Itt száradt a dohány háromnegyedig, utána kötöttük be a pajtába. De ha vihart láttunk készülődni, mint az eszeveszettek oldoztuk le a köteleket, s hordtuk őket a pajta földjére, nehogy megázzanak, sokat vesztek volna minőségükből.

Ma se tudom, miért, egyszer csak nem jött többet a finánc. Ekkor apám önállósította magát, még évekig küszködtünk a dohányossal. Haszon biztos volt belőle, de mi továbbra is szegények maradtunk.

Emlékszem, egyszer – negyedik elemibe jártam –, december volt, esti szürkület, s mi mindannyian csomóztuk a dohányt. Szorított az idő vészesen, közeledett a szállítás napja. Egyetlen kis szobánk tele volt dohányossal, dohányporral. A szüleim az asztalnál dolgoztak, mi, gyerekek a padkán, sámlikon, amikor váratlanul beállított az én tanító bácsim. Kötelező családlátogatásának tett eleget. Tiszteletére mindjárt meggyújtottuk a petróleumlámpát. Ő barátságos volt, én mégis nagyon szégyelltem, hogy akkora rendtelenségben talált bennünket. Másnap kerültem a tekintetét, féltem, elmondja

•

az osztály előtt, hogy milyen szegényen élünk, de nem vettem észre hozzám való viszonyulásában semmi változást. Ma úgy gondolom, még inkább tisztelhetett, mikor látta, ilyen körülmények között is kitűnő tanuló vagyok.

A dohánynak köszönhetően megnőtt apám ismeretségi köre. Szerkesztett egy dohányvágó gépet, amely nagyon finomra tudta vágni a dohányt. Ezt feketén eladogattuk, s jutott pénz a legszükségesebbekre. Mi, gyerekek elnézegettük, hogyan sodorják a cigarettákat, s elhallgattuk vitáikat a dohány minőségéről. Így megtudtuk: az anyadohány a legminőségesebb. Öcsém és én gyorsan megtanultuk, hogy hogyan kell jól szelelő cigarettát csavarni, s persze szívni is. Cigarettáztunk az öcsémmel, s lestük az ablakon át az utat, jönnek-e már a szüleink. Ha észrevettük őket, gyorsan kinyitottunk ajtót, ablakot, ruhákkal hajtottuk ki a füstöt. Az öcsém táskaalja mindig tele volt vágott dohánnyal. Az iskolából hazajövet a sötétben egész kis csoport gyűlt köréje, és együtt füstöltek. Mikor benyitott otthon az öcsém, megcsapott az erős cigarettaszag. „Pista, borzasztóan érzik!” – sűgtam oda neki. Ő kiment a konyhába, öblögette a száját, majd rám lehelt. „Még mindig?” – kérdezte. „Még mindig” – mondtam riadtan. Szüleink egész biztosan mindent tudtak, annál is inkább, mert ők nem dohányoztak. Később a középső húgom is társult hozzánk, s felnőtt korára csak ő vált igazi dohányossá. Az öcsém és én, mire nyíltan rágyújthattunk volna, nem tettük többet.

Otthon vallásos nevelést kaptam. Templomba vasárnaponként, ünnepekkor rendszeresen eljártunk, előbb a szüleink kezét fogva, később mi, testvérek együtt, még később már külön-külön. Szerettem templomba járni. Ott minden nagyon szép, ünnepélyes volt. Maguk a magas falak, oszlopok, a mennyezet freskói, az ablakok díszes vitrázsai, a szentek szobrai, a szentképek egész sora. Órákig, azaz egész mise alatt el tudtam nézegetni egy-egy szobrot, s elképzelttem: „Vajon hogy élhetett az a szent? Például Szent József mint ács miket készített? Ott, ahol ő élt, milyen házakat építhetett? Mit adott enni a kis Jézusnak?” Ugyanígy gondolkoztam Szűz Máriáról is. „Csakugyan ilyen ruhában járt? Vagy csak így szokták ábrázolni? Hogy tudott mosni, kapálni ezekben a földig érő ruhákban, fejére terített fátylakban? Ugyancsak kényelmetlen viselet lehetett!” Számomra a szentképeken a háttér is izgalmas volt. A *Jézus az Olajfák hegyén* című festményénél egyre azt fürkésztem: „Vajon melyik lehet az olajfa? Egyáltalán, hogy tud fán olaj teremni?” A festményeken a szentek feje körül csillagból kört mintáztak. „Vajon valóban csillagok ragyogtak ezeknek az embereknek a feje körül?” Ezer titok, rejtély vett körül a templomban. Mise alatt könnyörgések, hálaadó imák tágították tudatomat, vitték a szívem egyre felfelé. Gyorsan megtanultam minden imát, éneket, s együtt mondtam a többiekkel. Szólt az orgona, az ének tömjénfüsttel együtt szállt az ég felé, s a ministránsok úrfelmutatáshoz, áldozáshoz csöngették. Már kisiskolás koromban kialakítottam az én kis külön fohászaimat. Térdeltem a templom hideg kövén, lehajtottam alázatosan a fejem, és saját szavaimmal kértem az Istent, hallgasson meg. Hittem a Jóistenben, az ő igazságosságában, jóságában. Hittem, jónak kell lennem, nem szabad megbántanom a Teremtőt. A miséről kimenve nehezen tudtam emberekkel szóba állni, lélekben még Istennél jártam, s erőfeszitésembe került visszatérni a földre. Ebben az erősen vallásos korszakomban kerültem kapcsolatba a Mária-társulattal. Lehettem tizenkét-tizenhárom éves. Ez a csoportosulás a Szűz Máriát különösen tisztelő emberek társulata. Főként nőké, lányoké, férfit csak ritkán láttam megfordulni a társulat vezetőjénél. A mi csoportunk vezetője Prigodánovics Mariska néni volt, aki a Kertekben lakott egy alacsony, kis, öreg házban, a kertje tavasztól őszig tarkállott a

nyíló virágoktól. Ezen a társaságon belül működött a Rózsafüzér Társulat, s a Mária-lányok csoportja. Én mindkettőnek tagja lettem. Mint rózsafüzér-társulati tag minden hónap első vasárnapján mentem a Mariska nénihez cédulát cserélni. Ezekre a kis papírszeletekre egy-egy mondat volt felírva, s este, mikor a rózsafüzért imádkoztam, ezt a mondatot kellett beszöni az *Üdvöz légy, Mária* közepébe: „...áldott legyen a te méhednek gyümölcse, Jézus, kit érettünk a világra hoztál, Asszonyunk, Szűz Mária...”, vagy „...áldott legyen a te méhednek gyümölcse, Jézus, kit érettünk a keresztre feszítettek, Asszonyunk, Szűz Mária...” Tizenöt ilyen befűzni való mondat volt. Minden este lefekvés előtt el kellett mondani egy hiszekegyet, egy miatyánkot, tíz *Üdvöz légy, Mária*t. Nem volt szabad kihagyni egyetlen estét sem, az már a lustaság bűnének számított volna. Be is tartottam évekig. Ima alatt mindenféle jóra szerettem gondolni, például, hogy jó tanulók legyenek a testvéreim és én magam is, a szüleim meg ne betegedjenek!

Amint már mondtam, minden hónap első vasárnapján mentem cédulát cserélni. Ilyenkor már volt ott több lány, asszony is, sokszor sötétig imádkoztunk, énekeltünk. Első vasárnapokon és más neves ünnepeken, a kilenc órai misén a Kis Szent Teréz-templomban mi, Mária-lányok külön csoportban, elől álltunk az oltárnál, mind-egyikünk vállán keresztül széles, világoskék szalag volt. Egy kislány tartotta elől, piros bársony párnán a koronát, egy mögötte a feszületet, s hárman a Mária-lányok lobogóját. Ha jól emlékszem, a rojtos lobogókra Szűz Mária és Jézus voltak festve. Mise közben Mariska néni cserélgetett bennünket, hogy mindenkinek jusson egy kis lobogótartással járó dicsőség. Karácsony közeledtével összegyűltünk esténként a Prigodánovics-házban, s karácsonyi énekeket, verseket tanultunk. Már jó előre tudtuk, ki köszönti majd fel a karácsonyfát az éjféle misén, ki a pásztorok miséjén. Néhányszor nekem is kijutott ez a megtiszteltetés. Emlékszem, sötétedéskor gyülekeztünk Mariska néni kis, meleg konyhájában. Ilyenkor fia és férje is ott voltak. Misére való indulásig énekeltünk, verseltünk, majd csoportosan indultunk a csillagfényes vagy éppen sűrűn havazó éjszakába. Az oltár mellett már ott tündökölt égő gyertyáival a hatalmas fenyő, alatta jászolban a mosolygó Kisded, anyja, apja ráhajolt, körülötte

térdelő pásztorok, távolabb legelésző bárányok. Zsúfolásig megtelt a templom, egyként énekelték a szebbnél szebb karácsonyi dalokat, amit a kántor átütő basszus hangja vezetett, s a zengő harmónium kísért. Miután a pap elmesélte a kis Jézuska születésének történetét, véget ért a mise, s ministránsai kíséretében elhagyta a templomot, elhalt az ének, de a templom továbbra is fényárban úszott, a levegőt fenyőillat s tömjén illata töltötte meg, az emberek pedig nem mozdultak a helyükről, várták a Mária-lányok köszöntőjét. Ekkor a síri csöndben – mondjuk én – megköszörültem a torkom, s hangosan, ahogy csak tudtam, elkezdtem a karácsonyi köszöntőt. Mondtam, mondtam, a szemem le se vettem a jászolról, s egyszer csak elmúlt a remegésem, nagy boldogság töltött el, személyesen a Szent Családdal beszélgettem. A vers végén egy pillanatra csend lett, majd óriási, visszhangzó taps töltötte meg a templomot. Nem is kellett nekem szebb ajándék karácsonyra! Utána siettünk haza, mert a pásztorok miséjén már újra ott voltunk. Ekkor más lányok köszöntöttek.

A Mária-lányoknak szomorú feladata is volt. Mikor Mária-társulati tag halt meg, nekünk, lányoknak el kellett mennünk a temetésére. Érkezésünket a hozzátartozók mindig hangos sírással fogadták, ami bizony engem is rögtön megríkatott. A gyászszertartás alatt a koporsó mellett tartottuk a koronát, a feszületet, a lobogókat, majd a halottas menet elején haladtunk énekelve, imádkozva. Akkor még házaktól temettek, s bizony, nem egyszer ugyancsak elhalt a karunk, mire a városszéli temetőbe értünk. Fáradságunkért általában kaptunk egy-egy zsebkendőt, amit a körösztre, lobogóra kötött a gyászoló család. A temetésekről mindig megtörve, fáradtan, szomorúan tértem haza.

Így történt meg, hogy felnőttkoromig jól megismertem a temetkezési szokásokat, a lakodalmásokat viszont egyáltalán nem. Az első esküvő, amin részt vettem, a sajátom volt. A Mária-társulati tevékenységemnek akkor szakadt vége, mikor a kórházban kezdtem dolgozni. Ott ügyelnem kellett sok ünnepepon át, éjjel-nappal. Vallásosságomat is teljesen átalakította az ott látott emberi szenvedés, de hitetlenné nem váltam.

• DISZNÓVÁGÁS •

Valamikor gyermekkoromban, minden évben otthon vágunk egy disznót, kivéve azt az időszakot, amikor kötelező beszolgáltatás fejében elhajtották tőlünk. Még az első tavaszi vásáron nézte ki apám a malacot, zsákban a vállán hazahozta, beengedte a tisztára takarított ólba. Néha csak akkorka volt, hogy elveszett a frissen hintett szalmában. Egyszer, emlékszem, itthon voltak Gunarasról a keresztanyámék. Apám hazahozta a vásárból a malacot, de vissza kellett még mennie keresztapámnak segíteni valamit vásárolni. Ezért siettében beengedte az apró jószágot a konyhába. Tiszta fehér kismalac volt, csak az orrocskája volt rózsaszín. A konyha jó meleg volt, a sporhetban égett a tűz, főztem a vasárnapi ebédet. Melegedhetett volna a malacka, de nem akart. Csak sírt. Mi leguggoltunk mellé, csodáltuk, milyen tiszta, mintha megfürdették volna, mielőtt kivitték a vásárra. Próbáltuk simogatni, becézni. A kis árvának nem kellett a kedveskedésünk, csak a testvérei után sírt: „úííí...”, csak az ajtó körül forgott, s mikor valamelyikünk kinyitotta, ki is ugrott rajta egy szempillantás alatt. Rohant egyenest a nyitott hátsó kapun át a szántásokra. Láttuk, hogy fele se tréfa, az öcsémmel utána vetettük magunkat, de nagyon ügyes kismalac volt. Vágtatott a nyirkos, puha, feketeföldön, dús pipacshajtások s más kora tavaszi fűcsomók között, s bánta is ő, hogy hamarosan a füle hegyéig sáros lesz. Nagy nehezen tudtuk csak visszaterelni, magunk is tetőtől talpig sárosan, ahogy néhányszor utána vetettük magunkat. Szerencsére a malackának nem történt baja, csak rólunk szedte le apánk a keresztvizet, mikor hazaért a rokonokkal, mert meg is betegedhetett volna a malac a hideg sárban. Ez a malac is szerencsésen megnőtt, kigömbölyödött, s elődei sorsára jutott.

Nálunk néhány napos készülődés előzte meg a disznóvágást. Mosás, vasalás, nagytakarítás. Előző nap apánk kifente a késeket, a kisbaltát, mi egy egész kosár vöröshagymát tisztítottunk meg, s nagy tányér fokhagymát. A famozsárban összetörtük a borsot, a köménymagot. A ház különféle szagok egyvelegével telt meg, s ezért-e vagy másért, alig tudtam aludni az éjszaka. Hajnalban, amikor az első segítség az ajtónk előtt topogott, már én is fel voltam öltözve, anyának segítettem beágyazni. Még sötét volt, amikor négy-öt férfitrokon adta körbe a szoba közepén a pálinkásüveget, majd kivo-

nultak az udvarra, s anyám utánuk a nagy cseréptállal. Én sohase, se kis-, se nagykoromban nem vettem részt a disznó leszúrásánál. Nem szerettem az egész disznóvágást sem. Estére mindig minden csupa zsír volt. Még a kilincsek is ragadtak.

Mire anyám behozta a tele tál vért, már égett is a szalma a disznó oldalán. Ekkor már az udvarban, az üst alatt is égett a tűz, kellett a meleg víz a disznó lemosásához. A konyhában pedig a reggelire való sült vérhez már pirult a hagyma. Lassan érkeztek az asszonyok is. Elsőnek ángyi, az Olajos Misa bácsi felesége, majd anyám húga, Annuska és apám nővére, Rozi néni. Kosarukból előkerültek a tiszta, vasalt kötények, a kiségitő tepsiket, tálakat átadták anyámnak, közben nevetve tréfálkoztak. Ilyenkorra már kellett is egy asszony a nagy vajlinglel az udvarra. Általában egy nagy vajlingban ángyi cipelte be a hasán a gőzölgő belet a májjal, s egy kis hasaalja szalonnával. Mire a sült máj, szalonna, hagymán pirított vér az asztalra került, már szét volt hasítva a disznó. Reggeli alatt elhallgattam, hogy saccolgatják a férfiak, hogy a hízó hány kiló lehetett. Megvolt vagy száz is! A szalonnája vagy ötujjnyi. Csak apámra néztem, s tekintetéből kiolvastam, mennyi az igazság, mennyi a jóindulatú túlzás a nagybácsik részéről. Azt tudtam, hogy ezt a húst kell majd beosztani egész évben, bármennyi is.

Reggeli után következett a sonkák körüldolgozása, az orja szétszedése, a szalonnatáblák szabása. Közben gyúlt egy edényben a kolbásznak való hús, egy másikban a zsírnak való. Kisebb húsdarabok, zsírfronclik, jól lekopasztott csontok kerültek egy tálba a déli paprikáshoz. Az aba alatt égett a tűz, a gőzölgő üstbe került a hurkának, svarklinak való. Az asszonyok sürgették a paprikásnak valót, este lesz, mire a gyerekek széthordják az ebédet. Majdnem úgy is lett. A forró, piros, csupa zsír paprikásból anyám előbb a rokonoknak szedte meg a tányérokat, s mi, gyerekek hordtuk szét, két kézben fogva egyensúlyoztunk utcák hosszát a babérlevél-illatú ebédrel. A rokon kilöttyintette a saját edényébe, s már nyújtotta is vissza a tányért. „Nem mosom el, nehogy ne egyen jövőre a disznótok” – mondta mindegyik.

Estefelé már ki volt mosva a bél, hagymás vízben állt, darálták a kolbászhúst. Mások a svarklinak valót szabdalták apróra, megint

•

mások a kásás hurkát töltötték. Nekünk, gyerekeknek is jutott munka, tüzelni az aba alatt az udvarban, tüzelni a konyhában, ahol már vacsorára főtt az orjaleves, kihordani szálanként a hurkát az abába, vigyázni a macskákra, nehogy kikezdzék a húst, ami kifagyasztás végett volt szétrakva az udvarban. Egész nap nagy volt a sürgés-forgás, senki sem unatkozott. A munka mellett ment az állandó hecc asszonyok és férfiak között. Rosszkedvű emberre nem emlékszem egyetlen disznóvágáson sem. Estefelé, akik eddig iskolában voltak, azok az unokatestvérek is megérkeztek. Ekkor bezavartak bennünket a szobába, ami ilyenkor sötétben volt, mivel az egyetlen petróleumlámpa a konyhában kellett. A ricsaj néha majd szétvetette a szobát. Ilyenkor beszéltek az asszonyok, mindegyik a saját gyerekét nyugtatta, a viláért se pirongatta a másét. Hét-nyolc órára a vacsora a szobában volt, az asztalon. Kezdtük a zsíros orjalevessel. Utána jött a kemencéből kikerült, tepsikben sercegő hurka, kolbász, pecsenyehús, mellette krumpli, külön tálban savanyú káposzta. A végén fánk vagy hájas kifli egész vajlingleggel. Ital nálunk a vízen kívül más nem volt. Nemcsak nálunk, de azoknál a rokonoknál sem, akikkel összejártunk disznót vágni. Vacsora után ki-ki hazament, anyám azonban előbb kóstolót rakott minden résztvevő kosarába: darab hurka, kolbász, pecsenyehús, abált szalonna, töpörtyű. Jól széthordták azt a kis disznót, de ez volt a szokás. A kóstolókat általában visszakaptuk.

•

*

Ezekből az időkből maradt fenn a családukban Zsuzsa húgom egy mondása, ami idővel szállóigévé vált: „Vagy ettek már?”

Az úgy volt, hogy édesapám nővére, Rozi néni disznót vágott. Nekik nem volt gyerekük, a Flóri sógor nem is szerette őket. Nagyon mogorva volt, bármit csináltunk, csak kunkogott egyet az orra alatt, s csinálta tovább a dolgát, mintha ott se lettünk volna. A nagynénémhez szerettem járni, szép, fehérre súrolt fapadlójuk volt, az ablakokon angyalkás, slingelt, fehér függönyök, példás tisztaság mindenhol. A sógortól azonban félttem. A legszívesebben sose mentem volna hozzá, de a disznótör az egészen más. Nem volt olyan gyerek, aki ne szerette volna a disznótoros vacsorákat. Csak hát

•

nagyon sokan voltunk. A sógor kijelentette, nehogy mind elvigyen bennünket az apám, mert megesszük a disznót. Így egy disznóöléskor csak két gyerek mehetett, a következő évben másik kettő. Abban az évben az öcsémén és rajtam volt a sor. Éppen az ebédnél ültünk, amikor megszólalt a kapucsengő. „Ki lehet az?” – horkant fel a sógor. S duzzogva ment megnézni, ki meri ilyenkor háborgatni. Résznyire nyitotta ki a kaput, s kit lát? Az én pöttöm húgom hátán iskolatáskával nyomulna befelé. A sógor útját állta, de Zsuzsa „vagy ettek má?” csatakiáltással átbújít a nagydarab ember hóna alatt, s egyenest a konyhába. Köszönni is elfelejtett, üres helyet keresett magának. Apám pirongatta volna, de az egész asztalnép hangos hahotába tört ki, ugyanis mindenki hallotta a nyitott konyhaajtón keresztül a kapuban elhangzottakat. Én megszeppenve hol apámra, hol a morgó sógorra néztem, de a túláradó derű lefegyverezte mindkettőjüket.

*

Egy még sokkal régebbi eset: öreganyámnak is sok gyereke volt, s neki is volt anyai ágon gyerektelen rokona, aki bent lakott a Kukucskában, a Tisza-parton. Oda öreganyám is csak fele gyereket vihetett egyszerre disznótorra. Gyerekei között volt egy ikerpár, a Rozi és az Ila. Úgy döntöttek, hogy közülük csak az egyik mehet. A másik nem búsult, mert közösen kitervezték, hogyan lakhat jól az otthonmaradt. Titokban varrtak egy vászonzacskót, s azt vászoncérnával annak a nyakába akasztották, a ruhái alá, aki ment. Ebben az esetben a Rozi. Vacsora alatt mindenből rak majd a zacskóba. Úgy is történt. Senki se vette észre, s megtelt a vászonzacskó sült hurkával, kolbásszal, mehettek haza. Már majdnem hazaértek, amikor Rozi hangos sírásba tört ki: „Jaj, jaj, jaj, elveszett a zacskóm!” „Milyen zacskó, te?” – hüledeztek a szülők. „Az Ila vacsorája” – szepegte a bánatos lány, és töredelmesen elmesélte, mit tett, de a vékony vászoncérna elszakadt. Visszafordult a család, keresték a zacskót. A telehold fényénél a csikorgó havon jól látták az utat, de bizony hiába, a zacskónak se híre, se hamva, valakinek jó vacsorája lett.

• A TISZA •

Kezdhetném úgy is, hogy életemben kétszer fuldokoltam a Tiszában, ami igaz ugyan, de nem szeretem a „szenzációhajhászást”. Inkább úgy kezdem, hogy Tisza-parti városban születtem, s a folyó valamilyen formában mindig hozzám tartozott, mint egy távoli rokon, akit ritkán lát az ember, de tudja, a családhoz tartozik. A folyóról sok legendát hallottam kicsi koromtól kezdve, többek között azt, miért ilyen kacskaringós. Azért, mert amikor a Jóisten teremtette a földet, nem ért rá mindenre odafigyelni, s a számára bízta, mutassa meg a Tiszának, merre kell folynia. A számár ballagott előre, de útközben megéhezett, s legelészni kezdett. Hol jobbra, hol balra lelt szebb legelőre. A folyó kíséerte. Ezért ténfereg a folyó ma is hol erre, hol arra. Azt mesélték, hogy a Tisza valamikor Felsőhegy alatt folyt, ami jó hat kilométerre van a mai medrétől. Nem tudom, igaz-e, de a várostól északra, a Pánában ma is van néhány Holt-Tisza-ág. Amíg nem szabályozták magas gátakkal, ugyancsak öntörvényű volt, vad, zabolátlan, gyakran öntötte ki tavasszal a várost. Zentának ősi része a Kukucska. Itt régen vesszőből font, sárral tapasztott házak álltak. Tavasszal, amikor kiöntött a folyó, ellepte a házakat, az emberek partosabb (magasabb) részre menekültek, majd az ár levonulásával újratapasztották házaikat, s visszaköltöztek. Egy másik legenda a törökök idejéből való. Ez a híres zentai csata története. Ezt apám esténként többször is mesélte nekünk, s mindig izgatottan figyeltük. „Az úgy volt – mondta –, hogy jött a török óriási hadsereggel, maga a szultán is velük volt. El akarta foglalni egész Magyarországot. Hírül vették ezt a magyarok, készültek is az ütközetre, de az ő csapatuk sokkal kisebb, gyengébb volt. Kilátástalannak látszott a helyzet. A magyar sereg élén Savoyai Jenő állt. Kémjei tudósították a török sereg mozgásáról. Tudta, nem ütközhet meg az óriási túlerővel, az biztos halál lenne maroknyi csapatának. Mit tegyen? A török már a Tisza túlsó partján tanyázott, s építette a pontonhidat a folyón. Az éjszaka leple alatt akart átvonulni. Eugén hercegnek támadt egy ötlete. Egy halásznak megparancsolta, hogy sötétedés után evezzen hangtalanul a hídhoz, s akasszon alá égő lámpát. A herceg az ágyúival a zentai részen, a fák között megbújt. A sötétben megkezdődött a török átkelése. Jöttek óriási lármával, gyalog, lóháton, szekérrel. Ekkor kapta a parancsot a monarchia császárától, hogy azonnal vonuljon

•

vissza. De a herceg nem engedelmeskedett feljebbvalója parancsának. Megvárta, míg megtelik a híd, ekkor ágyúival a lámpa irányába lövett. A híd közepe nem létezett többé. A törökök éktelen ordításba kezdtek, nyomták volna vissza a hátuk mögött jövőket, de hiába. A sereg csak nyomult, nyomult előre. Az emberek, állatok, szekerek mind a folyóban végezték. Az óriási hadsereg már majdnem mind hullámsírjában volt, amikor maga a szultán ért a hídhöz. Ekkor értette meg, miért üvöltének előtte a katonák. Maradék seregével visszavonult. Reggel látták, egész sziget képződött a törökök holttestéből. Az osztrák császár hamarosan értesült a hihetetlen, fényes győzelemről. De mivel a herceg megszegte a parancsot, bilincsbe verve vitték fel hozzá Bécsbe. Aranybilincsbe verve...”

A sziget ma is ott van Zenta alatt, ez a Poronty. Azt mesélik, még a múlt században is lehetett a szigeten régi kardokat, pajzsokat, csontokat találni. Iskoláskoromban mi is voltunk kirándulni tavasszal a Porontyon, de én csak gyönyörű fűzfa- és nyárfaerdőt láttam, alatta dús fűvel. Mellettünk hallgatagon folyt a Tisza, hiába firtattam tekintetemmel, néma maradt. A Tisza vize mindig zavaros, iszapos volt, valahányszor láttam. Vajon valamikor is ilyen lehetett? Biztosan nem, mert öreganyám mesélte, aki a Kukucsában született, hogy gyerekkorában a Tisza vizét itták. Egyszer, amikor sötétben küldte le az anyja egy korsó vízért, belebukott a folyóba. Egy éppen kikötni készül halásznak akadt meg benne az evezőlapátja.

Az én gyerekkoromban már szabályozva volt a folyó, de tavaszi nagy áradások idején veszélyeztette a szántókat, néha-néha a várost is. Ilyenkor, ha két-három ember összeverődött, csak a Tiszáról beszélgettek: „Még mindig gyün a víz, mán a tötés tetejit nyaldossa” – adták át egymásnak a rémisztő híreket. Ilyenkor apám nem várt semmilyen hivatalos felszólítást, ásót, lapátot vetett a vállára, s megindult a folyó felé. Zenta közvetlen a folyó partján fekszik, de mi a város másik szélén laktunk, minket nem veszélyeztetett soha az árvíz. Apám mégis szó nélkül ment menteni a másét. Éjjel-nappal farkaszemet néztek a hatalmas, megvadult vízzel. Hordták a földet a töltésre, ki mivel tudta. Mégis néha a víz győzött. Gyümölcsösöket, házakat, szántókat nyelt el. Azután ahogy jött a nyár, lassan visszahúzódott, termékeny iszapot hagyva maga után. Nekünk az árte-

•

rületen, a töltésen belül, a Budzsákban volt egy kis darab földünk, amit a víz minden évben elöntött. A várostól kaptuk ingyen azzal, hogy be kellett telepíteni kőrisfával. Még a fák meg nem nőttek, használhattuk az aljukat. Apám kosárnak való vesszőt is telepített egy darabon, ennek a vége közvetlenül a vízre forgott. Ide jártam dolgozni apámmal. Nagyon szerettem a Budzsákba menni, ott minden más volt, mint máshol. Az út a Népkeren keresztül vezetett. Bámultam az óriási tölgyfákat, szinte nem is láttam a tetejüket. A fák alatt rendben tartott utak, mellettük üde fű, tele virító százszorszéppel, fényes, sárga boglárkával. A park után következett a töltés. A töltés tövében lapult a gátör fehérre meszelt háza. Magát a gátórt sohase láttam, de nagyon fontos személyiségnek képzeltem, hisz ő vigyázta a Tiszát. A töltés túloldalán göcsörtös, százéves füzek álltak, lábuk gyakran egész évben az árvíztől visszamaradt vízben ázott. A fák között kiemelkedő, döngölt nyúlgát húzódott a folyóig. Ott északnak fordultunk, s a víz folyását követve a partján ballagtunk tovább. A Neki kutyánk velünk volt, apám lehajolt, s a térdét veregetve hízelgő hangon hívta: „Neki, gyere ide!” Az szegény gyanútlanul kocogott eléje. Lihegett a melegtől, de a szeme bizalmasan nevetett, s a farkát csóválta. Apám fölkapta, s bedobta a Tiszába. A kutya nem merült el, hanem bámulatos ügyességgel kiúszott, hozzánk szaladt, s megrázta a nagy, fehér bundáját. Így mi is felfrissültünk a Tisza vizétől. A keskeny gyalogösvény két szélén, dús bozót húzódott ezerszínű vadvirággal, közte milliányi méhecske, bogár zümmögött. Apám kalapja mellé illatos, rózsaszín mogyoróvirág-bokrétát tűzött. Ősz felé nekem szedett egy csokor szederágot tele csillogó, fekete, savanykás-édes szederrel. Volt egy növény, amitől féltem. A farkasalma. Hetven-nyolcvan centiméternyi magas bokor volt, hosszúkás levelekkel s almához hasonló, zöld bogyókkal. Kicsit messzebb az úttól, a kőrisfák alatt nőtt, sötét nyirkos helyeken, s én azt gondoltam, az a farkasok tápláléka. Mért hívnák különben farkasalmának? Márpedig akkor itt az erdőben valahol farkasok is élnek. Hiába mondta apám, hogy csak képzelődöm, nagyon féltem eltávolodni az úttól akár csak annyira is, hogy egy távolabbi szederágot leszakítsak. Még a kígyóktól is féltem. Nem láttam soha egyetlen egyet sem, de képzeletemben ott lapultak a nyirkos földön,

a farkasalmák alatt. Sok évvel később a szegedi múzeumban láttam egy kiállítást Tisza menti mérges kígyók címmel. Bizony volt vagy tízfajta. Borzadva néztem a preparált kígyókat, míg fel nem fedeztem egy alájuk biggyesztett szöveget: „Kihaltak, ma már egyetlen faj sem él.” Ha én ezt kicsi koromban tudtam volna!

Mentünkben sokat néztem az óriási vizet, mely hol tükörsima volt, hol szél borzolta, ezernyi ráncot vitt a hátán. Néha belekábultam a víz nézésébe, s úgy tűnt, nekem jön a Tisza. Félúton lehetünk, amikor megláttuk a vízben, közel a parthoz a jelzőlámpát. A folyóban állt mozdulatlanul, s éjjel-nappal állandóan villogott. Tudtam, alatta régen elsüllyedt hajó fekszik, s a fény figyelmeztet minden hajót, csónakot: „Vigyázat, életveszély!” Azután, hogy megérkeztünk, ezen a földön dolgozni kellett, mint bárhol máshol, s kicsi kislánykoromban bizony eluntam magam. A zöldégsoroknak sehogy se értem a végére az egyeléssel. „Na, eredj le egy kicsit a Tiszára!” – küldött le ilyenkor apám. Leereszkedtem a földünk végén az ilyenkorra már visszahúzódott folyó homokos partjára. Leguggoltam a csillámló homokra, kagylókat keresgéltem, néztem a vizet és a túlpartot. Néha egy-egy uszály húzott el a folyó közepén, itt-ott egy-egy halászcsónak, vagy éppen csak a csendes vizet láttam, sárgán, zavarosan. Csak folyt-folyt szakadatlanul, időnként kezes-lábas faágakat úsztatva. Néha csobbant a víz, egy hal fényes háta csillant meg a napon. Figyeltem, újra csobbant. „Milyen szépen játszanak a halak!” – gondoltam. A titokzatos túloldalt is szerettem kémlelni. Ott is ugyanolyan füzes volt, mint nálunk, mégis azt hittem, ott már egészen más világ van. A híd ekkor még nem volt újjáépítve a Tiszán, nem is keltem át rajta nagykoromig. Egyszer, míg a túlpartot fürkésztem, egy ember lejött vizet meríteni, s átkiabált hozzám. Csak bámultam rá csodálkozva. Nem is igyekeztem megérteni, mit mond. Úgy nézett ki ugyan, mint az itteniek, de ki tudja, milyen nyelven beszélt. Lehettem akkor öt-hat éves.

Egyszer egy meleg nyári estefelé ballagtunk haza a Budzsákból apám és én. Apám kalapja mellett ott virított a szokásos rózsaszín bokréta, jókedvünk volt, halkán énekeltünk („*Által mennék én a Tiszán ladikon...*”). Apám vállán a kapa, kezében a kenyereskosár, mezítelen lábunkat melengette a langyos homok. A lemenő nap

•

rézsútosan ragyogta be a folyó vizét. Valami szürkés-sárgás, szárnyas, apró élőlények milliói repdestek a víz fölött. Megálltunk, s nem tudtuk szemünket levenni a látványról. Olyan volt, mintha egyszerre virágba borult volna a folyó. „Ez a tiszavirág – mondta apám. – Minden évben csak egyszer látni.” Életemben akkor az egyszer láttam tiszavirágot. A nóta azt mondja: „... egy sem él odáig, míg olvasok százig, temető a Tisza, mikor kivirágzik...” Nem tudom. Nekem felejthetetlenül szép volt.

Nagyobbacska koromban sokat sétáltam a rakpart feletti sétányon. A korzó is a Tiszára forgott. Az egész várost szegélyező folyóparton óriási vadgesztenyefák álltak. Májusban, mint valami csodára, jártam alájuk. Áhítattal néztem az ünneplőbe borult lombokat. Milliónyi lobogó gyertyára emlékeztető virágukat szélesre tárt ágkarukkal emelték a ragyogó májusi égre. Alattuk pedig a Tisza szélesen, a tavaszi nap fényesítette szőke hajával hömpölygött Ada felé. Néha bizony a rakpart lépcsőiből alig látszott egy-kettő.

A gimnázium épülete két percre ha van a folyótól. Gimnazistakoromban rajzórán kivittek bennünket a folyót lefesteni, tornaórákon pedig a töltésen tornáztunk.

Azután idővel minden a múlté lett.

Az ének azt mondja: „Ki a Tisza vizét issza, vágyik annak szíve vissza.”

Én még hozzátenném: ki a Tisza vizét nézi, azt az emlék egy életre elkíséri.

Sok küszködés után végre kinyíltak a krizantémok. Már amelyik kinyílt. Rengeteg baj érte az ültetvényt fejlődése során. A legnagyobb kár a kukacinváziából származott, amely jó két hétig tartott. Mindenféle permetezés ellenére nyüzsgötek a különféle színű és nagyságú kukacok a krizantémok levelein, kiették a zsenge hajtások közepét. A növény a levélhóraljából új ágacskákat fakasztott, ezt is kimarták, sok helyen csak az oldalhajtás oldalhajtásából fejlődhetett ki virágbimbó, ami már jóval később és jóval kisebb virágot adott, mint ha az anyanövény virága nyílt volna ki. Rengeteg idegeskedéssel, éjjel-nappali törődéssel valamennyinek mégis sikerült virágba borulnia az ünnepekre. Az ünnep előtti héten mindennap árultunk. Nellike is eljött segíteni. Mire elmúltak az ünnepek, testileg-lelkileg ki voltunk merülve. Úgy határoztunk, hogy hazavisszük a Nellikét a gyerekekkel, s elmegyünk Gyopárosfürdőre. A meleg gyógyfürdő, a barátságos környezet valóban pihentető volt. A fürdőtől hazaérve Katinka azzal fogadott, hogy „Örke, nézd már át a nyelvtanfeladatot!” A nyelvtankönyvében egy csomó szó volt felsorakoztatva, s meg kellett határozni, hogy melyiket írják j-vel és melyiket ly-nal. Többek között a csoroszlya szó is ott volt. Megkérdeztem tőle, tudja-e, mi az a csoroszlya. Persze, hogy nem tudta! Egy tömbház harmadik emeleti lakásában semmire se volna jó egy ilyen szerszám, s bizony nálunk, a nagyszülőknél se kellett soha. A dédapja, azaz apám csoroszlyáját már rég elnyelte az enyészet. Emlékeimben azonban még megvan, s elmondtam neki, hogy az egy hosszúkás, tömör vasdarab, 50-60 cm hosszú, tíz-tizenöt széles, az egyik végén a teteje hajlott, az alja egyenes, elvékonyodott, éles. „Ezt a kiélesített, erős vasat, ami egy óriási késre emlékeztet, szokták ráerősíteni az ekegerendára, az ekevas elé. Szántás közben, a csoroszlya halad előre, az hasítja a barázdát, megkönnyítve egy kicsit ezzel az ekevas dolgát.” Figyelt rám nagyon a lány, nem tudom, mennyit értett meg belőle. Mindenesetre most már többet tudott a csoroszlyáról, mint a tanító nénije. Másnap hazaérve Gyopárosról, Katinka azzal fogadott, hogy: „Képzeld, Örke, a tanító néni sem tudja, mire való a csoroszlya! Ő úgy hallotta, hogy néha az öregasszonyokat szokták így hívni.” „Az is igaz – mondtam –, hogy a magas, sovány, hajlott hátú öregasszonyokat szokták vén csoroszlyának »becézni«, mert valóban arra emlékeztetnek.”

•

Mikor újra szóba került ez a bennem rég mélyre temetett szó, elmeséltem Katinkának a mi otthoni csoroszlyánkat, amely gyerekkorom részévé vált. Szántás idején az ekegerendára rácsavarozva járt a kocsiderékban oda-vissza a rétbre, ott pedig hasogatta a barázdákat dülőhosszat a földbe, amíg csak apám lába bírta a kemény göröngyökön a bukdácsolást, s míg a lovunk ki nem állt. A mi réti földünk szinte mindig kutya kemény volt, a csoroszlya élet gyorsan kimarta. Ilyenkor apám leszerelte az ekéről, a konyhaküszöb mellett hagyta, s ránk parancsolt, holnap reggel vigyük el a kovácshoz, élesítse meg. Iskolába menet kellett útba ejteni a kovácsot, hogy tanítás után már mehessünk is érte. Nehéz volt a csoroszlya, és hideg. Sokszor elgémberedtek rajta az ujjaim. Kesztyűm nem volt, s beleütött a hideg a kezembe, mielőtt elértem volna a Tornyosi utat. A kovács mélyen a Kertekben lakott, az iskolához képest jó kerülővel jutottam oda, útközben sűrűn váltottam a kezem a táskán és a csoroszlyán. A kovács barátságosan fogadott, és megígérte, délre megyesz. Hazafelé menet újra megtettem a kerülőt a kovácsig. Kicsit félttem bemenni. Három-négy férfi mindig téblábolt a műhelyben, de általában tudomást sem vettek rólam, a riadt kislányról. Legtöbbször már az ajtóban várt a megélesített csoroszlya, de volt, hogy láttomra kapott a fejéhez az öreg kovács: „A fene a csoroszlyát, elfelejtettem! Na melegedj meg a kohónál, mindjárt megcsinálom.” Odahúzódtam a sarokba, a tűz mellé, nézegettem a harmonikás fűtatót, a fellángoló parazsat, a benne vöröslő, különböző vasdarabokat, az egész kormos, fekete műhelyt, a falra aggatott furcsa szerszámokat, a fekete, vállas, bőrkötényes kovácsot, s hallgattam az ácsorgó férfiak nem éppen kislány fülének való tréfálkozását. Közben készült a csoroszlyám. Az átforrósult vasdarabot hatalmas fogóval kivette a tűzből a kovács, s az üllőre tette: egyik kezével, a hosszú fogóval ügyesen forgatta a csoroszlyát előre-hátra, jobbra-balra, a másikkal ütemesen verte egy kalapáccsal, csak úgy zengett az egész műhely, majd a poros földre dobta. „Na, ha meghűlt, viheted. A többit majd apáddal elintézem.” Régi ismerősök voltak apámmal.

Az évek folyamán sokszor találtam az ajtó mellé készítve a csoroszlyát. Mindig az öcsém és én voltunk a soron, a két kishúgomra nem lehetett ilyen nehéz vasat bízni. A csoroszlyának, ha éppen nem az ekén volt, más feladat jutott, ő volt otthon a kisbalta. A hátsó ud-

varban, a dohány szárító fészere előtt állt egy tuskó. A gallyakat erre a tuskóra téve ügyesen aprította. A gallyvágás, a tűzrevaló-készítés is az öcsém és az én feladatomból volt. Tudtuk is, s ha egy kis szabadidőnk volt, vágtuk a rőzsét halomba. Egyszer, egy hideg, felhős téli estefelé Pista állt neki a lenyesett akácfaágak összeaprításának. Bizony vigyázni kellett, hol markolod át az akácgallyat, tüskéje fájdalmasan be tud fúródni a kézbe. Az öcsém is valószínűleg erre összpontosított, amikor csapott a csoroszlyával, s bizony az ág helyett a hüvelykujjára zuhant a nehéz vas. Abban a pillanatban elborította a vér az egész bal kézfejét. A rémülettől megmeredt egy pillanatra, majd összeszorított ajakkal újra csapkodni kezdett. Csorgó véréből pirosodtak körülötte a gallyak, de ő csak csapkodott-csapkodott a tuskóra. Én, aki rakásra raktam az összevágott tűzrevalót, ijedten könyörögtem neki: „Pista, hagyd abba, gyere be!” „Apuka agyonver, ha hazaér a rétből, mert ügyetlen voltam” – mondta komoran, s dolgozott tovább. Tanácstalanul néztem szét, a ránc szakadó, ólomszürke decemberi alkony néma maradt éppúgy, mint a hátunk mögött a zsinórra fűzött, száradó dohány a fészereben. Az eperfa alá kötött kutyánk is csak ijedten nézett, még csak nem is vakkantott. Kérleltem az öcsémet, de ő rám se nézett. Sírva rohantam be anyukához. A város egyik szélén laktunk mi, a másikon, a Tisza-parton volt az ügyeletes orvos. Anyuka talicskában akarta ugyan bevinni az orvoshoz Pistát, de ő hallani se akart róla. Gyalog mentek. Mire átértek a városon, a kezére csavart törölközőből csöpögött a vér. A hüvelykujján keresztül ma is széles forradás húzódik eleven emlékként a múltra, gyerekkorunkra s a csoroszlyára.

• ÖRKE •

Azt hiszem, meg kell magyaráznom, ki az az Örke. Én vagyok, az unkáim öreganyja. Gyerekkoromban nagyon szerettem öreganyámat, apám édesanyját. Ő volt az, aki nem engedte, hogy nagymamának szólítsák. Divatjamúlt volt már akkor is valakit öreganyának szólítani, de ő azzal nem törődött. Azt mondta: „Csak a zsidóknak van nagymamájuk, ő pedig magyar, tehát öreganya.” (Öreganyám még az első világháború előtt vált nagyszülővé, s akkor Zentán valóban sok zsidó élt.) Írástudatlan volt, anyanyelvén kívül más nyelvet nem ismert, kizárt dolognak tartom, hogy tudta volna, mit jelent a Grossmutter, egyszerűen jó nyelvérzéke volt. A Grossmuttert – annyi mással együtt – szó szerint átvettük a németektől. A szép, magyar öreganya szót lassan kiszorította a Grossmutter, s már rég szégyellné mindenki a nagymamáját öreganyámnak szólítani. „Hát majd én nem szégyellem! – határoztam el még gyerekkoromban. – Én se leszek gyávább öreganyámnál!” Úgy is lett, de azért nem ment simán. Hosszú, összetett szó, botladozó gyereknyelvük küszködött vele, alakította, formálta. A Katinkának, az első unkámnak eleiben csak Ő voltam, kétéves korára Őaja, s a végén csengőn, hangosan kiabálta találkozásainkkor: „Öreganya!” Forogtak is az emberek! Egyszer egy emeletes játékbolt emeleti korlátjának dőlve kiabálta nekem: „Öreganya, gyere csak fel!” A boltban ünnep előtti forgalom volt, de nem akadt ember, aki ne bámult volna rám megütközve. A másik két unokám is nehezen tanulta meg, míg az itt élő, a Szonya talált egy megoldást. Úgy négyéves lehetett, mikor azt mondta nekem: „Öreganya, tudod mit? Én Örkének foglak hívni. Tetszik?” Hogyne tetszett volna! Hogy is tudott ez a csöpp lány ilyen szép szót alkotni. A másik két unokám is kapva kapott az új néven. Most mindenki Örkének hív, néha a lányaim is. Ez egyszerű szó ugyan, de az emberek ugyanúgy forognak az utcán, ha unokáim elkiáltják magukat: „Örke!”

Nagyon sok olyan dolog van, amit nem otthonról hoztam, később mégis a mindennapjaim része lett. Ilyen a feketekávé-fogyasztás is. Otthon sohasem ittunk kávét, még csak a nevét se ejtettük ki, míg én meg nem honosítottam. Akkor a kávézás a mi köreinkben nem volt elterjedve. Nem csak a mi házunkban, de sehol a rokonságban, ismerősüknél nem volt honos a kávé. Valószínű: a szegénység miatt is. Örültünk, ha kenyérünk volt! De amit az ember nem ismer, az után nem is vágyakozik. Kávé nélkül is szépek voltak az ünnepeink, vendégségeink. Vendégeskedni csak jeles ünnepekkor értünk rá, s teljes volt az öröm, ha kalács is jutott az asztalra. Soha senkitől se hallottam, hogy „de jó lenne egy kis kávé”! Ma ilyen helyzetben szörnyen kellemetlenül érezzük magunkat, s a házbeliektől valakit elugrasztunk a legközelebbi boltba, hogy ne maradjunk szégyenben a vendég előtt...

Először 1959 augusztusában ittam feketét. Akkor, tizenhat évesen kezdtem a zentai kórházban nővérként dolgozni. Első beosztásom rögtön éjszakára esett, a szülészetre. Szeptember elsején kezdődött az ápolóiskola, de ötünket már augusztus elsején behívtak, hogy valami kis tapasztalatot szerezzünk a babák gondozása terén, ugyanis az új gyermekosztály szeptember elsején nyílt meg, s mi öten lettünk ott a nővérek néhány más osztályokról iderángatott személy mellett. Azokban az években még nagy volt az ápolóhiány. Ez alatt az egy hónap alatt valamicskét megtanultam a babák ápolásáról, de szinte mindent a kávéivásról. Első este a szülészeti osztályon síri csend, mi ülünk a kékes neonfényben úszó folyosó egy beugrójában, ami ügyeletesszobának volt kinevezve, s egyszer csak az egyik szülésznő a konyhából egy tálcával lép ki, rajta csészék s egy nagy bögrében párolgó valami. Szertartásosan mindenki elé tett az asztalra egy csészét, ahányat, annyifélét (később rájöttem, hogy kollektívákban szinte lehetetlen egyforma csészéket tartani, folyton törnek), s öntött a nagy bádögbögréből valami forró, párolgó, barnásfekete lét. Nekem is. Tudtam, adnom kell a felnőttet, aki már mindent tud, még azt is, mi ez a sötét micsoda, aminek egyébként kellemes az illata. Ültem komolyan, szemem-fülelem sarkig nyitva, vártam, mi fog történni. Fülemet betöltötte a neoncső egyhangú, halk zümmögése, ami számomra éppen olyan újdonság volt, mint az előttem álló lé, otthon

•

mi petróleumlámpával világítottunk. A szememnek kellemes volt a kékes fény, de most nem a csövet csodáltam a plafonon, hanem körbepásztáztam a bábaasszonyokon, vajon mi fog történni. Kisvártatva az egyik bal kezével megfogta a csésze alatt levő tányérkát, jobbával a csésze fülét, s szép lassan a szájához emelte, beleszürcsölt, majd a többi is hasonlóan cselekedett. Nézem, az arcukon semmi változás. Szerettem volna leolvasni róluk, milyen lehet ez a kávénak nevezett, ronda, sötét folyadék, de csak a közöny nézett vissza rám. Egye fene! Megkóstolom! Az ellesett mozdulattal a számhoz emeltem a csészét, s egy korty nyit felszürcsöltem. Minden erőm összeszedtem, hogy fel ne kiáltssak: „Ez szörnyű! Éget! Keserű! Undorító! Ihatatlan!” Nagy nehezen mégis legyűrtem a torkomon, vigyázva, nehogy eláruljon az arcom valamit. Nem akartam nevetés tárgyává válni. Így is az első napokban úgy szólítottak: kicsi! És úgy is kezeltek. Többnek a lánya lehettem volna. Testben-lélekben igazi gyerek voltam még, amint már említettem, tizenhat éves, nagyon könnyű volt engem lekezelni. Nem egy kérdésemre a hasukat fogták, úgy nevettek. Borzasztó megalázva éreztem magam, ezért nem akartam, hogy azt higgyék, még a kávéról sem tudom, mi fán terem. Ittam is nagy önfeláldozással, ahányszor ők, annyiszor én is. Hősiesen nyeltem a kibírhatatlanul keserű, nyelvétető folyadékot. Még jó, hogy olyan kis csészében szolgálták fel, azt se öntötték egészen tele.

Ahogy múltak a napok, egyre elviselhetőbbnek éreztem a kávé, az illatát pedig egyenesen imádtam. Hamarosan kilestem – kísérgetve a konyhába a szülésznőket –, hogy kell főzni, s úgy két hét múlva bizonyítandó rátermettségemet erre a munkára is, felajánlottam, én főzöm meg a feketét. Akkorra már tudtam: ahányan vagyunk, annyi csésze víz, annyi kanál cukor, s ha felforr, annyi kanál kávé. Félve kémleltem újra az arcokat, vajon milyen? De rezzentelenül itták. Ott a szülészetten egy hónap alatt megszoktam a kávéivást, s a vele járó ceremóniát. Akkor még a kórház az ügyeletes személyzetnek adott kávé. Ahány ügyeletes, annyiszor két kanál kávé, cukor. Ezt a központi konyhában osztották szét akkor, amikor a betegeknek mentünk a vacsoráért. Egy tálkában jókora, fekete, illatozó kupac, a másikban cukor. Ezt fogyasztgattuk az ügyelet alatt. Ahány kávézás, annyi csészenézés, azaz jóslás. Ezt úgy csinálták, hogy a zacsról leszürcsölték a kávé, aztán

néhány körmozdulattal, oldalra hajtott csészével a zaccot szétlöttykölték a csésze falán, majd hirtelen mozdulattal a tányérkára borították. Vártak, míg lecsurog, azután a legtudósabb – minden váltásban volt egy ilyen – nagy szakértelemmel nézegetni kezdte a tirke-tarka üledéket, amely néhol vékonyan fedte be a csésze falát, néhol kis dudorokat alkotott, néhol ürességet hagyott. Így valóban a legkülönbözőbb figurák rajzolódtak ki, s csak egy kis fantázia kellett, és jó szokincs, hogy elkezdődjön a jóslás. Engem sem hagytak ki. Könnyű egy fiatal lánynak jósolni! Néhány udvarló mindig rejtőzködik valahol, csak idő kérdése, mikor bukkan fel. Azután az utazások. Ki ne szeretne világot látni? Egy Rozika nevű bábaasszony egyre azt hajtogatta: „Te lány! Te el fogsz menni tőlünk másik városba, ott is fogsz férjhez menni, jó urad lesz majd, közben tanulni is fogsz.” Nagyon egyszerű asszonynak látszott, de kitűnő emberismerő lehetett, úgy látszik, lerítt rólam az elégedetlenség a helyzetemmel, a környezetemmel, amit pedig annyira szerettem volna palástolni. Valóban elhagytam Zentát, befejeztem a középiskolát, s jó férjem lett.

Később a jóslás tudományát én is elsajátítottam, s hosszú éjszakákon át szórakoztattam kolléganőimet sejtelmes meséimmal. Nem egyszer várt izgatottan a kolléganőm, akit le kellett váltanom: „Te, félretettem a csészém, nézd már meg, most nagyon kíváncsi vagyok valamire, és te olyan jól el tudod találni!” Azután ahogy múltak az évek, lassan kinőttem a csészenézést.

Szeptember elsején megnyílt az új zentai gyermekosztály. De most nem akarok szakmai izgalmakról írni, csak a kávéivásról. Ügyelni természetesen itt is kellett, minden harmadik héten éjszaka dolgoztunk. De a betegek vacsorája mellől hiányzott a friss, illatos kávékupac. Amikor szóvá tettük, azt mondták, kiskorúak vagyunk még (ami egyébként igaz is volt), árt az egészségünknek a kávé. A teremtésit! Az éjszakai munka nem árt? Hosszas huzavona után felnőttekké lettünk avatva, és megkaptuk a kávéadagunkat.

Otthon én vezettem be a kávéivást. Vettem csészéket, kávé, kóstolják meg, milyen finom! Sokáig csak nagy ritkán egyeztek bele a szüleim, hogy kedveskedjek nekik, akkor is dupla adag cukorral. Néhány év múlva már, ha vendég érkezett, ők is kávéval kínálták. Mondogatta is anyám: „Nem volt bolond, aki kitalálta a kávé.”

•

Nagyon leegyszerűsíti a vendégvárást. Sőt hamarosan akadt olyan szomszédasszonya is, akivel összejártak kávézni. Hát nem óriási haladás a kávéivás terén? De amilyen rohamosan hódított a kávé, úgy romlott a minősége. Már nem volt olyan gyönyörű fekete, egyre világosabb lett, az íze is romlott. Főként vendéglőkben szolgáltak fel igazi lötytyöt. Ahogy összekerültem a párommal, mi is rendszeresítettük a kávéivás szertartását. Külön, két csészének megfelelő tálcát vettem erre az alkalomra, ami meghittebbé tette kettőnk kávézását. Ha együtt virradt ránk a reggel, egymásnak ágyba hordtuk a kávé. Sok kellemes beszélgetés, álmodozó tervezgetés folyt kávézás közben. A férjemnek külön jól jött a kávézás szokása. Ahogy megszülettek a lányaink, s elérték a három-négy éves kort, mindkettő nagyon akart mosogatni. Így egyik március 8-tól a másikig, azaz nőnaptól nőnapig mindig lehetett új kávéscsészéket venni, nem kellett más ajándékon törnie a fejét. Ma már ráunok egy-egy készletre, nem akarnak összetörni, évekig tartanak. A csészék formája is sokat változott az évek folyamán, az anyaguk, a méretük is. Egy időben divat volt a fekete, barna, piros kerámiacsésze, én speciál csak a fehér porceláncsészét szeretem, apró virágokkal az oldalán. Nagyságra is egyre növekedett, évek óta tejeskávének is beillő csészéink vannak, habár az utóbbi időben újra látok az üzletekben parányi kis findzsákat. Apropó! Egyszer voltunk telelni Boszniában, Banja Vrućicán, ott a cukrászdában igazi findzsában szolgálták fel a kávé. Kis, kerek edénykéék, fül nélkül, az aljukon aranyos félhold és csillag. A férjem kapott is a pincérnőtől négy darabot, most is a vitrinünkben van. Erről a török szimbólumról jut eszembe, hogy azt mondják, mi török kávé iszunk, azaz törökösen főzzük. Ebből én arra következtettem, hogy ha már Görögország Törökországgal határos, biztos ott is divat a kávéivás. Lehet, hogy az is, de nem mindenhol. A 70-es években kétszer nyaraltunk Görögországban, de sehol olyan rossz lötytyöt, mint ott, nem ittunk. Athénban történt mégis, hogy betértünk egy külvárosi kis boltba, s ott a pult előtt zsákokban állt a szárított füge, datolya, pörkölt kávé. A kávészemek fényesen feketéllettek, zsírjuk átította a papírzsákat. Mérettünk fél kilót.

Itthon megdaráltuk, soha olyan aromás kávé nem ittam még! Itt, a szabadkai kórházban is természetesen állandó volt a kávéivás, de én

természetemnél fogva napi két kávénál sohasem tudtam többet meginni. Éjszaka néha kénytelen voltam hármát, hogy bírjam az iramot, de ilyenkor mindig elfogott a reszketés, a kezem remegett – részben a kimerültségtől, részben a koffeintől. Ma is rendszeresen kávézom, legalább egyszer naponta, pedig a vérnyomásomnak kimondottan kárára van. Évek óta már csak cukor nélkül tudom meginni a kávéét. Azért szoktattam magam rá, hogy kevesebb kalória kerüljön a szervezetembe, nehogy hízásnak induljak. Ma már úgy megszoktam a keserű kávéét, hogy az édestől émelygek. A kávéról időközben megtudtam, hogy nem a boltban terem tízdekás csomagokban. Láttam néhány filmen óriási kávéültetvényeket Dél-Amerikában, láttam a rajtuk izzadó munkások hadát, láttam kávéén meggazdagodott embereket. Hallottam olyat is, hogy amikor túl jól termett a kávé, tonnaszámba öntötték a tengerbe, hogy ne kelljen olcsóbban adniuk. Sőt egyszer valakitől kaptam is néhány szem kávéét, amit elültettem a virágoskertünkbe. Ki is kelt, szépen növekedett, virágzott, s kis csöveket is hozott, de nem tudta beérlelni, megcsapta a dér. Leginkább bokorbabra hasonlított. Az évek folyamán hol nálunk, hol a magyaroknál volt olcsóbb a kávé. Mivel Szabadka határ menti város, a sverc állandóan ment, valakinek mindig hasznot hozott. Tudok olyan embert, aki a magyar kávé árából házat épített.

Mióta elterjedt a kávéfogyasztás, azóta zajlik körülötte az élet. Lehet szidni, dicsérni az árát, a minőségét, de akárhogy is van, már minden házba befészkelte. Az utóbbi harmincvalahány évben a mi házunk se volt kávé nélkül, bárhogy lehetett is hozzájutni...